

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI

726363

ÖZGÜLLÜK VE BELİRLİLİK

126363

Doktora Tezi

Zeynep Erk Emeksiz

**TC YERKÖŞETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

Ankara, 2003

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİLBİLİM ANABİLİM DALI

ÖZGÜLLÜK VE BELİRLİLİK

Doktora Tezi

Zeynep Erk Emeksiz

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Leyla Uzun

Ankara, 2003

TC
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİL BİLİM ANABİLİM DALI

ÖZGÜLLÜK VE BELİRLİLİK

Doktora Tezi
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Leyla Uzun

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı:

Doç. Dr. Şükriye Ruhi

Doç. Dr. Ümit Deniz Turan

Doç. Dr. Engin Uzun

Doç. Dr. Leyla Uzun

Yard. Doç. Dr. Yeşim Aksan

İmzası:

Şükriye Ruhi
Ümit Deniz Turan
Engin Uzun
Leyla Uzun
Yeşim Aksan

Tez Sınav Tarihi: 09.Ekim.2003

İçindekiler

Önsöz	iii
Teşekkür	iv
Şekiller listesi	v
Tablolar listesi	vi
Kısaltmalar	vii
Giriş	1-4

1. Bölüm: Özgüllükle ilgili genel yaklaşımlara eleştirel bir bakış 5

1.1. Genel yaklaşımlar	5
1.2. T-özüllük: Yaklaşımlar ve sorunlar	6
1.2.1. Sözdizimsel yaklaşımlar	7
1.2.2. Edimsel yaklaşımlar	16
1.2.3. Söylemsel yaklaşımlar	26
1.2.4. Kuramlara genel bir bakış	35
1.3. Türkçede özüllük ile ilgili çalışmalar	36

2. Bölüm: Özüllük nedir? 48

2.1. Özüllük üzerine önkuramsal sayıtlar	48
2.2. S-Özüllük ve T-Özüllük üzerine	53
2.3. Tümcesel Özüllük: Birleşimsel bir yaklaşım	58
2.3.1. Önerme yapısında özüllüğün belirginleşmesi	60
Yüklem yapısı ve özüllük	
2.3.2. Özüllüğe birleşimsel yaklaşımda gerçeklik sorunu	72
2.4. Diğer örtük bağlamlarda özüllük	74
2.5. Anlam ve sözdizimi arasında özüllük	79

3. Belirlilik ile ilgili genel yaklaşımlara eleştirel bir bakış	90
3.1. Belirlilik nedir?	90
3.1.1. Dilbilgisel belirlilik ve anlamsal belirlilik	91
3.1.2. Anlamsal belirlilik üzerine kuramlar ve sunulan ölçütler	93
3.1.2.1. Russell’ın ‘teklik’ ölçütü	93
3.1.2.2 Dosya Değişim Anlambiliminde belirlilik	99
4. Bölüm: Özgüllük ve belirlilik	106
4.1. Özgüllük ve belirlilik arasındaki farklılıklar	106
4.2. Dilbilgisel sınırlılıklar, belirlilik ve özgüllük	109
5. Bölüm: Türkçede belirlilik ve özgüllük	114
5.1. Türkçede belirlilik	114
5.2. Türkçede basit belirsiz ve belirli AÖ’lerin durumu	116
5.3. Türkçede sözcük dizilimi, belirlilik ve özgüllük	134
5.4. Türkçede belirsiz nesne ve özgüllük	144
6. Sonuç	150
Kaynakça	158
Özet	163
Abstract	165

Önsöz

Bugün dilbilim alanında yapılan çalışmaların sonuçları şunu gösteriyor ki bir dilsel olayı tek bir düzlemde ya da bir dilsel birim çerçevesinde betimlemek doğal dillerin yapısı gereği olanaksız görünmektedir. Bu noktada, tümceyi ve söylemi oluşturan bütün birimlerin bütüncül ve etkileşimsel görünümünü betimlemek önem kazanmaktadır. Ad öbeğinin (AÖ) anlamsal, sözdizimsel ve edimsel yapısının böyle bir bütüncül çalışmayla ortaya konması diğer birimlerle ilgili yapılan çalışmalar için gerekli görünmektedir. Ancak ne yazık ki alanyazında özellikle belirlilik ve özgüllük üzerine yapılan çalışmalarda genel eğilim AÖ'yü tümcenin diğer birimlerinden bağımsız, tek bir düzlemde betimlemektir. Böyle bir gereklilikten hareketle bu tez çalışması betimleme AÖ'lerinin özgüllük ve belirlilik açısından durumlarını tümcesel boyutta yüklemle etkileşimini göz önünde bulundurarak betimlemek ve birleşimsel bir yaklaşım sunmaktır. Sunulacak olan yaklaşım çerçevesinde, Türkçede betimleme yapan AÖ'lerin belirlilik ve özgüllük açısından kimi görünümüne yer verilecektir.

Ankara, 2003

Zeynep Erk Emeksiz

Teşekkür

Doktora çalışmamın sonunda ortaya çıkan bu tezde her ne kadar her satırını tek başıma yazmış olsam da, bulgulara varmamda ve onları değerlendirmem de pek çok dilbilimcinin emeği geçmiştir. Öncelikle danışmanım Doç. Dr. Leyla Uzun'a bana inandığı ve bu yolda beni yüreklendirdiği için teşekkür ederim. Onun akılcı yönlendirmeleri ve güçlü dil sezgileri benim anlambilim denizindeki tek pusulam olmuştur. Tezin özgün bulgularının pek çoğu onunla geçirdiğimiz saatler sonunda oluşmuştur.

Çalışmam süresince benden yardımlarını ve yaratıcı görüşlerini esirgemeyen Prof.Dr. İclal Ergenç, Doç.Dr.Ümit Deniz Turan, Doç.Dr.Engin Uzun, Dr.Özgür Aydın ve Dr.Selçuk İşsever'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca sık sık dil sezgilerine başvurduğum değerli dilbilimciler Dr. Seda Gökmen, Dilek Fidan ve Neslihan Özmen'e de teşekkür ederim.

Tez çalışmamın her aşamasında yanımda olan aileme ve eşim Murat'a olan minnettarlığım burada sözcüklerle ifade edilemeyecek kadar sonsuzdur.

Şekiller Listesi

Şekil 1.	Givon'ın özgüllük ve belirlilik ölçeği	17
Şekil 2.	Söylem evreninde özgüllük dışı olay	46
Şekil 3.	Söylem evreninde özgül olay	47
Şekil 4.	Eylem ulamlarının önerme yapısına göre dağılımı	49
Şekil 5.	Gerçeklik dışı kiplik bağlamlarında özgüllük	50
Şekil 6.	Belirsiz AÖ'nün gerçeklik ortamında sözdizimsel konumu	59
Şekil 7.	Haritalama kuramında ayırık ağaç yapısı	60
Şekil 8.	Niceliksel olan belirsiz AÖ'nün konumu	61
Şekil 9.	Kiplik taşıtan tümcelerde öznenin konumu	63
Şekil 10.	Niceliksel ve özgül olan belirsiz AÖ'lerin konumları	65
Şekil 11.	Çıplak belirsiz nesne AÖ'sünün yapısal konumu	109
Şekil 12.	Belirtil durum yüklenen nesne AÖ'sünün yapısal konumu	110

Tablolar Listesi

Tablo 1. Belirli AÖ'lerin özgüllük açısından dağılımları	80
Tablo 2. Eylem önündeki çıplak nesne AÖ'sü için algılama testi	89
Tablo 3. Eylem önündeki çıplak nesne AÖ'sü için algılama testinde deneklerin seçimlerinin dağılımı	92
Tablo 4. Deneklerin işaretlediği şıkların AÖ'lere göre toplam dağılımları	92
Tablo 5. Var yüklemlili tümcelerde çıplak AÖ için algı testi	95
Tablo 6. Var yüklemlili tümcelerde çıplak AÖ için algı testinde deneklerin seçimlerinin dağılımı	96
Tablo 7. Deneklerin seçtikleri tekil ve çoğul biçimlerin AÖ'lere göre toplam Dağılımları	97
Tablo 8. Diğer belirli AÖ'ler	99
Tablo 9. Diğer belirsiz AÖ'ler	100

İmler ve Kısaltmalar

∃	Varoluşsal niceleyici
∀	Evrensel niceleyici
∧	‘ve’ bağlacı
AÖ	Ad Öbeği
EÖ	Eylem Öbeği
G	Gerçeklik
GO	Gerçeklik Ortamı
GD	Gerçek dışılık
GÖ	Görünüş Öbeği
HV	Haritalama Varsayımı
KÖ	Kip Öbeği
NÖ	Niceleme Öbeği
ZÖ	Zaman Öbeği

Giriş

Özgüllük bugüne kadar hem analitik felsefe hem de dilbilim alanlarında farklı düzlemlerde ele alınmış olmasına rağmen, bu kavramın tanımlanışı pek çok sorun içermektedir. Bu sorunlardan ilki özgüllük ile belirlilik arasındaki ilişki ile ilgilidir. Özgüllük çoğu kez belirlilik için belirlenen ölçütler çerçevesinde ele alınmış ve kimi zaman belirlilik ya da gönderimsellik ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Böyle bir yaklaşım ‘belirsiz ad öbeğinin (AÖ) özgüllük dışı’; ‘belirli AÖ’nün özgül’ olduğu varsayımını da desteklemektedir. Oysa özgüllük ve belirlilik eş anlamlı olmayan, ancak birbiriyle yakından ilişkili olan terimlerdir. Belirli biçimde olduğu halde özgüllük dışı değer alan AÖ'lere rastlamak olasıdır. Örneğin, ‘Jüri yarışmanın *en güzel kızını* yarın seçecek’ tümcesinde ‘yarışmanın en güzel kızı’ AÖ’sü belirli biçimde olduğu halde, ortada seçilmiş belli bir kız olmadığından bu AÖ’nün özgül olduğunu iddia edemeyiz. Aynı biçimde ‘Dün *bir kitap* okudum’ tümcesinde doğrudan nesne belirsiz biçimde sunulmasına karşın, konuşmacı için belli olan bir kitaptan söz edildiğinden ‘bir kitap’ AÖ’sünün özgüllük dışı olduğunu iddia edemeyiz.

Özgüllüğe yaklaşımlarda gözlemlenen diğer bir sorun da bu kavramın genellikle tek bir dilsel düzlemde ele alınması ve diğer düzlemlerden bağımsız görülmesidir. Örneğin, özgüllüğü yalnızca söylemsel düzlemde ve AÖ içi bir özellik olarak aldığımızda, her ard gönderimsel ağı olan AÖ'yü de özgül olarak tanımlamamız gerekir. Ancak bu durumda 'Bir gün *bir çocuğum* olduğunda *onun* adını Umut koyacağım' tümcesinde 'bir çocuğum' ardgönderimsel 'onun' iyelik adılını almış olmasına rağmen 'belli bir çocuğun' varlığından söz edemeyiz. Benzer biçimde, yalnızca sözdizimsel yaklaşımda sorunlar içerecektir. Örneğin, 'Bir öğrenci sözdizimi sınavında kopya çekti' tümcesinde 'bir öğrenci' için özgül okumanın yanı sıra özgül olmayan bir okuma da söz konusudur. Ancak, tümcede 'bir öğrenci'den başka açı alabilecek bir birim olmadığına göre, özgüllük dışı okumanın kaynağı başka bir birim üzerinde açı almak olarak tanımlanamaz.

Özgüllüğe hangi düzlemde ele alırsak alalım, karşımıza betimleme yapan AÖ'lerin özgüllük açısından çift okumalı olduğu durumlar çıkacaktır. Özgüllükle ilgili bir kuram öncelikle betimleme yapan AÖ'lerin özgüllük açısından çift okuma taşımasının nedenini ortaya koyabilmelidir. 'Jüri yarışmanın en güzel kızını yarın seçecek' ve 'Jüri yarışmanın en güzel kızını dün seçti' tümcelerindeki 'yarışmanın en güzel kızı' için ortaya çıkan özgül ve özgüllük dışı okumaların kaynağının, sezgisel olarak tümcede değişen birimler eylem ulamları ve belirteçleri olduğundan, yüklem yapısı olduğunu söyleyebiliriz. Özgüllük üzerine oluşturulacak bir kuram bu sezgisel gözlemi de sistemli bir biçimde betimleyebilmelidir.

Yukarıda sunulan sorunlar ve gereklilikler göz önünde bulundurularak, bu çalışmanın öncelikli amacı özgüllüğün yorumunu etkileyen birimleri sistemli bir biçimde tanımlamak ve bir tümcedeki AÖ ile diğer birimlerin özgüllük açısından etkileşimini betimlemektir. Bu çerçevede, özgüllük tek bir düzlemde AÖ içi bir özellik olarak değil, düzlemler arası birleşimsel bir yaklaşımla tümce içi bir özellik olarak ele alınacaktır. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, özel AÖ'ler ve işaret adıları özgüllükleri açısından tümce içi birimlere bağlı olarak ele alınamayacağından çalışmanın kapsamı dışında bırakılacaklardır. Bu çalışmada özgüllük açısından durumu araştırılacak olan AÖ'ler tümcedeki diğer birimlerden etkilenecek [+özüml] ve [-özüml] değer alan betimleme AÖ'leridir. Ayrıca, söylemsel malzeme tümcedeki birimlerin etkileşimini gözlemlememizde bulanıklık yaratabileceğinden çalışmanın dışında bırakılmıştır. Ancak, bu çalışmada tümce söylemsel bir birim olarak görülecektir. Bu noktada şunu belirtmeliyim ki çalışmanın saptamaları geniş bir veri tabanından yola çıkılarak oluşturulmamış olsa da, edinç tümceleriyle örneklendirilen her saptama bu çalışma için oluşturulmuş yaklaşık 1800 sözceden oluşan doğal veri tabanında test edilmiştir. Bu veri tabanı Radikal gazetesinde yayınlanan farklı türdeki metinlerden oluşmaktadır.

Özgüllüğün betimlenmesinde önemli bir değişken olan belirlilik de bugüne kadar sunulan kuramlar çerçevesinde değerlendirilecek ve özgüllük ile belirliliğin birbirleriyle olan etkileşimleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

Çalışmada sunulacak olan kuramsal yaklaşımla, Türkçede belirlilik ve özgüllük de ele alınacaktır. Çalışmanın amacı Türkçe üzerine genel bir betimleme yapmaktan çok, bugüne kadar tartışılan belirsiz ya da çıplak özne ve nesne AÖ'lerinin durumu ayrıntılı bir biçimde ele almaktır.

Yukarıda sunulan amaçlar ve sınırlılıklar çerçevesinde tezin bölümleri sırasıyla şöyle sunulmuştur: Birinci bölümde önce özgüllük üzerine genel yaklaşımlar eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmekte; sonra bu yaklaşımların verilen örnekleri açıklamadaki yeterliği sorgulanmaktadır. Bu bölümde ayrıca Türkçede özgüllüğün görünüşleri üzerine yapılan tartışmalar da aynı biçimde ele alınmaktadır. İkinci bölümde özgüllük birleşimsel bir yaklaşımla ve tümce içi bir özellik olarak örtük ve açık bağlamlarda betimlenmektedir. Üçüncü bölümde belirlilik ve özgüllük örtük ve açık bağlamlarda aldıkları değerler açısından karşılaştırılmakta ve aralarındaki farklılıklar sunulmaktadır. Beşinci bölüm Türkçede belirlilik ve özgüllüğe ayrılmıştır. Bu bölümde bugüne kadar yapılan çalışmaların da vargıları ile birlikte Türkçedeki kimi AÖ biçimleri özne ve nesne konumlarıyla betimlenmektedir. Son bölümde çalışmanın vargıları toplu bir biçimde sunulmaktadır.

1.

Özgüllükle ilgili genel yaklaşımlara eleştirel bir bakış

1.1. Genel yaklaşımlar

Özgüllük kavramının tanımlanması ad öbeğinin¹ (AÖ) anlamsal, sözdizimsel ve söylemsel özelliklerinin betimlenmesinde önemli bir aşamadır ve bu nedenle gerek tümce anlambilimi gerekse söylem anlambilimi çalışmalarında özgüllüğü oluşturan temel özellikler farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır.

Bu çalışmada özgüllüğün sözcüksel ve tümcesel olmak üzere iki ayrı düzlemde ele alınması gerektiği ileri sürülmektedir. (S-özüllük ve T-özüllük II.Bölümde tanımlanmıştır). Özüllük sözcüksel ve tümcesel olarak ele alınabilecek bir kavramdır. Sözlükçedeki AÖ'lerin bazıları özüllüğü içsel bir özellik olarak taşımaktadır. Özel adlar (Mehmet, Ali, v.b.) ve işaret adları (bu,şu,o, ve çoğul biçimleri) bu gruptaki AÖ'leri oluşturmaktadır. Bu grubun dışında kalan adlar, belirli/belirsiz AÖ'ler bu anlamsal özelliği içsel olarak taşımamaktadır. Özüllüğü

¹ Bu çalışmada ad öbeği/ belirleme öbeği ayrımı gözetilmeyecek, ad öbeği sözdizimsel açıdan Chomsky (1981) de olduğu gibi kabul edilecektir.

işsel anlamsal bir özellik olarak taşıyan ve sözlükçede özgöl olarak işaretlenen işaret adlı ve özel AÖ'ler tümcede her koşulda değer yüklü ve önvarsayımsal olarak varoluşsal okuma taşımaktadır. Bu nedenle sözcüksel özgüllük (S-özgüllük) değer yüklü olma ve önvarsayımsal olma ölçütleriyle tanımlanabilir. Böyle bir ayrımın yapılması, özgüllüğü sözlükçeden gelen bir özellik olarak değil; tümcesel ve söylemsel boyutta ortaya çıkan bir özellik olarak alan AÖ'leri tanımlamamızda da yardımcı olabilecek ölçütler sağlamaktadır. Tümcede sezgisel olarak konuşmacı/dinleyici için özgöl olan adlar öncelikli olarak sözcüksel özgüllük taşıyan AÖ'lerin tümcede yansıttıkları anlamsal özelliklerini taşıyacaktır. Alanyazında bugüne kadar yapılan çalışmalarda böyle bir ayrım dile getirilmese de odaklanan AÖ'ler daha çok ikinci grupta yer alanlardır ve bu nedenle de özgüllükle ilgili önerilen tanımlar aslında tümcesel özgüllüğü (T-özgüllüğü) temel almaktadır. Aşağıda sunulacak olan çalışmalarda da T-özgüllük ile ilgili temel tartışmalar yer almaktadır. Bu bölümde önce T-özgüllükle ilgili temel yaklaşımlar özetlenecek; sonra bu yaklaşımlarda sunulan ölçütlerin verilen örnekleri açıklayabilme yeterlilikleri eleştirel bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

1.2 T-özgüllük: Yaklaşımlar ve sorunlar

Genel bir bakışla, bir AÖ'nün özgöl değer taşımasını sağlayan koşullar üzerine yapılan çalışmalarda 3 belirgin yaklaşım olduğu görülmektedir:

1. Açısız özgüllük (Fodor ve Sag, 1982)
2. Edimsel-Bilgisel özgüllük (Klein,1978; Kempson ve Cormack, 1981; Givon,1984; Frawley,1995)

3. Söylem odaklı özgüllük (Enç,1991; von Heusinger, 2002)

1.2.1.Sözdizimsel yaklaşımlar

Özgüllüğü AÖ'nün tümce içindeki diğer birimlerle olan (belirteçler, eylem, soyut niceleme işlemcileri, v.b.) niceleme ilişkisi açısından ele alan çalışmalarda temel ölçüt aşağıdaki gibi açıklanabilir:

Açısal Özgüllük: α ve β dilsel birimlerdir. YALNIZCA α 'nın anlamsal yorumu β 'nin tümceye katılımından etkilendiğinde α β 'nin açısı altındadır. α bir AÖ ise β 'nin açısı altında olduğunda özgüllük dışı bir değer kazanır. α , herhangi bir β 'nin açısı altında değilse açısızdır yada en geniş açılıdır ve özgüldür. (Bu genelleme Farkas (2000) temel alınarak oluşturulmuştur).

Yukarıdaki tanımda ' α ' T-özgüllük ile ilgili çalışmaların doğal veri tabanını oluşturan ve çift anlamlılık taşıyabilen AÖ'lere; β ise evrensel niceleyici alan AÖ'lere, önermesel ve niyet eylemleri v.b. açı alabilen birimlere karşılık gelmektedir. Açısal özgüllük açısından, özel bir AÖ'nün olduğu tümcelerde α her zaman en geniş açıyı alır. Mantıksal biçimde de ' α ' her zaman en dışarıda, yani en geniş açıdadır:

1. Mehmet her öğrenciyle kavga etti.

$\exists (\alpha)[\exists \alpha (\text{Mehmet}(\alpha)) (\forall y (\text{öğrenci}(y)) \wedge (\text{kavga et}-(\alpha,y)))]$

2. Herkes Mehmet'i kınadı.

$$\exists (\alpha)[\forall y (\text{Herkes} (y)) (\exists \alpha(\text{Mehmet} (\alpha)) \wedge (\text{kına-} (y, \alpha))]$$

3. [Mehmet'in her sınavda kopya çektiğini] sanıyorum

$$\exists (\alpha)[\exists \alpha (\text{Mehmet}(\alpha)) (\forall y (\text{Sınav}(y)) \wedge (\text{kopya çek}(\alpha, y))]$$

(1) ve (2) de 'Mehmet'in evrensel niceleyiciler taşıyan 'her sınav' ve 'herkes' üzerinde açısı olduğu ve özgül değer taşıdığı görülmektedir. (3)'te ise iç tümcede olan 'Mehmet'in içlemsel bir yüklem olan 'sanmak' ve 'her sınav' üzerinde açısı vardır. Bu üç örnekte de ne yapısal ne de anlamsal çift okuma görülmemektedir. Ancak, aşağıda verilen örneklerde 'α' nın özgül olup olmadığı açık değildir ve çift okuma taşımaktadır:

4. Bir öğrenci (α) sözdizimi sınavında kopya çekti.

4a. *O öğrencinin adı Mehmet*

4b. *İki tane olsaydı sınavı iptal ederdik*

5. Her doktor bir hastayla (α) ilgilendi.

5a. *Bu hasta göğüs bölümünde kalıyor*

5b. *Böylece akşama kadar bütün hastalar muayene edildi.*

6. Mehmet İsveçli bir kızla evlenmek istiyor.

6a. *Evleneceği kızın adı Marry*

6b. *Çünkü İsveçli kızların güzel olduğunu düşünüyor.*

(4)'ten (6)'ya kadar verilen örneklerde ' α 'nın çift okumalı olduğunu gözlemlemek üzere (a) ve (b) uzantıları verilmiştir. (a) uzantıları ' α 'nın en geniş açıda olduğu ve özgül okuma taşıdığı yorumunu; (b) uzantıları ise dar açıda kaldığını ve özgüllük dışı yorum aldığını göstermektedir.

Açısal özgüllük ile ilgili çalışmaların temel sorusu örneklerde görülen AÖ'lerin neden ve nasıl çift okuma aldığıdır. Çalışmaların ilgi odağını belirsiz AÖ'lerin davranışı oluşturmakta ve yaklaşımlardaki farklılıklar belirsiz AÖ'lerin özgüllük açısından çift okumalı olabilmesini tetikleyen özelliklerin tanımlanmasında ortaya çıkmaktadır. Bu güne kadar ileri sürülen pek çok varsayımı etkileyen Fodor ve Sag'ın (1982) önerisi çerçevesinde açısal özgüllük ve sınırlılıkları aşağıda sunulmuştur.

Fodor ve Sag (1982): Russell'in (1905) 'belirsiz AÖ'ler her zaman niceliksel'dir' varsayımına karşı bir tartışma sunarak, Fodor ve Sag belirsiz AÖ'lerin sözcüksel olarak çift anlamlılık taşıdığını, bu nedenle belirsiz AÖ'nün tümcede de **niceliksel** ve **gönderimsel** olma arasında anlamsal çift okuması olduğunu ileri sürer. Niceliksel okuma alan belirsiz AÖ'ler diğer niceliksel AÖ'lere (dağılımsal AÖ v.b.); gönderimsel okuması olanlar ise işaret AÖ'leri gibi gönderimsel AÖ'lere benzer biçimde davranır. Sonuç olarak, belirsiz bir AÖ niceliksel okuması olduğunda β gibi bir birimin (işlemci yada niceleyici) açısı altındadır ve özgüllük dışıdır. Ortaya çıkan çift okuma Fodor ve Sag'a göre, yapıda çift sunum ile değil, mantıksal biçimde **yer değiştirme işlemi** (inversion) ile açıklanır. Özgüllük dışı okuması olan AÖ mantıksal

biçimde parantez içinde kalır; özgül AÖ ise parantez dışında, yani tümcesel açı konumunda bulunur. Sözdizimsel olarak dar açı bir dizi Niceleme İndirgemesi (Quantifier Lowering) işlemi ile sağlanır. (5)'te verilen örnek Fodor ve Sag'ın varsayımı doğrultusunda ele alındığında, mantıksal biçimde yer değiştirme aşağıdaki gibi olacaktır:

5. Her doktor bir hastayla ilgilendi.

$$5a. \exists x [\underbrace{\forall y(\text{Doktor } (y))}_{x=\text{ÖZGÜL}} \wedge (\exists x(\text{Hasta } (x)) \wedge (\text{İlgilen- } (y,x)))]$$

a. bir hasta, her doktor

$$5b. \forall y [(\text{Doktor } (y)) (\exists x (\text{Hasta } (x)) \wedge (\text{İlgilen- } (y,x)))]x=\text{ÖZGÜLLÜK DIŞI}$$

b. her doktor, bir hasta

Bir tümcede açısı olan birimler ya evrensel niceleme öbekleri yada olumsuzluk, kiplik, önermesel tutum gösteren yüklemelerdir. (5)'te görülen tümcedeki 'her doktor' evrensel niceleme açısı için örnek olarak verilebilir. (6) da görülen tümcede ise bir önermesel tutum yüklemi olan 'istemek' geniş açı olarak 'İsveçli bir kız' belirsiz AÖ' sünün özgülük dışı okuma almasını tetikler.

Dar açı alan ve nicelenen AÖ'ler üzerinde tümcecik ve Ne-adası sınırlaması vardır. Tümcesel açısı olan özgül AÖ'ler ise böyle bir sınırlılık taşımaz. Özgül olan

AÖ ‘belli’ (certain) anlamına gelen bir niteleyici ile genişleyebilirler. (5)’te görülen ‘bir hasta’ tümcesel açısı aldığında ‘belli bir hasta’ genişlemesini alabilir. ‘Belli’ anlamındaki sözcükler bir AÖ’nün özgül okuma alıp alamadığının anlaşılmasında bir araç olarak sunulmaktadır.

Bunların dışında, Fodor ve Sag (4)’te görülen özne AÖ’sünün neden özgüllük dışı bir okuması olduğunu da tartışır. Bu tümcede özne AÖ’sü üzerinde geniş açısı alabilecek ne bir evrensel niteleyici ne de işlemci vardır. Öyleyse özgüllük dışı okumayı tetikleyen açısız özgüllük değildir. Fodor ve Sag’a göre, bu tür örnekler belirsiz AÖ’lerin sözcüksel olarak çift anlamlı olduğunu dilsel olarak kanıtlar. (4)’te ortaya çıkan çift okumalılığı açıklamak üzere ‘bilgisel özgüllük’ terimi önerilir. Bilgisel özgüllük, tümüyle konuşmacının bilgisel durumundan kaynaklanır. Konuşmacı, söz konusu varlığın gönderimin kime/neye olduğu hakkında bilgi sahibi değilse AÖ’yü özgüllük dışı okuma verecek biçimde işaretler. Bir AÖ özgül okumalı ise konuşmacı için belli bir gönderilen vardır; özgüllük dışı okuması olduğundaysa konuşmacı için AÖ gönderimsel değildir.

Sonuç olarak, Fodor ve Sag’ın özgüllük tanımı AÖ’lerin sözcüksel çift anlamlılığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan niceliksel ve gönderimsel okumalar ile eşdizinli olarak yapılmıştır. Anlamsal bileşen, tümüyle göz ardı edilmemekle birlikte, sözlükçeyle sınırlı tutularak, özgüllük açısız davranışlar aracılığıyla tanımlanmıştır. Diğer bir deyişle, özgüllük anlamsal bir özellik de taşımasına rağmen, yalnızca açısı alma gibi sözdizimsel bir işlemle ölçülmüştür. Özgüllüğe söylem merkezli yaklaşımla yapılan çalışmalarda da en çok eleştirilen konu bu olmuştur. Enç (1991)

Fodor ve Sag'ın özgüllük tanımındaki bu çelişkiye dikkat çekerek özgüllüğün ölçülmesinde araç olarak sunulan 'belli' anlamındaki sözcüklerin aslında yetersiz olduğunu ve dar açılı AÖ'lerin de belli sözcüğü ile genişleyebildiğini aşağıdaki örnekle gösterir:

7. Each husband forgets a *certain* date- his wife's birthday

(Her kocanın unuttuğu *belli* bir tarih vardır-karısının doğum günü)

Tümcenin nesnesi olan belirsiz AÖ İngilizcede evrensel bir niceleyici olan 'each' sözcüğünün açısı altındadır ve yalnızca dar açılı olabilir. Bu nedenle öbekteki genişleme özgül bir okuma sağlamamaktadır. Ayrıca, (7)'de görülen örnek genel anlamlı bir özgünleştiren önermedir² ve bu tür önermelerde uzanımsallık (extensionality) özelliği olmadığından belirsiz AÖ'ler sözcüksel özgüllük taşımadıkça özgül okuma alamazlar. 'Belirli' anlamındaki niteleyiciler özgüllük ile değil, bir seti niteleyebilme özellikleri açısından ele alındıklarında neden dar açılı ve özgüllük dışı sözcüklerle birlikte kullanılabildikleri açıklanabilir. Yukarıdaki örnekte 'certain' sözcüğü 'Her erkeğin eşinin doğum günü' setindeki tüm günleri gösterdiği (denote) için 'a date' ile genişleme yapabilmektedir. Ancak set gösterimi olmayan, yalnızca niceliksel ve dar açılı olan belirsiz bir AÖ söz konusu olduğunda aynı genişleme (9) da olduğu gibi anlamsal olarak bozuk görünmektedir:

8. *Bir çivi* verir misin?

9. **Belli bir çivi* verir misin?

² Özgünleştiren önerme Krifka (1995)'teki tanım çerçevesinde kullanılmıştır.

(8)'de görülen 'bir çivi' özgüllük dışı ve genel anlamlılık dışı, set gösterimi olmayan belirsiz bir AÖ'dür ve (8a) da görüldüğü gibi ancak grup gösterimi olabilir:

8a. Masanın üstünden *bir çivi* verir misin?

Öyleyse, 'belli' niteleyicisi üzerindeki anlamsal sınırlılık özgüllük değil set/grup gösterimi değildir. Set gösterimli genel belirsiz AÖ'ler bu sözcük ile genişleyebilirken grup gösterimli ve dolayısıyla genel anlamlılık dışı olanlar genişleyememektedir. Özgül olan AÖ'ler ise her zaman bu tür niteleyicilerle genişleyebilir. Fodor ve Sag özgüllüğün sağlaması olabilecek 'belli' gibi niteleyicilerin bu özelliğini göz ardı ettikleri için, Enç'in Fodor ve Sag'ın kuramına karşı verdiği türden örnekler kuramsal çelişki olduğu izlenimini bırakmaktadır. Oysa 'belli' niteleyicisi gerçekten de özgül olan AÖ'leri test etmemizde geçerli bir araç olarak görünmektedir.

Fodor ve Sag'ın sunduğu özgüllük tanımı çerçevesinde (4)'te verilen örneği tekrar ele alalım:

4. *Bir öğrenci* sözdizimi sınavında kopya çekti

Özne AÖ'sü olan 'bir öğrenci'nin tümcede açılabilir başka bir birim olmadığına göre en geniş açığı alması ve özgüllük tanımı gereği özgül okunmalı olması beklenmektedir. Ancak Fodor ve Sag'a göre bu tümcede 'bir öğrenci'nin (4a)

ve (4b)' deki uzantıları olasıdır ve özgüllük ve özgüllük dışı arasında en geniş açığı almasına rağmen çift okumalıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, Fodor ve Sag bu durumu dilsel olmayan edimsel bir yaklaşımla açıklar. Ancak sonuç olarak geniş açığı alan bir belirsiz AÖ'nün özgüllük dışı okumasının da olması kuramsal açıdan bir çelişki doğurmaktadır. Yalnızca sözdizimsel özgüllüğün edimsel özgüllükten farklı olduğu kabul edildiğinde bu çelişki ortadan kalkabilir. Böyle bir yaklaşımı kabul edersek, ortaya çıkabilecek aşağıdaki gibi bir sınıflandırmayı da kabul etmiş oluruz:

- a. *sözdizimsel olarak özgül ve anlamsal olarak özgüllük dışı
- b. sözdizimsel olarak özgüllük dışı ve anlamsal olarak özgüllük dışı
- c. *sözdizimsel olarak özgüllük dışı ve anlamsal olarak özgül
- d. sözdizimsel olarak özgül ve anlamsal olarak özgül

Bu sınıflandırmada bulunan (b) ve (d) kabul edilebilir gibi görünürken (a) ve (c) kabul edilemez görünmektedir. Çünkü bu tür durumlar sözdizimsel ve mantıksal sunumların farklı olduğuna işaret eder ve böyle bir durum tümcenin üretilmesi açısından olanaksızdır. Örneğin, sözdizimsel olarak özgüllük dışı olan, yani dar açısı olan bir AÖ' nün varoluşsallık işlemcisi mantıksal yapıda içeride yer alacaktır ve bu nedenle özgül okuma olması olanaksızdır. Bir AÖ'nün sözdizimsel olarak özgüllük dışı ve anlamsal olarak özgül olması sözdiziminde dar açılı ancak mantıksal yapıda geniş açılı yorumunu taşır ve bu nedenle kabul edilemez. Öyleyse özgüllük sözdizimsel ve anlamsal açıdan iki farklı biçimde yorumlanamaz. Verilen tüm

örnekler yalnızca açısal konumun anlamsal bir özelliğın sonucu olarak ortaya çıktığını kabul edersek açıklanabilirlik kazanmaktadır. Diğer bir deyişle, özgüllük Fodor ve Sag'ın öne sürdüğü gibi açısal bir işlem sonucu ortaya çıkmaz. Tam tersi, anlamsal bir özelliğın AÖ'ye yüklenmesi³ sonucu açısal konum belirginleşir.

Son olarak, belirsiz AÖ'lerin sözlükçede özgöl olmayla olmama arasında çift anlamlı olduğı varsayımı da sorunlu görünmektedir. Eğer sözlükçeden gelen bir çift anlamlılık olsaydı, belirsiz AÖ'lerin bütün T-özgüllük açısından da aynı çift anlamlılığı göstermesi gerekirdi. Oysa AÖ'ler kimi ortamlarda yalnızca özgüllük dışı; kimilerindeyse yalnızca özgöl okuma almaktadırlar. Örneğın, (8)'deki gibi grup gönderimli niceliksel AÖ'lerin özgöl okuması yoktur:

8. *Bir çivi* verir misin?

Varoluş tımcelerinde ise belirsiz AÖ'ler yalnızca özgöl okuma taşımaktadırlar:

10. Bahçede *bir adam* var.

(4) ve (10)'da görölen tımcelerdeki AÖ'lerin neden tek okumalı olduğı S-özgüllük açısından değıl, T-özgüllük açısından açıklanabilir (Bu konu 2. bölümde ayrıntılı bir biçimde tartışılacaktır). Fodor ve Sag'ın öngördüğünün tersine, belirsiz

³ Bu tezin amacı sözdizimsel ve anlamsal sunumlardan hangisinin önce işlemlendiğine yada eş zamanlı olup olmadığına dair bir sonuca varmak ve bu konuda ileriye yönelik bir tartışma açmak değıldir. Bu nedenle özgüllüğün AÖ'ye nasıl yüklendiğı bu tezin kapsamı dışında tutulacaktır.

AÖ ler sözcüksel olarak özgüllük özelliği taşımamaktadır. Bu tür örnekler Kamp (1981) ve Heim'in (1982) varsayımını destekler görünmektedir. Belirsiz AÖ'ler tümcede özgüllük alabilmektedir. Başlangıçta savlanan S-özgüllük ve T-özgüllük ayrımını göz önünde bulundurduğumuzda, belirsiz AÖ'lerin yalnızca T-özgüllük alabilen AÖ'lerden olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.2. Edimsel yaklaşımlar

Özgüllüğe edimsel yaklaşımlarda AÖ'nün konuşmacı açısından belirli bir kişiye gönderimi olması önkoşul olarak görülmektedir. Bu çerçevede, genel bir bakışla, bir AÖ'nün özgül olması aşağıdaki gibi özetlenebilir:

α yalnızca konuşmacı A için belirli bir bireye/ varlığa gönderimi olduğunda özgüldür ve α özgül olduğunda konuşmacı yeterince bilgilendirici davranarak, tümcede dinleyici B için çift anlamlı olmayan bir okuma sağlar.

Özgüllüğe edimsel yaklaşımlarda, ' α 'nın işaret adlı yada özel bir ad olması durumlarında her zaman özgül bir okuma beklenmektedir. Ancak, saydam olmayan, örtük (opaque) bağlamlarda bir AÖ'nün özgül okuma almasını sağlayan bazı edimsel ölçütler olduğu ileri sürülmektedir. Bu başlık altında öncelikle edimsel yaklaşımların öncüsü olarak kabul edilen çalışmalar genel varsayımlarıyla sunulacak ve sonra edimsel yaklaşımların sınırlılıkları tartışılacaktır.

Klein (1978) ve Kempson ve Cormack (1981) : Özgüllük bu çalışmalarda geleneksel bir biçimde ‘gönderimsel olma’ ve ‘varoluşsal taşıma’ özelliği olarak tanımlanmaktadır. Klein özgül-özgüllük dışı ayırımı dinleyicinin ‘çıkarımı’ açısından ele almaktadır. Grice’ın Nicelik Ölçütüne göre, bir konuşmacının iletişimin gerçekleşebilmesi için yeterince bilgilendirici olması gerekmektedir. Bu nedenle, konuşmacı bir AÖ’yü kullanırken o AÖ’nün dinleyici açısından anlaşılabilir olması için en güçlü ifadeyi seçmesi beklenmektedir. Örneğin eğer konuşmacı (11)’de verilen tümcede ‘bir öğrenci’ ifadesini kullanırsa, dinleyici konuşmacının verebildiği en güçlü betimleyici ifadenin bu olduğu çıkarımında bulunur ve konuşmacıdan (12)’deki gibi bir ifade kullanmasını beklemez:

11. *Bir öğrenci* sınavda kopya çekti.

12. *Tanıdığım bir öğrenci/ Mehmet* sınavda kopya çekti.

Klein’ın ‘dinleyici çıkarımının işlenmesi’ açısından, konuşmacı bir AÖ’yü belirsiz olarak kullandığında –daha betimleyici sunmadığı varsayılarak– dinleyici AÖ’yü özgüllük dışı okumasıyla algılayacaktır. Eğer bağlamda AÖ ile ilgili daha betimleyici bilgi sunulursa, dinleyicinin oluşturduğu çıkarım geçerliğini kaybedecek ve AÖ’yü özgül olarak işlemleyecektir. Klein, bir AÖ’nün özgül okuma almasını tümüyle dinleyici odaklı yorumladığı için, sözcenin dinleyici çıkarımı açısından iki önermesi olduğunu varsayar. Bu çerçevede (13)’te görülen tümceyi ele alalım:

13. *Mehmet ailesinin onaylamayacağı bir kadınla evlenmek istiyor.*

1.Önerme: Mehmet için evleneceği belli bir kız yok, ancak bir gün evlenirse, evleneceği kadın ailesinin onaylamayacağı biri olacak.

2.Önerme: Mehmet için belli bir kadın var ve evlenme eylemini gerçekleştirme aşamasında ve ailesi o kadını onaylamıyor.

Birinci önerme yalnızca ‘Mehmetin’ genel bir isteğini yansıtmakta bu nedenle evlenme eylemini gerçekleştirme aşamasında olmadığını, dolayısıyla belirli bir kadının var olmadığını, ‘bir kadın’ AÖ’sünün dinleyici için özgüllük dışı okuma taşıdığını yansıtmaktadır. İkinci önermede ise Mehmet evlenme aşamasında olduğu için belli olan bir kadın vardır ve dinleyici için ‘bir kadın’ özgül okumalıdır. Bu çift anlamlılığı yansıtan iki önermeden biri konuşmacının sağladığı betimleyici içerik ile belirginleştirilir ve diğeri gerçekleşmez. (13)’te konuşmacının verebildiği en betimleyici içerik belirsiz AÖ olduğuna göre, ikinci önerme iptal edilerek birinci önerme işlenir.

Kempson ve Cormack de özgüllüğü aynı çizgide, tümüyle edimsel ölçütlerle tanımlar ve özgüllüğün anlamsal bir özellik olmadığını ileri sürer. Özgüllük, dinleyicinin uyguladığı bir işleme stratejisi (processing strategy) sonunda ortaya çıkan bir dilsel olay olarak ele alınmaktadır. Sözcenin varoluşsal bir niceleme taşıyan mantıksal yapısı olduğunda, dinleyici bu sözceyi, sözcenin önermesini belli bir bireyle/varlıkla eşleştirme stratejisi uygular ve böylece özgül okuma oluşur. Konuşmacının ‘ $(\exists x)Fx$ ’ biçiminde bir sözce üretmesi, ‘x’ in kendisi için belli bir bireye/ şeye gönderimde bulunduğu anlamına gelmektedir ve ‘x’ özgüldür.

Genelleme önermesi olduğunda ise konuşmacının sözcüsü genelleme niceleyecisi içeren $(\forall x) Fx$ biçimini taşır ve dinleyici eşleştirme stratejisi uygulayamadığı için 'x' özgüllük dışı okuma alır.

Kempson ve Cormack'te Fodor ve Sag gibi Russell ve Frege'in belirsiz AÖ'lerin her zaman niceliksel oldukları görüşüne karşı çıkarak bu AÖ'lerin çift okuması olduğunu varsayar. Ancak, Fodor ve Sag'dan farklı olarak, çift anlamlılığın sözlükçede değil, önermesel yapıda olduğunu varsayar. Özgüllük ile özgüllük dışı arasındaki çift anlamlılık konuşmacı için değil, dinleyici için vardır. Dinleyici işleme stratejisiyle iki önermeden birini seçer ve böylece iletişimi sağlayacak biçimde bir yorumlama yapılır.

Kempson ve Cormack özgüllüğün yorumunun saydam ve örtük bağlamlarda aynı olduğunu ve dinleyicinin her iki bağlamda da aynı stratejiyi kullandığını öne sürer. Bulanıklığa yol açan önermesel, olumsuzlama, soru, koşul ve kiplik tümceleri *örtüklük üreten birimler* (opacity inducing) olarak ele alınmaktadır. *İstemek, sanmak* gibi önermesel tutum eylemleriyle *aramak* gibi içlemsel eylemlerin olduğu tüm sözcelerde önermesel boyutta çift anlamlılık olduğu, ancak dinleyicinin her zaman yeterince bilgilendirici olma açısından AÖ'nün bilgilendiriciliğiyle örtüşen yorumu seçtiği varsayılır.

Özetle, Klein ve Kempson ve Cormack özgüllüğü dinleyicinin işleme stratejisi olarak ele almaktadırlar. Dinleyici için bir sözcenin çıkarımsal olarak çift önermesi olabilir. Dinleyici iletişimde yeterince bilgilendirici olma ölçütüne bağlı

olarak konuşmacının sunabildiği en betimleyici ifadeyi seçtiğine inanarak özgüllük ile özgüllük dışı arasındaki iki önermeden birini seçer ve özgül yada özgüllük dışı okuma ortaya çıkar. Sonuç olarak özgüllük tümüyle edimseldir ve anlamsal olarak tanımlanamaz.

Klein ve Kempson ve Cormack'ın özgüllüğe yaklaşımlarında edimsel bir bakış açısını benimsemeleri ve anlambilimi tümüyle özgüllük kavramından çıkarmaları kuramsal olarak açıklanması gereken bazı sorunlar doğurmaktadır: Öncelikle, bu yaklaşımda özgüllük ve belirlilik eş anlamlı olarak görülmektedir. Belirsiz olan iletişim açısından yeterince betimleyici olmadığı için özgüllük dışı, belirli olan dinleyici için betimleyici olduğundan özgül olarak okuma alması beklenmektedir. Ancak belirsiz bir AÖ'nün açık bir biçimde konuşmacı için özgül olduğu örneklere rastlamak olasıdır:

14. Geçen hafta *bir araba* aldım.

Yukarıdaki örnekte görülen nesne AÖ'sü Kempson ve Cormack'ın bakış açısıyla özgül değildir. Ancak olayın tamamlanmış ve gerçekleştirilmiş bir olayı yansıttığını göz önünde bulundurursak, 'bir araba' onu satın alan kişi için varlıksal ve gönderimsel olmalıdır. Oysa, dinleyici açısından baktığımızda arabanın aynı özellikleri taşımadığı açıktır. Dinleyici için eski bilgiyi değil, yeni bilgiyi yansıttığı ve yenilik koşulu taşıdığı için 'araba' gönderimi olan bir varlık olmaz. Öyleyse belirlilik özgüllükten farklıdır. Ancak, yine de dinleyici var olan belirli bir arabadan söz edildiğinin (tümcenin doğruluk değeri taşıdığına inanarak) farkında olacaktır.

açısından tek okumalı örnek verilebilir. Bu durumu gözlemlemek üzere (14)'te verilen örneği (15) ile karşılaştıralım:

14. Geçen hafta *bir araba* aldım.

15. *Bir araba* almak istiyorum.

(14)'te görülen tümce saydamdır ve 'bir araba' yalnızca özgül okumalıdır. Satın alma işleminin gerçekleştiğini gösteren geçmiş zamanın kullanımı 'bir araba'nın var olduğunu ve özgül olduğunu belirginleştirmektedir. Oysa (15)'te görülen 'bir araba' önermesel eylem olan 'istemenin' açısı altına girdiğinde özgüllük dışı, geniş açı aldığındaysa özgül okuma taşımaktadır. Öyleyse (15)'teki gibi örtük ortamlarda izlenecek çözümleme süreci saydam ortamlardakinden farklı olmalıdır.

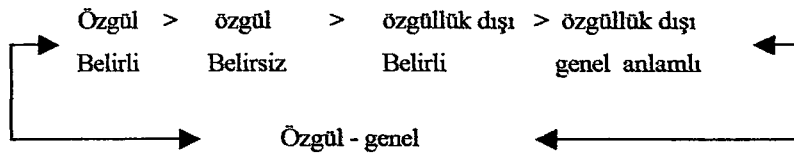
Givon (1984): Givon, özgüllüğü diğer yaklaşımlarda olduğu gibi anlambilimden bağımsız olarak edimsel düzlemde ele almaktadır. Özgüllük söylem yapısı ve konuşmacının artalan bilgisinin işlevlerinden biridir ve tanımlanmasında anlamsal bir özellik olan varoluşsallığın değil, teklik (uniqueness) ve gönderimselliğin ölçüt olabileceğini ileri sürer. Özgül olan bir AÖ *gönderimsel ulaşılabilirlik* (referential accessibility) taşır ve bilişsel bir dünyada tek olan ve özelleştirilebilen varlığa gönderim yapar. Bilişsel dünyada kimi AÖ'ler (özel adlar, eşdizinliler, kültürel olarak sahiplenilen özellikler, bedenin parçaları, akrabalık ilişkileri, v.b) '*kalıcı bir dosyada*' (permanent file) bulunur ve hep özgül olarak algılanır. Bazılarıysa söylemin bir işlevi olarak özgüllük kazanır ve söylemde özgüllük kazanan AÖ 'aktif' bir dosyada bulunur. Teklik ölçütü açısından ele

alındığında, bir AÖ özgüllük ve özgüllük dışılık arasında çift anlamlı olamaz. Bu bağlamda, Givon'ın ölçütlerine göre (4)'te verilen AÖ tek bir öğrenciye karşılık geldiği için gönderimsel ulaşılabilirlik taşır ve özgüldür.

Givon özgüllüğün belirlilikten farklı olduğunu ve belirliliğin sözdizimsel olarak gözlemlenebilen pek çok özellik taşıdığını (belirlilik etkisi v.b.), ancak özgüllük için bu tür sözdizimsel izlerden söz edilemeyeceğini varsayar. Belirlilik ile özgüllük arasındaki ilişki yapısal düzeyde tutulur ve belirli ve belirsiz AÖ'lerin özgül ve özgüllük dışı okuma alması aşağıdaki gibi üç grupta gösterilmektedir:

1. Belirli AÖ'ler zengin bir özgüllük taşır ve belirleyiciler, sayılar ve niceleyicilerle kullanılabilir.
2. Belirsiz AÖ'ler tek olup olmamalarına göre özgül yada özgüllük dışı olabilir.
3. Genel anlamlı AÖ ler özgül yada özgüllük dışı olabilir.

Bu sınıflama temel alınarak dillerde özgüllükten özgüllük dışılığa ve belirlilikten belirsizliğe doğru bir ölçek oluşturulmuştur:

Şekil 1. Givon'ın özgüllük ve belirlilik ölçeği

Givon'un sınıflaması ve önerdiği ölçeğe göre belirli olan her AÖ özgüldür. Ayrıca, özgül belirli AÖ'lerle özgül olmayan genel AÖ'ler özgül genel anlamlı olabilirler. Teklik özelliği taşıyan her AÖ'nün belirli, gönderimsel ve özgül olduğunu kabul edersek şu durumları açıklamamız gerekir: Belirli olan kimi AÖ'ler teklik özelliği taşıdığı halde gönderim dışı okuma alabilmektedir. İngilizce gibi belirliliğin dilbilgiselleştiği bir dilden örnek verdiğimizde bu durum açıkça gözlemlenebilir:

16. *The winner of this competition will get a week in the Bahamas for two*

(Bu yarışın şampiyonu Bahamalarda bir haftalığına iki kişilik tatil kazanacak)

17. *Beware of the dog*

(Köpeğe dikkat edin)

(16)'da özne belirlilik taşımaktadır ve yarışın şampiyonu tek bir kişi olacağından teklik özelliği de vardır. Ancak, gelecek zaman kullanılması öznenin bir gönderimi olmasını engellemektedir. (17)'de ise böyle bir levhanın asılı olduğu yerde belirli ve tek bir köpek olduğu açıktır. Bu levhayı okuyan için köpek yalnızca tıpkı bir genel AÖ gibi içlemsel özellikleriyle canlanacak (dört ayaklı, kuyruklu, keskin dişli, v.b.) ancak uzanımsal olarak bahçedeki köpeği çağrıştırmayacaktır. Öyleyse, köpek AÖ'sü dinleyici için gönderimsel ulaşılabilirlik taşımamaktadır. Ancak 'köpek' gönderimsel ulaşılabilirlik taşımamasına rağmen özgüldür ve mantıksal yapıda 'bahçede bir köpek var' anlamsal açılımını taşımaktadır:

17. $\exists x (\text{Var} (x))$

Aslında teklik ölçütü özgüllük için oldukça katı bir özellik olarak görünmektedir. Özgüllüğün söylemde daha ‘gevşek’ yada zayıf bağları olduğu daha önce Enç (1991) tarafından da dile getirilmiştir. Oysa belirlilik için daha sıkı ve güçlü bağlar olması beklenmektedir. Belirliliğin art gönderimsel olması ve paylaşılan bilgi gerektirmesi bu güçlülüğü tetiklemektedir. Özgül okuma alan AÖ’ler için ise konuşmacı açısından AÖ’ nün varoluşsal olması yeterli bir ölçüt gibi görünmektedir (Bak.2. bölüm)

Givon’un teklik, gönderimsellik, belirlilik ve özgüllük arasında kurduğu ilişki örnekleri açıklamak açısından oldukça yüzeysel görünmektedir. Ayrıca, belirlilik ile özgüllük arasında birebir eşleşme görülmesi bulanık bağlamlarda da açıklayıcılık açısından yetersiz kalmaktadır. (16)’daki ‘the winner of the competition’ AÖ sünün gönderimsellik dışı ve özgüllük dışı okumasını tetikleyen gerçeklik karşıtı anlam doğuran konuşma anından sonrasına gönderim yapan kip ulamıdır. Ancak Givon, Kempson ve Cormack gibi bulanık bağlam ile saydam bağlam arasında bir ayrım gözetmeksizin yüzeysel bir ölçek önermektedir. Böyle bir ölçeğin ve sınıflandırmanın örtük bağlamlar için geçersiz olduğunu gösterebilecek pek çok örnek vermek olasıdır.

Son olarak, önerilen sınıflamada yer almayan, genel anlamlılık dışı AÖ’lerin de olduğu gözlemlenebilir. Örneğin, grup gösterimli AÖ’ler genel anlamlılık dışı ve özgüllük dışı okuma alabilmektedir:

8. Masanın üstünden *bir çivi* uzatır mısın?

18. Masanın üstü *kitapla* kaplı

(8)'de ve (18)'de görülen tümcelerde 'bir çivi' ve 'kitap' AÖ'leri Givon'un ölçeğinde ve sınıflandırmasında değinilmeyen türden AÖ'lerdir. Bu AÖ'lerin –en azından- konuşmacı için belirsiz olduğu ve özgüllük dışı okuma taşıdığı söylenebilir. Ancak, her ikisinin de varoluşsalık taşıdığı söylenebilir. Özgüllüğün anlamsal yada edimsel düzlemlerde betimlenmesinde bu tür AÖ'ler en az belirsiz AÖ'ler kadar sorunlu görünmektedir.

1.2.3. Söylemsel yaklaşımlar

Enç özgüllüğün açısıl ilişkilerden, doğruluk koşullarından ve AÖ'nün 'belli' anlamına gelebilecek niteleyicilerle olan ilişkisinden bağımsız olarak ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Enç'in özgüllük yaklaşımını belirleyen başlıca özellik Pesetsky (1987) de önerilen Söylem Bağlantısı (Discourse Linking) oluşturmaktadır ve AÖ'ler söylemde parçalılık (partitive) ilişkisi taşıdıkları sürece özgül değer kazanırlar. Örneğin (19) de görülen tümce iki farklı biçimde sürdürülebilir:

19. Odama *birkaç çocuk* girdi.

a. *İki kız-ı* tanıyordum

b. *İki kız* tanıyordum

(a) da görülen ‘iki kızı’ özgüldür çünkü söylemde daha önce verilen ‘birkaç çocuk’ AÖ’sünün taşıdığı set ‘iki kızı’ AÖ’sünü içermektedir ve parça-bütün ilişkisi kurulmaktadır. Öte yandan, (b) de görülen ‘iki kız’ parçalı bir okuma taşımadığı için setle içirme ilişkisi kuramaz ve bu nedenle özgüllük dışı okuma alır.

Parçalılık Enç’e göre örtük yada açık olabilir: (a) daki AÖ örtük parçalılık taşımaktadır. Bu AÖ ‘odama giren çocuklardan ikisini’ biçiminde sunulduğunda ise açık bir parçalılık ilişkisi kurulur. Söylem Bağlantısı ‘içerme’ (inclusion) ilişkisi ile tanımlanır. İçermenin özgüllük ile olan ilişkisi aşağıdaki gibi sistemleştirilmiştir:

20. Her $[A\ddot{O} \propto]_{\langle i,j \rangle} \propto (x_i)$ olarak yorumlanır ve

$x_i \subseteq x_j$ eğer $A\ddot{O}_{\langle i,j \rangle}$ çoğulsa

$\{x_i\} \subseteq x_j$ eğer $A\ddot{O}_{\langle i,j \rangle}$ tekilse

Yukarıdaki formülde, her AÖ iki dizin taşır. İlk dizin belirlilik özelliğini taşır. İkinci dizindeki belirlilik özelliği ise özgüllüğü gösterir. Her iki dizinde tam içerme (proper inclusion) taşır. Ancak ikicisinde bir setin alt kümesi olma özelliği vardır ve bu özellik Söylem Bağlantısından kaynaklanır.

Enç özgüllük ile belirliliğin birbirinden farklı özellikler olduğunu dile getirir. Belirlilik Heim (1982) ve Kamp (1981) de olduğu gibi tanımlanmakta, yani belirsiz AÖ lerin *yenilik koşulu* (novelty condition); belirli AÖ’lerinse *tanıdık olma* (familiarity) koşulu taşıdığı varsayılmaktadır. Belirliliğin söylemle olan bağları daha güçlüdür ve art gönderim ilkelerine uyar. Bu nedenle belirli AÖ lerin söylemde

‘güçlü art gönderim birimi’ olmalıdır. Özgüllük ise söylemle daha ‘gevşek’ ve ‘zayıf’ ilişki kurar ve özgül AÖ lerin ‘zayıf art gönderim birimleri’ olabilir. Yukarıdaki formül belirlilik ile özgüllük arasındaki ilişkiyi şöyle betimlemektedir: Her belirli AÖ aynı zamanda özgüldür. Belirsiz AÖ ler ise parçalılık koşulunu yerine getirdikleri sürece özgül okuma alırlar ve çift anlamlılık taşımazlar. Parçalılığın dışında belirsiz AÖ’lerin özgül olup olmadığı dilbilgisel ve sözcüksel araçlarla denenebilir. Örneğin, Enç’e göre evrensel niceleyici alan belirsiz AÖ ler her zaman özgüldür. Enç bu varsayımı kanıtlamak üzere sırasıyla İngilizceden ve Türkçeden şu örnekleri verir:

21. Sally danced with *every man*

(Sally her erkekle dans etti)

22. Ali *her kitabı* okudu.

(21)’de Sally dünyadaki bütün erkeklerle değil, bağlamda sunulan setteki tüm erkeklerle dans ettiği okuması olduğu için ‘every man’ bir setle içermeye ilişkisi kurar ve bu nedenle özgüldür. Aynı nedenle, (22)’deki ‘her kitabı’ verilmiş bir set tarafından içerildiği için özgül okumalıdır. Enç verilen örneklerden yola çıkarak bütün evrensel niceleyicilerin içermeye ilişkisi taşıdıkları için özgül olduklarını ileri sürer.

Enç’e göre zayıf ve güçlü belirleyicilerde (weak-strong determiner) parçalılık ilişkisine duyarlıdır ve bu duyarlılık en açık biçimde varoluşsal tümcelerde gözlenebilir. Varoluşsal tümceler bir varoluş niceleyicisi taşırlar. Bu nedenle

varoluşsal tümcelerde yalnızca niceleme gücü olmayan belirleyiciler yer alabilir. İngilizcede ‘some/ a few/ two’ gibi belirleyiciler zayıftır ve kendi niceleme güçleri olmadığından varoluşsal tümcelerde bulunabilirler. ‘Some of the’ gibi belirleyicilerin ise kendi niceleme güçleri vardır ve dolayısıyla zaten bir niceleme taşıyan varoluşsal tümcelerde bulunamazlar. Milsark (1974) ve Barwise ve Cooper (1981) den yola çıkarak yapılan bu gözlem sonucunda Enç varoluşsal tümcelerdeki belirsiz AÖ lerin her zaman özgüllük dışı okuma taşıdıklarını ileri sürer. Bu varsayımın diller arası geçerlik taşıdığını kanıtlamak üzere Türkçeden verilen örneklerde ‘birkaç’ belirleyicisinin zayıf, ‘bazı’ nın ise güçlü olduğunu varsayar ve bu iki belirleyicinin aynı kurala uyduğunu şu örneklerle göstermeye çalışır:

23. Bahçede bazı çocuklar var

24. Bahçede birkaç çocuk var

(23)’te ‘bazı’ Enç’e göre dilbilgisel olmayan bir tümceye neden olmaktadır. Ancak, bu belirleyici yer gösterme tümcelerinde tümüyle kabul edilebilir:

25. Bazı çocuklar bahçede.

Kısaca, Enç’e göre belirli AÖ’ler her zaman özgül; belirsiz olanlardan ise parçalılık koşulunu yerine getirebilen evrensel niceleyici ve güçlü belirleyici ile öbek kuranlar özgül, diğerleri özgüllük dışıdır.

Enç temelde özgüllüğün söylem odaklı betimlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Özgül AÖ'lerin önvarsayımsal bilgi taşıdıkları göz önünde bulundurulduğunda böyle bir yaklaşım kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle özgüllükle ilgili betimsel bir çalışmada bir tümcenin içinde yer alabileceği olası söylem ortamları da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ancak, özgüllüğün söylemsel yönünü 'parçalılık' ile tanımlamak yetersiz görünmektedir. Bir AÖ'nün parçalı yapıda bulunması o AÖ'nün her zaman özgül okuma almasını sağlamayabilir. Abbott (2000) İngilizcede parçalı yapıdaki belirsiz AÖ'lerin özgüllük dışı okuma da alabileceklerini göstermek üzere (26)'daki örneği sunmaktadır. Aynı örneği (27)'de Türkçe olarak ele aldığımızda da sonuç değişmemekte ve 'one of Alice's sisters' ve 'Alice'in kızkardeşlerinden biri' özgüllük dışı okuma alabilmektedir:

26. John will marry one of Alice's sisters.

27. John Alice'in kızkardeşlerinden biriyle evlenecek

26.a. Ama hangisi olduğunu bilmiyorum

26.b. Onunla evleneceğine sevindim.

Enç'in kuramındaki parçalılık ile ilgili diğer bir sorunda İngilizcede 'some' ve 'some of the' öbeklerinin bazen eşdizimli olarak kullanılabilmesiyle ilgilidir. Lyons (1999) (28)'de görülen İngilizce örnekte 'some of the students' AÖ sünün 'some students' ile eşdizimli olduğunu ve anlamsal fark bulunmadığını gösterir:

28. About *a dozen students* and three or four lecturers turned up for the discussion. *Some students / some of the students* wanted to move to a smaller room.

‘Some students’ daha önceki tümcede verilen ‘a dozen students’ ile açık bir biçimde içerme ilişkisi taşımaktadır ve ‘some of the’ yapısıyla yerine geçme ilişkisi içindedir⁴. Enç’in özgüllük için varsaydığı bütün önkoşullar yerine getirilmiş olmasına rağmen, ‘some students’ AÖ’sünün tek anlamlı bir özgüllük taşıdığı söylenemez. Karşıtlık oluşturur bir biçimde, özellikle aktarma gösteren bir yapıyla birlikte sunulduğunda konuşmacı için bu AÖ’nün yalnızca özgüllük dışı okuması olduğu belirginleşir:

29. *I heard that some students* wanted to move to a smaller room.

Türkçede ise ikinci el bilgi gösteren –miş eylem biçimbirimi aynı belirginleştirmeyi sağlayabilir:

30. *Bazı öğrenciler* daha küçük bir odaya geçmek iste-miş.

Enç’in özgüllük yaklaşımında da bulanık ve saydam bağlam ayrımı göz ardı edildiği için bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Daha önce 1.2.2 de değinildiği gibi gerçeklik karşıtı ortamlarda belirlilik olduğu halde, AÖ gönderimsellik dışı ve varoluşsallık dışı olabilmektedir. (16)’da verilen örnek sözü edilen durumu

⁴ Bu yapı her zaman yer değiştirme ilişkisi kurmamaktadır. Örneğin genel anlamlı tümcelerde bu yer değişim gözlenemez ve anlamsal farklılık ortaya çıkabilir. ‘Some men like it hot’ ile ‘some of the men like it hot’ tümcelerinde gözlemlendiği gibi.

göstermektedir. Ayrıca, bir setin tümüne gönderim yapabilen ancak uzanımları olmayan genel AÖ lerde Enç'in dizinine göre özgül okuma almak zorundadır. Ancak ne İngilizcede ne de Türkçede genel anlamlı AÖ'lerin konuşmacı için uzanımsal okumalarının olması olası görünmemektedir:

31. Uzun kuyruklu kaplanlar çoğunlukla Afrikada yaşar

32. The long tailed tigers mostly live in Africa

Belirsiz genel anlamlı AÖ'lerde ikinci dizindeki koşulu yerine getirir görünmektedir. Örneğin İngilizcede ' An orchid is a flower' genel anlamlı tümcesindeki belirsiz AÖ tüm orkideler setinin bir elemanıdır. Ancak ne belirlidir, ne de uzanımsallık taşımadığı için özgül oluşundan söz edilebilir. Belirsiz bir AÖ'nün evrensel niceleyiciyle her zaman özgül okuması olduğunu kanıtlamak amacıyla verilen tüm örnekler geçmiş zamandadır. Aynı örnekleri Aorist kipi⁵ alan biçimleriyle karşılaştıralım:

23. Sally *danced* with every man.

33. Sally *dances* with every man

25. Ali her kitabı *okudu*

34. Ali her kitabı *okur*.

Hem İngilizce hem de Türkçe verilen örneklerde geçmiş zamanın verilmiş bir setin elemanı olma ve özgül olma okumasını açık bir biçimde sağlamaktadır. Eğer

⁵ Aorist Uzun, S.L ve Z.E.Emeksiz (2002) deki tanımını çerçevesinde ele alınmıştır.

özgüllük okuması ‘her’ ve ‘every’e bağlı olsaydı, aynı durumu (33) ve (34)’te de gözlemlememiz gerekirdi. Oysa Aorist ile kurulan tümcelerde bu belirleyicilerin diğer evrensel niceleyiciler gibi özgül olmayan bir okuma tetikledikleri görülmektedir. Zaman, kip ve görünüş ulamlarının özgüllük ile olan ilişkisi, özgüllüğün Enç’in ileri sürdüğünün tersine, bağımsız olmadığını ve tümcesel özgüllüğün birleşimsel bir dilsel işlem sonucu ortaya çıktığını işaret etmektedir.

Enç’in Türkçede özgüllüğe yönelik tartışmaları ayrıntılı bir biçimde 1.3.de sunulacaktır. Ancak, güçlü ve zayıf belirleyicilerle ilgili saptamalarının bazıları Türkçe için kabul edilebilir görünmemektedir. Türkçe örnekler üzerinden özgüllüğe ilişkin genellemeler yapıldığından bu konuya burada değinilmesi gerekmektedir. Enç’e göre ‘bir kaç’ İngilizcedeki ‘some’ belirleyicisiyle; ‘bazı’ ise ‘some of the’ ile aynı anlamsal özellikleri taşımaktadır. İngilizcedeki belirleyicilerin dağılımı temel alınarak Türkçedeki ‘birkaç’ ın özgüllük açısından çift anlamlı olduğunu ve bu yüzden belirtili durum ekinin birkaç ile kurulan nesne AÖ’lerinde isteğe bağlı olarak kullanıldığını ileri sürülmektedir:

35. Ali Zeynebe *birkaç kitap/ kitabı* postaladı

Ali mailed *some/ some of the books* to Zeynep

‘Bazı’ ise yalnızca özgül okumalı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, Enç’e göre ‘bazı’ ile kurulan nesne AÖ leri için özgüllüğün işareti olan belirtili durum eki zorunlu olarak kullanılır:

36. Ali Zeyneb'e bazı *kitaplar / kitapları postaladı.

Öncelikle 'birkaç kitap' ile 'birkaç kitabı' arasında anlamsal bir farklılık vardır. Ancak Enç her ikisini de aynı görmektedir. 'Birkaç' Enç'in terimiyle verilmiş bir seti göstermez. Ancak bizce, 'birkaç kitabı' verilmiş bir seti göstermekte ve parçalılık ilişkisi kurmaktadır. Aslında, birkaç İngilizcedeki 'few' belirleyicinin dağılımına benzer bir dağılım göstermektedir. Örneğin, her ikiside yığın/sayılabirlik ayırımına duyarlıdır. ('Koridorda *birkaç ses duydum/ I heard *a few noises' örneğinde olduğu gibi). 'Birkaç' 'a few' ile 'birkaç AÖ+I' ise ' a few of' ile benzer dilsel kurallara uymaktadır. Öyleyse, Enç'in yaklaşımına göre 'Birkaç AÖ+I' parçalılık özelliği taşıdığı için yalnızca özgül okuma almalıdır. 'Bazı' ve 'bazı AÖ+I' ise sırasıyla 'some' ve 'some of the' ile benzerlik göstermektedir. Enç 'bazı'nın 'some of the' gibi işlevi olmasından dolayı aşağıdaki varoluşsal tümcede kabul edilemez olduğunu ileri sürer. Oysa tümcenin bozuk olmasının nedeni 'çocuk' AÖ'sünün sayılabilir ve tekil olması ve bu nedenle yalnızca sayılabilen tekil AÖ'ler ile kullanılan 'birkaç' belirleyicisi ile kabul edilebilir görünmesidir:

37. Bahçede *bazı/ birkaç çocuk var.

'Bazı'nın varoluşsal tümcelerde aslında dilbilgisel olarak kabul edilebilir görünümüne örnek verilebilir:

38. Makalenizde bazı hatalar/ birkaç hata var.

Ayrıca, eklemek gerekir ki, bazı ve birkaç çoğul/ tekil ayrımına da duyarlı görünmektedir. Ancak, bu duyarlılığın nedenlerini sorgulamak bu çalışmanın kapsamı dışında tutulacaktır. Özetle, ‘bazı’ ve ‘birkaç’ın kullanımında gözlenen sınırlılıklar özgüllük ile değil, başka anlamsal nedenlere bağlıdır.

Son olarak, Enç (36)’daki tümcede ‘bazı’ ile kurulan nesne AÖ sünün zorunlu olarak belirtili durum ekini aldığı ileri sürmekte ve bu durum ekinin olmadığı AÖ’yü dilbilgisi dışı görmektedir. Ancak, ‘bazı+AÖ’ yapısının tümüyle kabul edilebilir olduğu ve hatta belirtili durum ekini aldığı zaman tümcenin kabul edilebilirliğinin düştüğü şu örnekte gözlemlenebilir:

39. Bu güne kadar bazı hatalar / ?hataları yaptım.

Özetle, Türkçedeki zayıf ve güçlü belirleyicilerin işleyişi özgüllük açısından İngilizcedekinden farklı görünmektedir. Enç’in verilerinden yola çıkarak Türkçede zayıf belirleyicilerin özgüllük dışı; güçlü belirleyicilerinse özgül okuma doğurduğunu ileri sürmek hatalı olacaktır.

1.2.4. Kuramlara genel bir bakış

Özgüllüğe her üç yaklaşımda da özgüllüğün bağımsız bir özellik olarak ele alındığı görülmektedir. Anlamsal bileşen dışlandığında, ne açısallık ne edimsellik, nede söylemsel yaklaşımların verilen örnekleri açıklamada yeterli olmadığı görülmektedir. Bu eksiklikten yola çıkarak, bir özgüllük kuramının bu üç dilsel düzlemde de

değişmez özellikleri açıklayabilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle, özgüllük kuramı:

1. Neden özgül AÖ'lerin geniş açı almaya eğilimli olduğunu,
2. İletişim açısından hangi işlemsel süreçlerde ortaya çıktığını,
3. Aynı ölçütlerin hem bulanık hem de saydam ortamlarda geçerli olup olmadığını,
4. Belirlilik ile özgüllük / belirsizlik ile özgüllük dışılık arasında benzer bir dağılım olup olmadığını
5. Zaman, kip ve görünüş ulamlarının özgüllüğü nasıl etkilediğini açıklayabilmelidir.

1.3. Türkçede özgüllük ile ilgili çalışmalar

Türkçede belirliliği işaretleyen bir dilbilgisel birim olmadığından geleneksel yaklaşımlarda belirlilik durum biçimbirimi olan –I nın aynı zamanda nesne AÖ sününde belirliliğini gösterdiği ileri sürülmektedir. Türkçede özgüllük üzerine yapılan üç temel çalışmada ise genel olarak, bu biçimbirimin belirliliği değil, özgüllüğü gösterdiği varsayılmaktadır. Aşağıda, bu çalışmalar genel varsayımlarıyla ele alınarak Türkçe için açıklayıcı olup olmadıkları tartışılacaktır.

Johanson (1977): Bu çalışmada Türkçede belirtili durum biçimbirimi alan nesne AÖ'lerinin belirli olduğu görüşüne karşı çıkılarak, bu biçimbirimin aslında belirliliği değil, özgüllüğü işaret ettiği ileri sürülmektedir. Johanson nesne konumundaki AÖ lerin tekil olan 4 görünümü üzerinden özgüllük belirlemesi yapar:

- a. Yalın AÖ [-özü]l]
- b. AÖ+I [+özü]l]
- c. Bir +AÖ [-özü]l]
- d. Bir +AÖ+I [+özü]l]

Yukarıdaki görünümlerden yalnızca belirtili durum eki alanlar özü]l okumalı olarak kabul edilmektedir. Bu bakış açısıyla, Johanson'a göre aşağıdaki tümcelerden (40)'da görülen 'çiçek' ve (41)'deki 'bir çiçek' AÖ'leri özü]llük dışı, (42) de görülen 'bir çiçeği' ve (43)'deki 'çiçeği' AÖ'leri ise özü]ldür.

- 40. Çocuk *çiçek* satıyor
- 41. Çocuk *bir çiçek* satıyor.
- 42. Çocuk *bir çiçeği* satıyor.
- 43. Çocuk *çiçeği* satıyor.

Johanson'a göre sözcük dizilimi özü]llük üzerinde bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bir Nesne AÖ sünün her zaman özü]l okuma aldığı konum eylem önüdüdür (preverbal position). Nesne ile eylem arasına başka bir birim girdiğinde, (44)'te görüldüğü gibi nesne zorunlu olarak belirtili durumu alır:

- 44. Çocuk *çiçek / çiçeği burada satıyor

Bu nedenle Johanson ‘Nesne+I – X--Eylem ’ diziliminde zorunlu olarak belirtili durum alan AÖ’lerin özgüllük ve özgüllük dışı okuma arasında çift anlamlı olabileceğini ileri sürer. Eylem önünde olmayan bir AÖ’nün özgül okuma alması ise tümcenin yorumu (rheme) olmasıyla açıklanır. Örneğin ‘ Çocuk çiçeği kadına verdi’ tümcesinde ‘çiçeği’ AÖ’sünün özgül okuma almasının nedeni bu AÖ’nün odak oluşturması ve tümcenin yorumu olmasıdır.

Geleneksel yaklaşımlarda özne AÖ’lerinin özgül olabilmesi için tümce başı konumunda bulunmaları gerektiği varsayılır. Johanson bu varsayıma karşı çıkarak tümce başında bulunmayan AÖ lerin de özgül okuma alabileceklerini ileri sürer ve bir özne AÖ’sünün özgül olabilmesi için yeterli koşulun belirlilik olduğunu kabul eder. Diğer bir deyişle, belirli olan nesne AÖ’sü tümce başında olsun yada olmasın özgüldür. Aşağıda (45) ve (46)’da görülen ‘makbuzlar’ AÖ’leri arasında özgül olmaları açısından bir farklılık yoktur. Bu iki dizilim arasındaki fark konu-yorum olma açısından ele alınmaktadır.

45. *Makbuzlar* bugün geldi.

46. Bugün *makbuzlar* geldi

Johanson Türkçede adlaştırma iç tümcelerindeki öznenin özgül okuma alması ile tamlama durumu arasında doğrudan bir ilişki olduğunu varsayar. Adlaştırma iç tümcelerinde özne eylem önü pozisyonundaysa ve tamlama durumu almışsa özgüldür. Eğer tamlama durumu yoksa özne özgüllük dışı okuma alır. Bu bakış

açısıyla (47)'de görülen 'misafir' özgüllük dışı; (48)'de görülen misafirin ise özgül değer taşır:

47. Size dün (bir) *misafir* geldiğini gördük. [-özgül]

48. Size dün (bir) *misafir-in* geldiğini gördük. [+özgül]

Özetle, Johanson nesne AÖ sünün özgüllük alabilmesini iki koşula bağlar: 1. nesnenin belirtili durum eki alması 2. nesnenin eylem önünde olması. Özne AÖ'sü ise konumu tümce başı olsun olmasın, belirli olduğu sürece özgül okumalıdır. Adıllaştırma iç tümcelerinde ise tamlama durumu alan özne AÖ'sü her zaman özgüldür. Önce, nesne AÖ'sü ile ilgili genellemelerin Türkçe için ne kadar geçerli olabileceğini gözlemlemek üzere aşağıda sunulan örneklerle bakalım:

49. İşe başlayınca *bir fakiri* sevindireceğim

50. Çoğu kadın erkeğinin *çamaşırını* yıkar, *çocuklarını* yetiştirir, *dertlerini* dinler; ama gene de yaranamaz.

51. Öğrencilerim bana *bir kitap* hediye etti.

(49)'da görülen 'bir fakiri' Johanson'un özgüllük için gerekli gördüğü eylem önünde durma ve belirtililik durumunu alma özelliklerini yerine getirmiş olmasına rağmen konuşmacı için var olan bir fakirden söz edildiği ileri sürülemez. Bunun nedeni önermenin varsayımsal, gerçeklik dışı anlam taşıması olduğu söylenebilir. Henüz işe girme koşulu gerçekleşmediğinden ne belirli nede var olan bir fakirden söz edilebilir. Aslında, (50)'de görülen 'çamaşırını' 'çocuklarını' 'dertlerini' AÖ'lerinin

özgüllük dışı bir okuma almaları da aynı gerekçeyle açıklanabilir. Hem (49) hem de (50) örtük bağlamlar sunmakta ve bulanıklık tetikleyen ‘gelecek zaman’ ve ‘Aorist kipi’ gibi dilbilgisel ulamlar taşımaktadır. Sonuç olarak önermenin gerçeklik ve gerçeklik dışı anlam taşıması nesne AÖ’sünün özgüllük dışı değer kazanmasında göz ardı edilemeyecek bir etmen olarak ortaya çıkmaktadır.

(51)’de görülen ‘bir kitap’ AÖ’sü Johanson’un biçimsel ölçütlerine göre özgüllük dışı değer taşımaktadır. Oysa, konuşmacı için hediye edilen bir kitabın özgüllük dışı değer taşıdığı ileri sürülemez. Nesne AÖ’sü için yukarıda değinilen önermenin gerçeklik taşıması ölçütü burada da açık bir biçimde işlemekte ve ‘bir kitap’ AÖ’sünü özgül kılmaktadır.

Özne AÖ’sü için ileri sürülen koşulların da önermesel gerçeklik açısından yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. (52)’de sunulan tümcenin önermesi varsayımsal yapıdadır ve bu nedenle belirli ve var olan bir grup makbuzdan söz edilemez. Ancak, önermenin yapısını (53)’te görüldüğü gibi varsayımsal olma durumundan gerçek olma durumuna dönüştürdüğümüzde ‘makbuzlar’ AÖ’sünün belirli ve var olan bir gruba gönderim yaptığını görebiliriz:

52. Makbuzlar şirkete posta ile gelir.

53. Makbuzlar şirkete posta ile geldi.

Sonuç olarak Türkçede özgüllüğün Johanson’un varsaydığı gibi biçimsel olarak sistemli olduğu söylenemez. Verilen örneklerde de gözlemlendiği gibi

önermenin anlamsal yapısı ve bu yapının Türkçedeki dilbilgisel görünümü göz önünde bulundurulmadan özgüllük ile ilgili bir genellemeye varılamayacağı açıktır. Bu nedenle Johanson'un biçimci yaklaşımı bir genelleme yapmak için yetersiz kalmaktadır. Ancak, Johanson'un eylem önü ve eylem önü olmayan konumlarda belirtili durum için yaptığı gözlem bu biçimbirimin belirlilik ile olan ilişkisini gözlemlemek açısından dikkate değer görülmektedir. Johanson belirtili durumu özgüllüğün dilbilgisel yansıması olarak ele aldığı için belirlilik açısından eylem önünde olmama konumlarında ortaya çıkan görünümüleri açıklamamış, ancak bunun anlamdan çok sözdizimsel bir işlem olduğunu ileri sürmüştür. Eylem önünden uzaklaşmanın belirlilik açısından çift okumayı neden tetiklediği açıklık getirilmesi bu biçimbiriminin belirlilik ile olan ilişkisini açıklamamızda ve hatta belirlilik kavramını tanımlamamızda yardımcı olacaktır.

Enç (1991): Enç'te tıpkı Johanson gibi belirtili durum biçimbiriminin kullanımının belirlilik ile değil, özgüllük ile sistemli bir ilişki sergilediğini ileri sürmektedir. Böylece, söylem odaklı parçalılık ilkesinin Türkçede belirtili durum biçimbirimi ile dilbilgiselleştiği varsayılmaktadır. Bu noktadan hareketle nesne AÖ'sünün zorunlu olarak belirtililik durumunun yüklendiği her bağlamda özgüllüğün ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Türkçede nesne ve özne AÖ'lerinin açık bir biçimde özgül okuma aldığı dilbilgisel ortamlar şöyle sıralanabilir:

1. *'bir+AÖ+I'*: Enç'e göre belirsiz AÖ belirtililik durumu yüklendiğinde her zaman özgül okumalıdır. Bu varsayımı gözlemlemek üzere aşağıdaki örnekler sunulmaktadır:

54. Ali *bir piyanoyu* kiralamak istiyor

55. Ali *bir piyano* kiralamak istiyor

Enç'e göre (54)'te sunulan 'bir piyanoyu' Ali için belirli bir piyanoya gönderim yapmaktadır ve özgüldür. (55)'te ise Ali için belirli bir piyanodan söz edilemez.

2. *Parçalılık*: Türkçede dilbilgisel parçalılık taşıyan nesne AÖ sünün belirtili durumu almaması dilbilgisel açıdan bozuk tümcelere yol açmaktadır. Bu gözlemden yola çıkarak Enç parçalı AÖ'lerin bir setin elemanı olma ve içerme koşullarını yerine getirdikleri için zorunlu olarak özgül olduklarını varsaymaktadır.

3. *Evrensel niceleyici alan AÖ*: Enç'in özgüllük kuramına göre bütün evrensel niceleyiciler özgüldür. Türkçede de bu evrensel niceleyici alan nesne AÖ'sü için belirtili durum biçimbirimiyle işaretlenir. Bu nedenle Türkçede 'her' evrensel niceleyicisinin olduğu nesne AÖ'lerinin belirtili durumu almaması dilbilgisellik dışı tümcelere yol açmaktadır.

56. Ali *her kitab okudu.

57. Doktor *her hasta muayene etti

4. *Zayıf / Güçlü belirleyiciler*: Milsark'ın (1974) güçlü/zayıf niceleyici ayrımını temel alarak, Enç, güçlü belirleyicilerin kendi içsel niceleme gücünü taşıdıkları için mantıksal yapısında varoluşsallık niceleyicisi taşıyan varoluşsal tümcelerde

bulunamayacaklarını ileri sürer. Diğer bir deyişle, kendi niceleme gücü olan belirleyiciler varoluşsal tümceler için çok güçlüdür ve varoluşsal tümcelerde bulunduklarında tıpkı özel AÖ'lerde olduğu gibi ortaya dilbilgisellik dışı tümceler çıkar. Güçlü belirleyiciler özgüllük taşır. Zayıf belirleyiciler ise her zaman özgüllük dışıdır.

Enç, güçlü belirleyicileri AÖ'nün örtük parçalılık taşımasını sağlayan dilsel birim olarak tanımlamaktadır. Bu bakış açısıyla, Türkçede 'bazı' belirleyicisi İngilizcedeki açık parçalılık taşıyan 'some of the' yapısıyla; 'birkaç' ise parçalılık taşımayan ve sayısal belirleyici olan 'some' ile anlamsal açıdan eş değer olarak ele alınmaktadır. Sonuç olarak, 'bazı' güçlü belirleyici olduğundan varoluşsal tümcelerde kullanımı kural dışıdır ve 'bazı' ile nicelenen nesne AÖ'sü belirlilik durumunu zorunlu olarak alır. Enç'e göre aşağıdaki tümceler dilbilgisellik dışıdır:

58. * Bahçede bazı çocuklar var.

59. * Ali bana bazı kitaplar gönderdi.

Enç özgüllüğü anlamsal bağımsız bir özellik olarak tanımlamasına rağmen Türkçe için yaptığı gözlemler oldukça biçimseldir. Belirtlilik durumunun zorunlu olarak yüklenmesi ve özgüllük arasında doğrudan bir ilişki kurulamayacağını gösteren bazı örnekler 5. bölümde sunulmuştur. Burada evrensel niceleyici olan 'her' ve sırasıyla güçlü ve zayıf belirleyiciler olarak tanımlanan 'bazı' ve 'birkaç' sözcüklerinin özgüllük taşıyıp taşımadıkları tartışılacaktır. Enç'e karşıt bir biçimde,

özgünleştiren genel anlamlı tümcelerde evrensel niceleyici alan AÖ'lerin verilmiş bir seti göstermedikleri (60)'ta olduğu gibi gözlemlenebilir:

60. Ali *her kitab-ı* oku-r.

Ancak tümce geçmiş zamanda ise, özgünleştiren önerme olma özelliği ortadan kalkar ve böylece verilmiş set okuması ortaya çıkar:

61. Ali *her kitabı* oku-du.

Öyleyse, verilmiş set okumasını sağlayan evrensel niceleyici olan 'her' değil, geçmiş zamandır. Geçmiş zaman ve Aorist'in kurduğu bu karşılığı gerçeklik ve gerçek dışı olma açısından ele aldığımızda Aoristin gerçeklik dışı ve özgül olmayan; geçmiş zamanın ise gerçeklik ve özgül olma özelliklerini tetiklediğini söyleyebiliriz. Ancak bu açıklama neden 'her' evrensel niceleyicisinin Türkçede nesne AÖ'leri ile kullanıldığında belirtili durum biçimini alması gerektiğini açıklamamaktadır. Öyle görünüyor ki bu niceleyicinin belirtili durum ile olan ilişkisi özgüllüğün dışında başka bir düzlemde ele alınması daha açıklayıcı olacaktır.

Güçlü ve zayıf niceleyici olarak tanımlanan belirleyicilerin de Enç'in varsayımına karşılık oluşturabilecek görünümleri olduğu gözlemlenebilir. Örneğin, Enç'e göre 'birkaç' zayıf belirleyicidir ve özgüllük dışı değer taşır. Bu nedenle 'birkaç' ile kurulan nesne AÖ'lerinde belirtili durum isteğe bağlı kullanılır. Ancak, kimi eylemlerle birlikte belirtili durum zorunlu olarak gelmektedir ve AÖ'deki

belirleyiciden bağımsız olarak, eylem öyle gerektirdiği için belirtili durum kullanılmaktadır. Aşağıdaki tümcenin bozukluğu ancak bu zorunlulukla açıklanabilir:

62. *Öğrenciler birkaç soru anlamadı.

Öyleyse, Türkçede belirtili durumun kullanımını yalnızca özgüllük değil, eylemin üye yapısı ile olan ilişkisi de gerektirmektedir.

Son olarak Türkçede ‘bazı’ın güçlü belirleyici olmadığını gösteren örneklere bakalım. Enç’e göre (58) ve (59)’da görülen tümceler bozuktur. Oysa, sezgisel olarak her iki tümcenin de kabul edilebilir olduğunu gösteren başka örneklerde verilebilir:

63. Makalenizde *bazı kavramsal sorunlar* var

64. Öğrenciler bazı sorular sordu.

Bu tümcelerin kabul edilebilirliği şu sonuçları doğurmaktadır. Öncelikle ‘bazı’ güçlü bir belirleyici değildir. Öyle olsaydı, tıpkı özel adlarda olduğu gibi (*bahçede Zeynep var) açık bir biçimde varoluşsal tümce bozuk olurdu. Ayrıca, ‘bazı’ örtük bir parçalılık ilişkisi kurmamaktadır. ‘çocuklardan/çocukların bazıları’ ile ‘bazı çocuklar’ anlamsal olarak birbirlerinden farklı öbeklerdir. Açık bir parçalılık gösteren ‘-dAn/ -In bazıları’ söylemde yeni olma (novel) özelliği taşıyamazken, ‘bazı’ taşıyabilmektedir. Bu nedenle, varoluşsal tümcelerde açık parçalılık yapıları bulunamazken ‘bazı’ bulunabilmektedir.

65. Okulumuzda bazı yabancı öğrenciler var

66. ?Okulumuzda yabancı öğrencilerden bazıları var

Enç'in değinmediği ve araştırılmaya değer görünen durum Türkçede varoluş tümcelerinde eylem önü zorunluluğudur. Yukarıda verilen örneklerin öznelarini tümce başına taşıdığımızda (67) ve (68)'de olduğu gibi bozuk tümceler ortaya çıkmaktadır. Bu sorun 5.bölümde ele alınacaktır.

67. *Çocuklar bahçede var

68. * Bazı yabancı öğrenciler okulumuzda var

Özetle, Johanson ve Enç'in çalışmalarını genel olarak değerlendirdiğimizde Türkçede özgüllüğün belirtili durumla ilişkilendirilerek tanımlanmasının verilen örnekleri kapsamaması nedeniyle yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca, özgüllüğün yalnızca AÖ çerçevesinde ele alınamayacağı, bu özelliğın oluşmasında kip, zaman ve görünüşün de etkili olduğu gözlemlenmiştir. Öyleyse, özgüllük tanımlanırken, tümcenin eylem yapısını da içeren *birleşimsel bir yaklaşım* gerekmektedir.

Türkçeye yönelik özgüllük ile ilgili çalışmalarda gözlemlenen sorunların nedenlerinden biri belirliliğın dilbilgiselleşip dilbilgiselleşmediğine yönelik kapsamlı bir çalışmanın olmamasıdır. Her ne kadar belirliliğın özgüllükten farklı bir özellik olduğu ileri sürülse de, bugüne kadar yapılan çalışmalarda belirli olanın özgül;

belirsiz olanın özgüllük dışı okuması olduğu varsayılmış, belirsiz-özü yada belirli özgüllük dışı görünümlerin olup olmadığı araştırılmamıştır. Belirlilik ile özgüllük arasındaki farklılık açık bir biçimde tanımlandığında, özgüllüğün tanımlanmasında karşılaşılan sorularında büyük oranda yanıtlanabilecektir.

2.

Özgüllük nedir?

2.1.Özgüllük üzerine önkuramsal sayıtlar

1.bölümde sunulan çalışmalar ile ilgili yapılan tartışmanın sonucunda, özgüllük ile ilgili kuramsal bir çalışma yapılmadan önce yanıtlanması gereken bazı sorular olduğu gözlemlenmiştir:

1. Özgüllük belirlilik ekseninde tanımlanabilir mi? (bu sorunun yanıtı ayrıntılı bir biçimde 3.bölümde ele alınacaktır).

Özgüllük alanyazındaki çalışmalarda çoğunlukla belirlilik ile olan ilişkisi açısından ele alınmakta ve çoğu zaman belirlilik için önerilen ölçütler özgüllüğü tanımlamak için de temel alınmaktadır. Ancak özgüllüğün belirlilik ile aynı çerçevede ele alınması bazı sorunlar taşımaktadır. Genelde yapıldığı gibi her belirli AÖ'nün özgüllük taşıdığı varsayımını kabul edersek, belirli olduğu halde gönderimsiz olan yada önvarsayımsal bir varoluşsalık taşımayan AÖ'lerin de özgül okuma taşıyabildiğini kabul etmiş oluruz. Daha önce (17)'de sunulan örneği burada (1)'de tekrar ele alalım. Tümüyle çevresel yorumu olan (deictic) 'köpek' belirli görünmekle birlikte dinleyici için belirli bir köpeğe gönderim

yapamamaktadır. Ancak, dinleyici için önbiçimsel (prototypical) bir köpeği canlandırdığından söz edilebilir.

1. Köpeğe dikkat edin

Aynı biçimde, belirli olduğu halde dinleyici ve konuşmacı için henüz özgül olmayan AÖ'lere de rastlamak olasıdır. Örneğin, 'Yarışmanın galibi yarın belli olur' tümcesinde 'yarışmanın galibi' belirlidir ancak konuşmacı için belirli bir kişiye gönderimde bulunduğu söylenemez.

Ayrıca, her belirsiz AÖ'nün özgüllük dışı okuması olduğu da söylenemez. Belirsiz AÖ'lerin özgül olduğu durumlar da vardır. (2)'de sunulan örnek belirsiz AÖ'lerin özgül okuma alabileceğini göstermektedir.

2. Öğrencilerim bana *bir kitap* hediye etti.

Özgüllüğün tanımı zorunlu olarak belirlilik ile olan ilişkisinin belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Ancak, yukarıda tekrar sunulan örneklerin de gösterdiği gibi özgüllüğün belirlilikten bağımsız olarak tanımlanması ve farklılıklarının ortaya konulması gerekmektedir. Bu çalışmanın daha önce yapılan çalışmalardan ayrılan yanı öncelikle, özgüllüğün belirlilik ekseninde ele alınmamasıdır.

2.Özgüllük yalnızca bir dilsel düzlemde ele alınabilir mi?

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda genel eğilim tek düzlemde tanımlamaya yönündedir. Ancak, tek başına edimsel, anlamsal yada sözdizimsel yaklaşımların açıklayıcı olamadığı 1. bölümde sunulan tartışmalar ve örneklerle ortaya konulmuştur. Özgüllüğün dinleyici ve konuşmacının gönderimine duyarlı olması edimsel yönünü, önvarsayımsal varoluş taşıyan bir betimleyici içerik gerektirmesi anlamsal yönünü ve genelde geniş açı alması sözdizimsel yönünü göstermektedir. Ayrıca, özgül AÖ'nün önvarsayımsal bilgi taşıması zorunlu olarak söylemsel bir yaklaşımı da gerektirmektedir. Öyleyse, özgüllük ile ilgili bir kuram dilsel düzlemler arası bir yaklaşımı gerektirmektedir. Bu çalışmada her ne kadar sunulan örnekler tümce boyutunda olsa da, her tümcenin bağlı olabileceği olası söylem birimler göz önünde bulundurulmaktadır.

3. Özgüllük *yalnızca* adcıl (nominal) bir özellik olarak ele alınabilir mi?

Aslında, kuramsal bir çalışmanın çerçevesini belirleyecek en temel soru bu olarak görünmektedir. 1.bölümde gözlemlendiği gibi, özel adlar tümcede herhangi bir birimin anlamsal katkısı olmaksızın hep özgül algılanmakta ve en geniş açıyı almaktadırlar. Aynı biçimde, işaret adıları ile kurulan AÖ'ler de hep özgül okuma almaktadır. Öyleyse özgüllük bu tür AÖ'ler için adcıl bir özellik gibi ele alınabilir. Bu AÖ'lerin durumundan yola çıkarak bir genelleme yapıldığında, özgüllüğü yalnızca AÖ alanında, AÖ'nün evrensel niceleyiciler ve işlemciler ile olan ilişkisi açısından tanımlayabiliriz. Ancak böyle bir yaklaşım özgüllüğe eylemlerinin tümce boyutunda katılımını göz ardı etmektedir. Daha önce 1.bölümde (52) ve (53)' te sunulan tümcelerin özgül okuma açısından karışıklığını burada (3) ve (4)'te tekrar ele alalım:

3. *Makbuzlar şirkete posta ile gelir.*

4. *Makbuzlar şirkete posta ile geldi.*

Sezgisel olarak, ilk bakışta (4)'teki makbuzların belirli bir grup makbuza gönderim yaparken, (3)'tekinin yapmadığını söyleyebiliriz. 1.bölümde dile getirildiği gibi, (3)'teki özne AÖ'sünün özgül okuma almasını, tümcede değişen başka bir birim olmadığından eylemin geçmiş zamanda oluşu ve dolayısıyla gerçeklik taşıyışıyla gerekçelendirebiliriz. Eylem Öbeğinin (EÖ) özgül okumanın ortaya çıkışındaki anlamsal katkısı göz ardı edilemeyecek kadar açıktır. Bu nedenle, özgüllük ile ilgili bir kuram bu katkıyı da açıklayabilmelidir. Sonuç olarak, özel adlarla işaret adları dışındaki belirli/ belirsiz tanımlama yapan AÖ'lerin özgül okuma almaları daha geniş bir alanda, tümcesel boyutta ve birleşimsel olarak ele alındığında tanımlanabilir olduğundan, özgüllüğü sözcüksel ve tümcesel olmak üzere iki ayrı düzlemde ele almak daha kapsayıcı olacaktır.

Özetle, bu çalışmada önerilecek olan özgüllük kuramının temelindeki varsayımlar şunlardır:

1. Belirlilik ve özgüllük birbirinden farklı, ancak birbiriyle anlamsal olarak ilişkisi olan kavramlardır. Özgüllüğün tanımlanmasında belirlilik ölçütleri birebir kullanılamaz.

2. Özgüllük dilsel düzlemler arası bir alanda oluşmaktadır ve bu nedenle yalnızca bir düzlem açısından, diğer düzlemlerden bağımsız olarak ele alınamaz.
3. Özgüllük yalnızca adıl bir özellik değildir. Sözcüksel boyutta özgüllük taşıyan AÖ'ler özel adlar ve işaret adlarıdır. Bunların dışındaki belirli/belirsiz tanımlama yapan AÖ'ler ancak tümcede ve belirli bağlamda özgül olabilirler.

1. bölümde özgüllük ile ilgili yaklaşımların genel bir özeti ve verilen örnekleri ne kadar açıklayabildikleri tartışıldıktan sonra, özgüllükle ilgili açıklanması gereken şu sorular ortaya konmuştur:

1. Zaman, kip ve görünüş ulamları özgüllüğü nasıl etkilemektedir?
Bu soruya bağlı olarak, hangi eylem ulamları özgül, hangileri özgüllük dışı okuma sağlamaktadır?
2. Aynı ölçütler hem bulanık hem de saydam ortamlarda geçerli midir?
3. Belirlilik ile özgüllük / belirsizlik ile özgüllük dışılık arasında benzer bir dağılım var mıdır?

Bu bölümde önerilen özgüllük tanımı çerçevesinde bundan sonraki bölümlerde bu sorular yanıtlanmaya çalışılacaktır.

2.2. S-Özgüllük ve T-Özgüllük üzerine

Bu çalışmada özel ad ve işaret adlı AÖ'lerinin sözlükçede [+özü] değeri taşıdığı varsayılmaktadır. Bu varsayıma karşı yürütülebilecek bir tartışmada, bu AÖ'lerin tek başlarına 'anlam' (meaning) taşıdıkları, ancak gösterimsiz oldukları (non denotational) ve bu nedenle herhangi bir bağlamda kullanılmadıkça gönderim de yapamadıklarından anlamsal bir değeri yüklenmesinin (sense) olanaksız olduğu ileri sürülebilir. Alanyazında, ilk kez Russell (1905) belirli betimleme yapan AÖ'lerin belirli bir bağlamda kullanılmadıkça anlamsal bir değeri yüklenemeyeceğini ileri sürmüştür. Bu bakış açısıyla 'John' gibi özel bir ad da belirli tanımlama yapan AÖ'dür ve tek başına anlamsal bir değeri taşıyamaz. Bu adı taşıyan onbinlerce kişi olduğu ve bu adın hangi 'John'a' gösterimi olduğu sözlükçede bir değeri olarak bulunamaz. Bu nedenle 'John' tek başına 'the lion' gibi bir belirli tanımlamadan farksızdır. Aynı biçimde 'this table' gibi işaret adları da belirli tanımlama yapar ve gösterimsiz olduğundan anlamsal değeri taşıyamaz. Bu yaklaşım, Kneale (1962) tarafından 'Alıntı Kuramı' adı altında zenginleştirilmiş ve son dönemde de pek çok dilbilimci tarafından önvarsayım kuramını da kapsayacak biçimde genişletilmiştir (van der Sandt, 1992; Geurts, 2002; Beaver, 2002).

Özel ad ve işaret adlarının belirli AÖ'lerle aynı olduğunu temel alan bu bakış açısı, yüzeysel bir bakışla kabul edilebilir gibi görünmektedir. Hatta,

İngilizcede ülke adı, nehir adı gibi kimi özel adların belirlilik işareti olan ‘the’ ile kullanılması da güçlü bir delil oluşturmaktadır. Ancak, belirli AÖ’ler edimsel, sözdizimsel ve anlamsal açıdan özel ve işaret AÖ’lerinden farklı olduğu göz ardı edilmemelidir. Örneğin, belirli AÖ’ler çoğul veya tekil olabilir ve ‘bazı’ ‘her’ ‘her bir’ gibi belirleyiciler ile genişleyebilirken, özel AÖ’ler genişleyemez. ‘Çocuklardan bazıları’ ‘some of the kids’ kabul edilebilirken, ‘Canlardan bazıları’ ‘some of the Can’s’ anlamsal olarak bozuktur. Belirli AÖ’ler sözcük dizilimine, odaklamaya duyarlıdır. Türkçe gibi çalkalama olan dillerde belirli AÖ’nün tümce başı konumunda yada eylem önünde oluşuna göre anlamsal değeri farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca, önerme yapısı ve tümcedeki eylem ulamı gibi birimler de belirli AÖ’nün değer yüklü oluşunu etkileyebilmektedir. Aşağıdaki örneklerdeki ‘köpekler’ özne AÖ’sünün (5)’te değer yüksüz/gönderimsiz; (6)’da ise ‘değer yüklü/gönderimli’ olduğu görülmektedir.

5. *Köpekler* havlar.

6. *Köpekler* havladı.

Aynı belirli AÖ’nün gönderimsellik açısından farklı okumalarının oluşu belirli AÖ’nün gönderimselliğinin bağlam bağımlı ve tümcesel olduğunu kanıtlamaktadır. Oysa, özel ad ve işaret adlarının gönderimselliği tümcesel değişkenlerden bağımsız görünmektedir. ‘Can’ yada ‘bu adam’ bütün tümcelerde ve bağlamlarda hep gönderimsel algılanacaktır ve hangi eylem ulamı olursan olsun bu AÖ’lerin anlamsal değeri değişmeyecektir. Diğer bir deyişle, özel AÖ’lerin ve işaret adlarının gönderimselliği sabittir. Hatta, özel AÖ ile gönderim

yapılan kişi dinleyici için ‘tanıdık’ olmasa da özgüldür ve dinleyici belli olan bir kişiye gönderim yapıldığının farkındadır. Bu bakış açısı alanyazında ilk kez Kripke (1972) de dile getirilmiştir. Kripke, özel AÖ’lerin bütün olası dünyalarda doğrudan gönderim (direct refernce) yaptığını, ve sabit göstericiler (rigid designators) olduklarını ileri sürmekte ve bu nedenle bir özel AÖ’nün her hangi bir belirli AÖ ile anlamsal açıdan eş görülemeyeceğini varsaymaktadır.

Özgüllük açısından da gönderimsellikte olduğu gibi farklılıkların olduğu söylenebilir. Özel AÖ’lerin özgüllük açısından davranışları 1.bölümde (1) (2) ve (3)’ te verilen örneklerle ele alınmıştır. Özel AÖ’ler ve işaret adları tümcedeki değişkenlerden bağımsız olarak hep özgül okuma almaktadırlar ve hem konuşmacı hem de dinleyici açısından özgüllük dışı okuma alabilmeleri olanaksız görünmektedir. Özgüllüklerinin tümcedeki her hangi bir birimden etkilenmemesi, özgüllük için gözlemlenen hep geniş açı alma, değer yüklü olma, önvarsayımsal olma gibi tüm özellikleri kendiliklerinden tümceye taşıdıkları sonucuna götürmektedir. Öyleyse, bu AÖ’lerin anlamsal değer taşımaları, Russellci yaklaşımlarda ileri sürüldüğünün aksine tümceden/bağlamdan bağımsız olarak sözcüksel olabilmektedir. Sonuç olarak özel AÖ’ler ve işaret AÖ’lerinin özgüllükleri sözcükseldir ve sözlükçede bu anlamsal özelliği tıpkı içlemsel özellikler gibi taşımaktadırlar. Bu nedenle bu çalışmada S-özgüllük ve T-özgüllük olmak üzere iki farklı betimleme düzlemi olduğu varsayılmaktadır. S-özgüllük düzlemi olduğunu varsaymamız T-özgüllüğün betimlenmesi açısından da sabit ölçütler elde etmemizi sağlamaktadır. Bir AÖ tümcesel özgüllük aldığı anda özel ad ve işaret adlarının tümcede yansıttıkları tüm özellikleri taşıması beklenmektedir.

Diğer bir deyişle, S-özgüllüğün tümcede gözlemlenen ölçütleri T-özgüllüğü betimlememizde ve test etmemizde de yardımcı olacaktır. Bu ölçütleri şöyle sıralayabiliriz:

Tümcesel boyutta gözlemlenen S-özgüllük ölçütleri:

1. Tatmin edici betimleyici içerik: Özel ad ve işaret adları betimleyici içerik (descriptive content) açısından *zengin betimleme* yada *tatmin edici betimleme* taşımaktadırlar. Diğer bir deyişle, özgül okuma alınması için gerekli olan önvarsayımsal varoluş, değer yüklü olma ve geniş açıyı alma koşulları betimleyici içerik ile tam olarak tatmin edilmektedir ve içeriği zenginleştirmek için AÖ'de genişleme yapmaya gerek yoktur. Öyleyse, bir AÖ'nün T-özgüllük alabilmesi için tatmin edici bir içeriğe sahip olması gerekmektedir. Fodor ve Sag (1982) bir AÖ'nün betimleyici içeriği ne kadar zengin olursa, gönderimselliğinin de o kadar açık olacağını varsayar. Örneğin, '*Biri* sözdizim sınavında kopya çekti' tümcesindeki 'biri' AÖ'sü '*Bir arkadaşım* sözdizim sınavında kopya çekti' sözcesindeki 'bir arkadaşım' AÖ'sü ile karşılaştırıldığında 'biri' 'bir arkadaşım'a göre daha zayıf bir gönderimselliğe sahiptir. Aynı çalışmalarında, Fodor ve Sag 'zengin içeriği' Konuşmacının gönderimde bulunduğu varlığı bilmesi durumunda kullandığı biçim olarak tanımlamaktadırlar. Bu çalışmada 'tatmin edici içerik' Fodor ve Sag'ın 'zengin içerik' terimiyle eş anlamlı kullanılacaktır. Aynı biçimde, AÖ'nün içeriği ne kadar tatmin edici olursa, özgül okuması da o kadar belirgin olacaktır. İçerik tatmin edici olmadıkça, tümceye ne kadar önvarsayımsal tetikleyici eklenirse eklensin, AÖ özgüllük dışı okuma alacaktır. Örneğin, geçmiş

zaman, bitmişlik görünüşü ve süreklilik görünüşü eylemin özgöl olduğunu ve gerçeklik kipliği taşıdığını işaretlemektedir. Bu nedenle bu eylem ulamları birer önvarsayımsal tetikleyici olarak tümcedeki bir AÖ'nün özgöl okuma almasına katkıda bulunmaktadır. Ancak, AÖ'nün betimleyici içeriği tümüyle tatmin edici değilse, bu tetikleyiciler özgüllük okuması oluşturulmasında yeterli olamayacaktır. Bu nedenle tatmin edici içerik birleşimsel yapının üstünde, sözcüksel bir sınırlılık olarak görünmektedir.

2. Konuşmacı gönderimi merkezli olma: Özel adların ve işaret adlarının özgüllüğü konuşmacı merkezli görünmektedir. Konuşmacı özel bir ad kullandığında kendi söylem evreninde var olan nesnelere gönderimde bulunur ve özel adın taşıdığı bilgi, belirli tanımlama yapan AÖ'lerin tersine, dinleyicinin bilgi durumuna göre düzenlenemez. Böyle bir düzenleme dilbilgisel olarak bozuk yapıyla sonuçlanır. Örneğin, belirli betimleme yapan 'adam' dinleyicinin bilgi durumuna göre belirsizlik biçimini alarak 'Bir adam seni aradı' gibi bir tümcede kullanılabilir. 'adam' konuşmacı için artık eski bilgiyi yansıtmamasına rağmen, dinleyiciye yönelik bir düzenlemeyle söylemde belirsiz olarak sunulabilir. Oysa özel ad '*Bir Mehmet seni aradı' biçiminde kullanılamaz. Bu nedenle S-özgüllük taşıyan özel adlar konuşmacı gönderimi merkezlidir. Aynı biçimde T-özgüllüğün de konuşmacı merkezlidir ve konuşmacının söylem evrenindeki gönderime göre tümcede kullanılır.

3.Önvarsayımsal varoluş: Özel ad yada işaret adlı her zaman *önvarsayımsal varoluş* okuması taşımaktadır. 'Mehmet sınavda kopya çekti' gibi bir tümcede

‘adı Mehmet olan belirli bir kişi vardır’ önvarsayımına ulaşılmaktadır. Öyleyse, T-özgüllük taşıdığını ileri sürdüğümüz AÖ’nün de önvarsayımsal varoluş okuması taşınması beklenmektedir. Bu çalışmada önvarsayımsal varoluş Sandt (1988)’de olduğu gibi ardgönderimsel bir özellik olarak tanımlanmaktadır.

4. Değer yüklü/Gönderimsel olma: Önvarsayımsal varoluş okumasına bağlı olarak, özel ad ve işaret adı Barwise ve Perry’nin (1983) terimiyle ‘*değer yüklüdür*’ (value-loaded) ve dolayısıyla gönderimseldir. Aynı biçimde, T-özgüllük taşıyan AÖ’lerin de her zaman değer yüklü ve gönderimsel olması gerekmektedir.

5. En geniş açığı alma: Özel ad ve işaret adları niceliksel değildir ve Heim’in (1982) terimiyle bir işlemci ile *dizinleme* (operator indexing) ilişkisine girerek dar açı alamaz. T-özgüllük taşıyan AÖ’ler de tıpkı S-Özgüllük taşıyan AÖ’ler gibi niceliksel değildir ve dar açıda özgül değer alamaz.

2.3. Tümcesel Özgüllük: Birleşimsel bir yaklaşım

Özel AÖ ve işaret adlarının dışında kalan belirli/belirsiz AÖ’lerin özgül okuma almalarının tümcedeki diğer ulamlardan etkilendiği ve özellikle farklı eylem ulamlarının belirli/belirsiz AÖ’lerin özgül okuma almaları açısından etkili olduğu daha önce pek çok örnekte gözlemlenmiştir. Belirli/belirsiz betimleme yapan bir AÖ’nün anlamsal yorumu tümcedeki diğer birimlerden bağımsız olmadığından, özgüllüğü tümcedeki diğer birimlerin tümceye olan *anlamsal katkılarına* göre tanımlamak gerekmektedir. ‘Anlamsal katkı’ (AK) bu çalışmada

[+/-önvarsayımsal tetikleme] (ÖT) ile sonuçlanan bir anlamsal işlem olarak, aşağıda betimlendiği gibi ele alınmaktadır:

Anlamsal katkı: β sözcüksel yada dilbilgisel bir birimdir. Eğer β 'nin tümceye katılımı, α gibi bir birimin anlamsal yorumunda [+/-önvarsayımsal varoluş] açısından değişime yol açıyorsa β birimi α 'nın anlamsal değerine katkıda bulunmaktadır

Böyle bir tanımlama birleşimsel bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Peki, birleşimsel yaklaşım nedir? Böyle bir yaklaşım T-özgüllük açısından açıklayabilirlik taşımakta mıdır?

Doğal dil anlambilimi çalışmalarında 'birleşimsellik' tümcenin anlamı ve sözdizimi arasındaki etkileşimi açıklayabilmek için önerilen bir yaklaşımdır. Birleşimsel yaklaşıma göre, tıpkı doğal dillerde sonsuz sayıda tümce üretilebilmesini sağlayan sınırlı sayıdaki sözdizimsel üretim kuralları gibi tümce ve tümceyi oluşturan yüklem ve üyeleri için *sınırlı sayıda anlamsal kural* olmalıdır. Yüklem ve üyeleri arasındaki anlamsal ilişki farklı biçimlerde ele alınsa da (first order predicate logic, propositional logic, higher order predicate logic) bütün yaklaşımların ortak paydası anlambilim ile sözdizimin birbirine paralel işlemlendiği ve tümcenin anlamının tümcedeki birimlerin birbiriyle olan ilişkileri sonucu doğduğu, hiçbir birimin anlamının tek başına tanımlanamayacağı sayılıdır (De Swart, 1998).

Bu çalışmada tümcenin öznesi yada nesnesi konumundaki belirli/belirsiz bir AÖ'nün özgül okuma almasında AÖ'nün tümcenin yüklemi, yüklemın sözcüksel ve dilbilgisel yapısı ile olan etkileşimi birleşimsel yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Birleşimsel yaklaşımın özgüllüğü açıklamadaki yeterliliği bu ilişkinin betimlenmesine bağlı görünmektedir. Öyleyse, birleşimsel yapıyı ortaya koyabilmek için şu sorunun yanıtlanması gerekmektedir: Yüklemcil yapının bir AÖ'nün özgül okuma almasındaki anlamsal katkısı nasıl olmaktadır?

2.3. 1. Önerme yapısında özgüllüğün belirginleşmesi: Yüklem yapısı ve özgüllük

Özgüllük bugüne kadar yapılan çalışmalarda ve çalışmanın bu bölümüne kadar hep 'varlıkların' anlamsal bir özelliği olarak ele alınmıştır. Oysa, olayların da tıpkı nesneler gibi konuşmacının söylem evreninde gerçek (G) ve gerçek dışı (GD) olmalarına bağlı olarak özgüllük taşıyabileceğini kabul edersek, eylemcil yüklemın AÖ'nün özgüllüğüne buraya kadar gözlemlerle aktarılan katkısını anlamsal düzlemde formalleştirebiliriz. AÖ'ye ait bir özelliğın eylemcil yüklemın de taşıyabileceğini ileri sürerek AÖ ile yüklem arasında anlamsal benzerlik olduğunu da kabullenmiş oluruz. Aslında, bu iki tümcesel birim arasındaki paralellik daha önce de pek çok çalışmada dile getirilmiştir (Partee, 1984; Maleczki, 1996; Musan, 1999; Mozersky, 2000; Philip, 2001; Iatridou, 2002). Genel olarak bakacak olursak, AÖ ile eylemcil yüklem birbirleriyle şu açılardan benzerlik taşırlar:

1. Her iki birim de söylemsel ard gönderim ağı kurabilirler ve bu yönleriyle Söylem Bağlantılı (Discourse Linking) yapı taşırlar (Partee, 1984; Enç, 1987)
2. Eylemcil yüklem AÖ gibi belirlilik taşır. Örneğin, İngilizcede bitmişlik yüklemi (perfective predicate) tıpkı belirli AÖ'ler gibi belirlilik etkisi gösteren dilsel ortamlarda bulunamaz (Iatridou, 2000)
3. AÖ'ler de tıpkı eylemcil yüklem gibi görünüşsel değerler taşırlar (Musan, 1999).
4. Eylemcil yüklem AÖ gibi açı alabilir (Mozersky, 2000)
5. Genel anlamlı AÖ'ler olduğu gibi genel anlamlı özgünleştiren yüklem vardır (Carlson, 1986)

Bu çalışmada alanyazında sunulan benzerliklerin yanısıra AÖ ile yüklem arasında özgül olma açısından da benzerlik olduğu, ve yüklem de [+/-özgül] değer taşıdığı varsayılmaktadır. Yüklem özgül olması demek, konuşmacı söyleminde belirli bir olaya gönderimi olması; değer yüklü olması ve önvarsayımsal varoluş taşıması anlamına gelmektedir. Daha sözdizimsel bir tanımlamayla, eylemcil yüklem uyum öbeğinde Zaman (Z)/ Görünüş (G)/ Kip (K) Öbeği olarak görülebilir. Böylece hem EÖ'yü hem de dilbilgisel zaman, görünüş ve kip ulamlarını kapsayan bir betimleme yapabiliriz.

Artık, eylemcil yüklem nasıl özgül değer taşıdığını daha ayrıntılı inceleyebiliriz. Örneğin, 'kopya çekme' eylemini ele alalım. Eğer 'bazı

öğrencilerin' 'kopya çekme' eyleminin olasılığından söz ediyorsak, aşağıdaki gibi bir bağlamda olasılık ifade eden kiplik birimlerini kullanmayı tercih ederiz:

1.Bağlam: Henüz sözdizim sınavı yapılmamıştır. Sınavı yapacak olan öğretim elemanı sınav hakkında bir meslektaşıyla konuşmaktadır:

7. Bu sınav soruları çok zor. *Bazı öğrenciler* kopya çek-ebilir/ çek-er.

1.bağlamda (7)' deki gibi bir sözce duyduğumuzda, konuşmacının bizi *yeterince bilgilendirdiğine* inanarak, kopya çekme eyleminin konuşmacının söylem evreninde gerçekleşmediğini varsayabiliriz. Bu varsayımı dilsel olarak kiplik gösteren –Abil, -Ar ve gibi eylem biçimbirimleri işaretlemektedir. Öyleyse, önermesel boyutta yüklem gösterdiği olay (O) gerçek dışıdır ve konuşmacı için belirli bir olaya gönderim yapmamaktadır. 1.bağlamdaki O_1 değer yüksüzdür ve önvarsayımsal varoluş taşımamaktadır. Sonuç olarak O_1 özgüllük dışı değer taşımaktadır. Konuşmacının söylem evreninde (SE) O_1 aşağıdaki şekildeki gibi taralı alan olarak yansıtılabilir:

Şekil 2

Söylem evreninde özgüllük dışı olay

Özetle, (7)'da sunulan önermede Konuşmacı K için O₁ özgüllük dışı değer taşımaktadır. GD soyut bir işlemcidir ve 'bazı öğrenciler üzerinde açılır'.

7'. GD O₁ (GD x (x (öğrencilerden bazıları)) ∧ (GD O (kopya çek (x))) = Özgüllük dışı

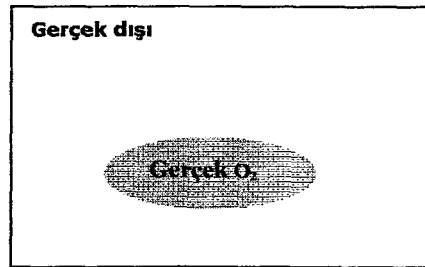
$$K \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} x \text{ bir değişkendir} \\ GD(x) \text{'in üzerinde} \\ \text{açılır} \end{array} \right\} \longrightarrow GD(O_1) = \text{Özgüllük Dışı}$$

Aynı eylemi Konuşmacı K açısından 2. bağlamda tekrar ele alalım:

2.Bağlam: Sözdizim sınavı gerçekleşmekte veya gerçekleştirilmiştir. Sınavı yapan öğretim elemanı bir meslektaşıyla sınav hakkında konuşmaktadır:

8. Bazı öğrenciler kopya çek-ti /-iyor

2.bağlamda sunulan (8)'deki tümcede Konuşmacı K konuşma anından önce veya konuşma anıyla örtüşme olması durumlarına göre, olayın gerçekleştiğini Türkçede bitmişlik görünüşünü yansıtan –DI biçimbirimiyle; gerçekleşmekte olduğunu ise süreklilik görünüşünü yansıtan –(I)yor biçimbirimiyle işaretleyebilir. Her iki görünüş ulamı da olayın K için gerçek olduğunu, K'nın söylem evreninde değer yüklü bir olaya gönderimde bulunduğunu aktarmakta birer araç olarak kullanılabilir. Sonuç olarak (8)'de sunulan tümcenin önermesi gerçek bir olayı O₂ aktarmaktadır.Bu nedenle O₂ özgüldür. Aşağıdaki şekilde O₂ taralı alan olarak gösterilmektedir:

SE

Şekil 3
Söylem evreninde özgül olay

O_2 nin özgöl oluşu ‘bazı öğrenciler’ için önvarsayımsallığı tetikler ve böylece mantıksal yapıda $\exists x$ (bazı öğrenciler) geniş açı alabilir:

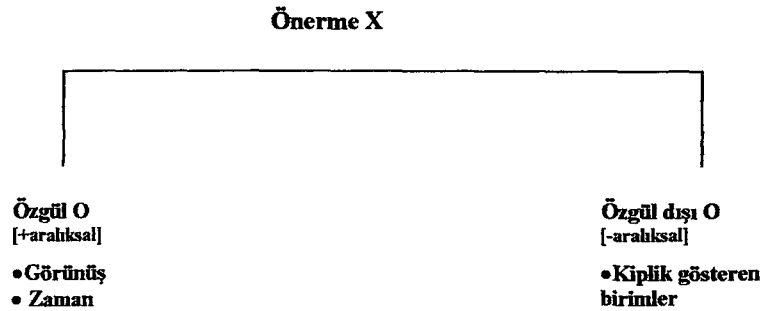
$$8'. \exists x (\exists x \text{ (öğrencilerden bazıları)} \wedge (G O_2 (\text{kopya çek}(x)))) =$$

Özgöl

$$K \longrightarrow \left\{ \begin{array}{l} x \text{ bir değişkendir} \\ G O_2 x \text{ için bir} \\ \text{önvarsayımsal} \\ \text{tetikleyicidir} \end{array} \right\} \longrightarrow G(O_2) = \text{Özgöl}$$

Buraya kadar sunduğum önerme yapısı ve yüklem yapısı açısından (7) ve (7)'de sunulan O_1 ile (8) ve (8') de sunulan O_2 çiftleri arasındaki anlamsal farklılığı ele aldığımızda, gerçek dışı olma / özgüllük dışı ve gerçeklik/özgüllük karşıtlığının bu çift için ayırt edici bir özellik olduğunu görebiliriz. Olay özgöl olduğunda, önermenin dilsel düzenlenişi ve dinleyici tarafından yorumlanması da bu anlamsal yapıya göre olmaktadır. Bir olayın özgüllük dışı olması ve gerçek dışılık yansıması kiplik gösteren eylem ulamları ile olası görünmektedir. (7)' de Türkçede kiplik ifade eden –Abil yerine bitmişlik ulamı olsaydı, (7')'deki önermeye ulaşamazdık. Aynı biçimde, bir önermenin özgöl olması, dilsel düzenleniş açısından konuşma anıyla olan durumuna göre, bitmişlik yada süreklilik gibi görünüş ulamları ile şimdiki zaman yada geçmiş zaman gibi ulamlarla işaretlenebilmektedir. Bu noktada şu soruların yanıtlanması gerekmektedir: Gerçek dışılık gösteren kip ulamlarıyla gerçeklik gösteren görünüş ve zaman ulamları arasındaki anlamsal farklılıklar nelerdir?

Kip ulamlarıyla diğer eylem ulamları arasındaki farklılıklardan biri zaman içsel yapılarından kaynaklanmaktadır. Uzun ve Emeksiz'in (2002) kip ve görünüş ulamlarını birbirinden ayıran anlamsal bir özellik olarak önerdiği *noktasal* ve *aralıksal olma* ayrımı özgül-gerçek ve özgüllük dışı-gerçeklik dışı açısından da açıklayıcı görünmektedir. Kip ulamları gerçekleştirilen bir olayı yansıtmadıkları için, olayın başlangıcını, sürmekte olduğunu yada son noktasını gösterebileceğimiz bir zaman aralığı taşımazlar. Bu nedenle de [-aralıksal/+noktasal] özellik taşırlar. Öte yandan, görünüş ulamları ve zaman ulamları olayın gerçekleştiğini yada gerçekleşmekte olduğunu yansıttıklarından, [+aralıksal/-noktasal] özellik taşırlar. Kip ulamlarının özgüllük dışı olayın dilselleştirilmesinde seçilmesinin nedeni bir zaman aralığı açmamalarıdır. Böylece olayın gerçekleşmediği de işaretlemektedir. Özgül olay görünüş ve zaman ulamları ile dilselleştirilmektedir çünkü bu ulamlar bir zaman aralığı taşımakta, ve eylemin oluş biçimiyle konuşma anıyla olan ilişkisine bağlı olarak zaman aralığının farklı yerlerine gönderim yapmaktadır. Olayın [+/-özgül] oluşuna göre eylem ulamlarının dağılımı şöyledir:

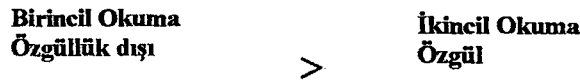
Şekil 4
Eylem ulamlarının önerme yapısına göre dağılımı

Zaman içsel yapılarının yanı sıra, kip ve diğer eylem ulamları önvarsayımsallık açısından da birbirlerinden farklıdır. Görünüş ve zaman ulamları önvarsayımsal varoluşu tetikleyen birimlerdir. Öte yandan, kiplik taşıyan tüm dilsel birimler-sözcüksel yada dilbilgisel – örtük bağlam oluşturarak önvarsayımsal varoluşu engeller. Birleşimsel yapıda, eylem ulamlarının anlamsal katkısı önvarsayımsal varoluşu tetikleme yada engelleme biçiminde olmaktadır. Önvarsayımsal varoluş tetiklendiğinde özgül; engellendiğinde ise özgüllük dışı okumalar belirginleşir. Bu noktada şunu belirtmek isterim ki, Şekil 4’te sunduğum genelleme görünüş ve zaman ulamlarının olağan kullanımları göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Ancak doğal dillerde görünüş ve zamanın farklı biçimlenişlerini ve olağan olmayan kullanımlarını da göz önünde bulundurduğumuzda böyle bir genellemenin doğal veriyi açıklamada yetersiz kalacağı düşünülebilir. Görünüş ve zaman ulamlarının anlamsal yapısı değiştiğinde ve olağan olmayan kullanımlarında önerdiğim genellemenin geçerli olup olmadığını sınamak üzere Türkçedeki görünümü ele alalım: Türkçede kip ve görünüş ulamları belirginleştirme gerektirmekte, yani anlamsal yapıları tümceye katılan belirteç gibi birimler ve sesbilgisel düzenlemelerin anlamsal katkısıyla değişebilmektedir (Uzun, L. ve Emeksiz, E. Z.). Örneğin, bir bitmemişlik ulamı olan ve olağan olarak [+sürekli] anlamsal özelliği taşıyan -(I)yor biçimbirimi, sözcüksel özgüllüğü [+durağan] olan bir eylemle kullanıldığında [-sürekli] olabilmektedir. ‘Bir öğrenci üç gündür seni arıyor’ gibi bir tümcede -(I)yor biçimbirimi [+sürekli]; ‘Bir öğrenci hiç İngilizce bilmiyor’ gibi bir tümce de ise bilmek eyleminin [+durağan] olmasından ötürü [-sürekli] olabilmektedir. Benzer bir biçimde, bir kip ulamını işaretleyen -Ar biçimbirimi yüzey yapıda sesbilgisel

düzenleme ile bazen nesnel kiplik; bazen de öznel kiplik yansıtabilmektedir. ‘Leyla BU İŞİ yapar’ gibi bir tümcede vurgu işaret adılında olduğunda ‘Leylanın yaptığı iş budur’ gibi bir okumaya yol açan nesnel kiplik yansıtılmaktadır. Ancak ‘Leyla bu işi YAPAR’ sesletimiyle ‘inanıyorum ki bu işi Leyla halleder’ okumasını taşıyan öznel kiplik ortaya çıkmaktadır. Peki, aynı ulam içindeki bu anlamsal kaymalar özgüllük yorumunu etkiler mi? ‘Bir öğrenci’AÖ’sü bitmemişlik ulamı olduğunda ulam ister [+ sürekli] isterse [-sürekli] olsun ‘seni arayan ve hiç İngilizce bilmeyen bir öğrenci var’ önvarsayımsal okuması tetiklendiğinden birincil olarak [+özgül] yorum almaktadır. Öyleyse, ulamların kendi içlerinde oluşan anlamsal kaymalar bu çalışmada sunulan genellemeyi etkilememektedir. Ancak, eğer bir ulamın kimi zaman görünüş kimi zamansa kip olduğu bir dil var ise – ki bu doğal dillerin yapısına pek çok nedenle aykırı bir durumdur – o zaman özgüllüğü yüklem yapıları üzerinden tanımlamamız olanaksız olacak ve genellememiz geçersiz kalacaktır.

Kiplik gösteren birimlerin T-özgüllük açısından etkisi diğer örtük bağlam işlemcilerinden farklı görünmektedir. Önermesel tutum eylemleri, soru, olumsuzluk gibi bağlamlarda betimleme yapan AÖ’ler özgüllük açısından çift okumalıdır ve bu çift okuma söylem gibi belirginleştirme araçları ile giderilebilir. Ancak, kiplik birimlerinin olduğu örtük bağlamlarda özgüllük yorumu çift okumalı değil, hiyerarşik bir yapıda birincil ve ikincildir. Şöyle ki, T-özgüllük açısından, belirli / belirsiz tanımlama yapan bir AÖ kiplik taşıyan önermede *çift okumalı* değildir. Ancak, birincil ve ikincil okumalardan söz edilebilir. GD kiplik işlemcisi olduğunda AÖ’nün *birincil okuması* özgüllük dışıdır. Ancak, söylemsel

genişleme, niteleme, vurgu, AÖ'nün içeriğini zenginleştirme gibi araçlarla AÖ özgül okuma da alabilir. Öyleyse, belirli/belirsiz betimleme yapan AÖ'ler içinde yer aldığı önermenin ve yüklem anlama yapısına göre birincil ve ikincil okumalar taşımaktadır. Gerçeklik dışı önermelerde özgüllüğün birincil ve ikincil okuması aşağıdaki gibi gösterilebilir:

Şekil 5

Gerçeklik dışı kiplik bağlamlarında özgüllük

Artık 1.bölüm sonunda yöneltilen soruyu da yanıtlayabiliriz. Önce soruyu hatırlayalım: Yüklemcil yapının bir AÖ'nün özgül okuma almasındaki anlamsal katkısı nasıl olmaktadır? Daha önce (7) için önerdiğim mantıksal biçimi özgüllük dışı tüm olaylar için şöyle genelleleyebiliriz:

Olay O_n özgüllük dışı olduğunda Konuşmacı K'nın söylem evreninde değer yüklü bir olaya O_x gönderim yapmaz ve önvarsayımsal varoluş taşımaz. Bu durum önermenin mantıksal yapısında, tıpkı tümcesel açı alabilen evrensel niceleyici gibi tümcesel açı alan GD (gerçek dışı) işlemcisi ile sunulur. Böylece yüklem üyelerini açısı altında onları bağlar ve üyelerinin [-değer yüklü/ -varoluşsal] değer almalarını sağlar ve GD O'da x ve y için birincil okuma özgüllük dışıdır.

(7)'de sunulan 'bazı öğrenciler' AÖ'sünü bu çerçevede ele alalım: 1.bağlamda böyle bir AÖ duyduğumuzda birincil olarak Konuşmacı K'nın herhangi belirli bir öğrenciye gönderimde bulunmadığını, ancak başarısız öğrencileri kastettiğini düşünebiliriz. Ancak, K konuşmasına 'Özellikle Mehmet ile Ayşe kopya çekebilir' diye devam ederse 'öğrencilerden bazıları' için özgül olan ikincil okuma gerçekleşir.

(8)'de örneklenen özgül olay mantıksal yapısını ise şöyle genelleyebiliriz:

Olay O_x özgül olduğunda Konuşmacı K'nın söylem evreninde değer yüklü bir olaya O_x gönderim yapar ve önvarsayımsal varoluşu tetikler. Böylece yüklem üyeleri önvarsayımsal varoluş taşıdıklarından [+değer yüklü/ +varoluşsal] değerle en geniş açıyı alabilirler. Bu nedenle, GO ortamında x ve y için birincil okuma özgüldür.

G işlemcisinin bulunduğu bir önermede belirli/belirsiz tanımlama yapan AÖ'ler için *birincil okuma* özgül olacaktır. (8)'de 2.bağlamda sunulan 'bazı öğrenciler' AÖ'sü bu çerçevede birincil olarak özgül okuma alacaktır. Diğer bir deyişle, 'konuşmacı K için kopya çekme eylemini gerçekleştirmiş olan belirli öğrenciler vardır' diyebiliriz. Peki, G türü önermelerde AÖ için birincil okuma her zaman özgül müdür? Aşağıdaki örnekleri ele alalım:

9. Geçen sözdizim sınavında *onlarca öğrenci* kopya çekti.

10. Dün gece *çok şarap* içtim.

(9) ve (10)'da sunulan örneklerdeki olay özgüldür ve tümceler G işlemcisine sahiptir. Ancak, ilk bakışta Konuşmacının 'belli bir grup öğrenci' yada 'belli bir miktar süttten' söz etmediğini, dolayısıyla bu AÖ'lerin özgül okuması olmadığını söyleyebiliriz. Her iki önermede gerçeklik taşımakta, ancak özgül okuma alamamaktadır. Özgül okuma için birleşimsel koşul yerine getirildiğine göre, özgül okuma alınmasını engelleyen sözcüksel bir özellik olabilir. Her iki AÖ'nün sözcüksel özelliklerini incelediğimizde ortak bir özellikleri olduğunu görebiliriz: 'onlarca öğrenci' ve 'çok süt' betimleyici içerikleri açısından 'tatmin edici' değildir. Daha önce 2.2. de sunulan ve bu çalışmada tümcesel özgüllük için ölçüt olarak kabul edilen 'tatmin edici betimleyici içerik' oluşmadığından (9) ve (10)'daki AÖ'ler özgül okuma alamamaktadır. Niceliksel AÖ'ler ve yığın AÖ'leri tek başlarına G önermelerinde olsalar bile özgüllük taşıyamamaktadır. Ancak, yığın AÖ'leri belirli bir ölçüm yapıldığında özgül olabilirler. Örneğin, 'şarap' AÖ'sü, betimleyici içeriği 'bir şişe şarabın hepsini' gibi bir ölçüm öbeği ile zenginleştirildiğinde özgül okuma alabilir.

Tıpkı GD taşıyan olaylarda olduğu gibi, Konuşmacı, G taşıyan olaylarda da birincil olan özgül okumayı değişik dilsel düzenlemelerle ortadan kaldırarak özgüllük dışı olan ikinci okumayı belirginleştirebilir. Aşağıda (11)'de sunulan tümcede 'bir öğrenci' belirsiz AÖ'sünün özgüllük açısından durumunu ele alalım:

11. *Bir öğrenci* sözdizim sınavında kopya çekti.

Birleşimsel bakış açısıyla, ‘bir öğrenci’ için özgüllük açısından birincil okuma ‘özü’dür ve mantıksal biçimde özü okuma için gerçeklik koşulu bitmişlik görünüşü kullanılarak yerine getirilmiştir. ‘bir öğrenci’nin tümce başında bulunabilmesi de özü olan bir yorumunun bulunabileceğinin gösteriyor. Birincil okuma tercih edildiğinde, buna uygun sesletimsel biçim oluşturularak vurgu olağan yerinde eylem üstünde bulunacaktır. Ancak, Konuşmacı birincil okumayı yüzey yapıdaki sesletimsel düzenlemeyle erteleyerek, özgüllük dışı olan ikincil okumayı ‘bir’e vurgu vererek belirginleştirebilir. İkincil okumada ‘bir’ in niceliksel anlamı belirginleşeceğinden ‘bir tane öğrenci, iki tane değil’ karşılıklı ortaya çıkacaktır. Konuşmacı için ‘bir öğrenci’nin önvarsayımsal varoluş taşıması değil, niceliği ön plandadır ve varoluşsal ancak iddia (assertion) düzeyindedir.

Dillerin yapılarına bağlı olarak belirginleştirme stratejileri farklılık göstereceğinden, bu çalışmada yalnızca Türkçedeki belirginleştirme stratejileri 5. Bölümde ele alınacaktır.

2.3.2.Özgüllüğe birleşimsel yaklaşımda gerçeklik sorunu

Bu çalışmada ileri sürülen birleşimsel yaklaşımda özgüllük ile yüklem gösterdiği olayın gerçek olması ve böylece önermenin gerçeklik işlemcisi taşıması arasında doğrudan bir bağımlılık ilişkisi olduğu varsayılmaktadır. ‘Gerçeklik’

kavramı kuram açısından ontolojik bir sorun gibi görünmektedir. Neye/kime göre gerçeklik?

Eğer gerçekliği Russell (1905)'te olduğu gibi gerçek dünya gösterimselliği olarak ele alırsak anlamsal olarak doğruluk değeri olmayan, bu nedenle de kabul edilemez görünen pek çok ifadeyle karşılaşırız. Örneğin, Russell için 'Fransa Kralı keldir' tümcesi bir çelişki taşımaktadır ve Fransada krallık olmadığı ve gerçek dünyada 'Kral'ın gösterimi bulunmadığı için bu tümce kabul edilemez. Eğer dünya bilgisinden yola çıkarsak, bugün Fransa'da krallık olmadığından Russell'in yaklaşımı kabul edilebilir görünmektedir. Oysa, sezgisel olarak, belirli bir AÖ olan *Fransa Kralının* tümcede önvarsayımsal olarak işaretlendiğini ileri sürebilir ve Fransa'da krallık olmadığını bilmeyen biri için gönderimi varmış gibi algılanabileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Öyleyse doğal dillerdeki gönderimsellik ile gerçek dünyadaki gönderimsellik arasında bir ayrım yapmak gerekmektedir. Dilin dünya gerçekleriyle örtüşmediğini gösteren pek çok dilsel yapı vardır ve bunlardan en sık verilen örnek dillerdeki *yığın-sayılabılır* ayrımıdır. Su gibi gerçek dünyada ayrışabilir ve dolayısıyla sayılabilir olan pek çok nesne doğal dillerde yığın adı olarak işaretlenmektedir. Çünkü dil doğrudan gerçek dünyayı değil, insanın algıladığı biçimi yansıtır (Lambert ve Shanks,1997). Bu nedenle gerçekliği de dünya gerçekliği değil, dilsel gerçeklik çerçevesinde tanımlamak gerekmektedir. Özgüllüğün birleşimsel tanımında da varlıkların ve olayların Konuşmacının *söylem evrenindeki* gerçekliği temel alınmakta; Konuşmacı bir olayı gerçeklik gösteren dilsel birimlerle işaretlediği sürece olayın gerçek olduğu varsayılmaktadır. Örneğin, 'Dün arka bahçede *tek boymuzlu bir at*

gördüm' tümcesini dünya bilgisiyle değerlendirdiğimizde bu dünyada tek boynuzlu at olamadığından tümcedeki olayın gerçekleşmediğini çıkarsayabiliriz. Oysa Konuşmacı dilsel olarak bitmişlik görünüşü ile olayın gerçekleştiğini işaretlemiştir ve Konuşmacı evreninde 'tek boynuzlu at' özgüldür.

2.4. Diğer örtük bağlamlarda özgüllük

Örtük bağlam genel olarak önvarsayımsal varoluşun bir dilsel birim tarafından engellendiği bağlamlardır. Alanyazında çoğunlukla yer değiştirme (substitutivity) ve varoluşsal genelleme (existential generalization) yapılabilmesi için gerekli mantıksal ilkelerin geçerli olmadığı bağlam olarak da tanımlanmaktadır. Yerdeğiştirme işlemi mantıksal olarak aynı doğruluk değerini taşıyan ve değişmez bir biçimde tek bir varlığa gönderim yapan iki AÖ arasında gerçekleştirilebilir. Aşağıda (12b)'de görülen 'Syntactic Structures'ın yazarı' belirli betimlemesi (12a)'daki 'Chomsky' AÖ'sü ile yer değiştirebilmekte, ve her iki tümcede de değişmez bir varlığa gönderim yapılmaktadır. Ancak bu ilişki (13a) ve (13b)'de gözlenemez. (13a)'da bulunan 'inanmak' eylemi (13a) ve (13b) arasında yer değiştirme ilişkisinin kurulmasını engellemektedir:

12. a. *Chomsky* Amerikalı

b. *Syntactic Structures*'ın yazarı Amerikalı

13. a. Pek çok kişi Chomsky'nin Amerikalı olduğuna inanıyor.

b. Pek çok kişi 'Syntactic Structures'ın yazarının Amerikalı olduğuna inanıyor.

Aynı biçimde, (14a)'dan (14b)'deki gibi geçerli bir varoluşsal genelleme yapılabilirken, (14c)'den aynı genellemeye ulaşılamaz. Tıpkı 'inanmak' gibi önermesel tutum gösteren 'sanmak' eylemi böyle bir genelleme için gerekli olan mantıksal yapıyı, yani aynı doğruluk değerinde olmayı engellemektedir.

14. a. Bahçede *bir kadın* dolaşıyor.

14. b. $\exists (x)$ (x bahçede dolaşıyor)

14. c. Meryem bahçede *bir kadının* dolaştığını sanıyor.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda önermesel tutum veya niyet gösteren eylemlerin, olumsuzluğun, soruların, kipin koşul tümcelerinin İngilizcede örtük bağlam yarattığı pek çok çalışmada dile getirilmiştir. (Ayrıntılı bilgi için Sandt,1988; Lyons,1999). Aynı dilsel birimlerin Türkçede de hem belirsiz hem de belirli tanımlama yapan AÖ'ler açısından örtüklük yarattığı (15)'ten (25)'e kadar verilen örneklerde gözlenebilir:

Önermesel tutum gösteren eylemler: (inanmak, düşünmek, sanmak, istemek, v.b.)

15. Mehmet *Norveçli bir kızla* evlenmek istiyor.

16. Mehmet *yarışmayı kazananın* çok büyük bir ödül alacağına inanıyor.

Olumsuzluk:

17. Bölümde *İngilizce bilen biri* olmadığı için mektubu anlayamadık.

18. *Dilbilim bölüm başkanı* henüz atanmadı.

Sorular:

19. Beni ofisten arayan *biri* var mı?

20. İstanbulda *hayatının aşkıyla* karşılaşabildin mi?

Koşul tümceleri:

21. Eğer hoşuma giden *bir adamla* tanışırsam onunla hemen evlenirim

22. Eğer *bu kedinin sahibi gelseydi*, kediye ona geri verirdim.

Kip ve kiplik belirteçleri:

23. Bu masayı *bir öğrenci* taşıyabilir

24. Yalnızca *öğrenci temsilcisi* fakülte yönetim kurulu toplantısına katılmalı

25. Belki de çantayı *bir arkadaşın* aldı.

Niyet eylemleri: (aramak, araştırmak)

26. Mehmet bütün gün *kırmızı bir araba* aradı.

27. Hükümet *önceki kabinenin yolsuzluklarını* araştırmak için bir kurul oluşturdu.

Örtük bağlamlarda birleşimsel yaklaşımda sunduğum belirli / belirsiz AÖ'lerin özgüllük açısından aldığı değerler arasında birincil ve ikincil sıralamasının kaybolduğu, ve AÖ'lerin çift anlamlı olduğu gözlemlenmektedir. Hatta gerçeklik işlemcisi olan bitmişlik görünüşünün olduğu (25) ve (26) gibi örnekler de bile AÖ için birincil yorumun özgül olduğu söylenemez. Her iki tümcede özgül yorumları açısından çift anlamlıdır. Örneğin (26) aşağıdaki uzantıların her ikisini de alabilir:

26.a. Mehmet bütün gün *kırmızı bir araba* aradı. Henüz bulamadığı için satın alamadı. (özgüllük dışı)

26.b. Mehmet bütün gün *kırmızı bir araba* aradı. Aradığı araba Mehmet'in arabasına çarpıp kaçmış. (özgül)

(26a)' da özgüllük dışı yorum örtüklük işlemcisi (Öİ) olan 'aramak' eyleminin gerçeklik işlemcisi ve 'kırmızı bir araba' üzerinde geniş açılması ile ortaya çıkmaktadır:

$$26a'. \text{Öİ}_{(\text{ara-})} [(x (\text{Mehmet})) \wedge (\text{Öİ } y (y (\text{kırmızı bir araba}))) \wedge (\text{Öİ } (\text{aradı } (x,y)))]$$

(26b)'de ise söylemle sağlanan önvarsayımsal varoluş ile birlikte 'kırmızı bir araba' geniş açılmakta ve özgül okuma ortaya çıkmaktadır:

26b. $\exists y [(\text{Mehmet } (x)) (\exists y (y(\text{kırmızı bir araba })) \wedge (G (\text{ara-}$
 $(x,y)))]$

Özgüllük (26)'da da gözlemlendiği gibi örtük bağlamlarda çift anlamlı, açık bağlamlarda ise birincil ve ikincil sıralamayla ortaya çıkmaktadır. Türkçede AÖ'nün belirlilik açısından farklı biçimleri 5.bölümde ele alınacaktır. Ancak, bu noktada yüzeysel de olsa Türkçede belirtili durumun nesne AÖ'sünü örtük bağlamlarda özgüllük açısından nasıl etkilediğine değinmek isterim. (26a)'da görülen 'kırmızı bir araba' belirsiz AÖ'sü belirtili durum olarak (26b)'deki biçimde de kullanılabilir:

26.a. Mehmet bütün gün *kırmızı bir araba* aradı.

26.b.. Mehmet bütün gün *kırmızı bir arabayı* aradı.

(26b)'de belirtili durum eylemin geçişliliğine bağlı olarak gelen dilbilgisel zorunluluktan daha çok konuşmacının gönderimselliği ile ilgili görünmektedir ve açık bir biçimde 'değer yüklü bir kırmızı araba' anlayışını baskın kılarak özgül okumayı güçlendirmektedir. Bu gözlem Johanson (1978) ve Enç'in (1991) Türkçede özgüllüğün belirtili durum ile dilbilgiselleştiği yönündeki iddialarına destek vermektedir. Ancak, böyle bir genelleme yapabilmek için bu biçimin günlük kullanımda ne kadar sık kullanıldığının da dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca, örtük olmayan ortamlarda eylem yapısı hali hazırda özgül okumayı güçlendirdiğinden, bir de belirtili durumun kullanılması dil üretimindeki en az

çaba ilkesiyle de ters düşmektedir. Her ne kadar dile getirilmemiş olsa da, Enç'in verdiği tüm örnekler de aslında örtük bağlam tetikleyicilerinin olduğu örneklerdir. Öyleyse, belirsiz nesne AÖ'sünün belirtili durumla özgül okuma alması yalnızca örtük bağlamlara özgü bir dilbilgisel belirginleştirme stratejisi olabilir. (daha ayrıntılı tartışma 5.bölümde sunulacaktır)

2.5. Anlam ve sözdizimi arasında özgüllük

Tümcesel özgüllük yalnızca anlamsal düzlemde birleşimsel olarak ortaya çıkan, sözdizimde yer almayan bir yapı mı taşır? Aslında 2.1.'de bir önkuramsal kabullenme olarak özgüllüğün tek bir düzlemde açıklanamayacağı ve düzlemler arası ele alınması gerektiği belirtmiştim. Şimdi, birleşimsel yaklaşım çerçevesinde sunduğum eylem yapısının gerçek ve gerçek dışı bağlamlarda özgüllüğe anlamsal katkısının sözdiziminde nasıl haritalandığının da açıklanması gerekmektedir.

Daha önce bu bölümde de eylemcil yüklemün özgüllüğünün sözdizimsel olarak Z/G/K öbeklerinin özgüllüğü olarak da ele alabileceğimizi belirtmiştim. Gerçeklik taşıyan ZÖ ve GÖ [+özgül] özellik taşırlar ve yönetimi altındaki EÖ ve üyeleri de bu özellikte eşdizinlidir. Şimdi bu öbeklerin özgüllüğünün özne AÖ'nün özgüllüğünü sözdizimsel olarak nasıl etkilediğini gözlemlemek üzere (27)'de görülen görülen 'bir öğrenci' özne AÖ'sünü ele alalım:

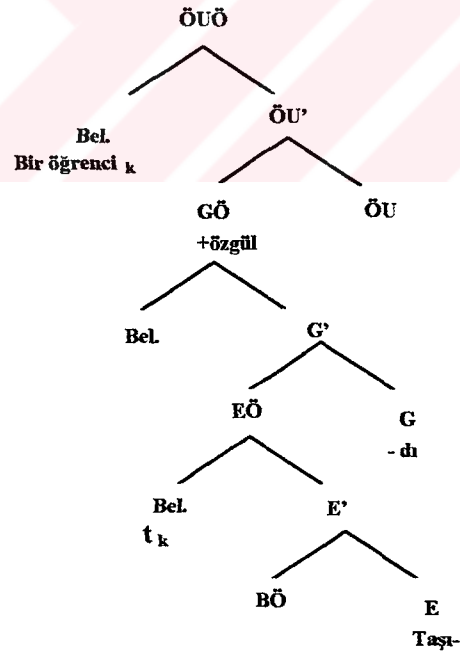
27. Bir öğrenci derslikteki eşyaları taşı-DI.

Birleşimsel yaklaşımda sunduğumuz gibi değerlendirdiğimizde, 'bir öğrenci'nin birincil yorumu gerçeklik değeri taşıyan bitmişlik görünüşünden dolayı özgül olmalıdır. Bu durumda birincil okuma için 'bir öğrenci'nin mantıksal yapıda geniş açtığı ve özgül olduğu konumu aşağıdaki gibi olmalıdır:

$$27a'. \exists x (\exists x (x \text{ (bir öğrenci)}) \wedge (G \text{ (taşı-)}))$$

(belli olan) *Bir öğrenci* derslikteki eşyaları taşıDI.

Belirsiz AÖ'nün tümce başında bulunabilmesi sözdizimsel yapıda EÖ'nün belirtici konumundan herhangi bir engelle karşılaşmaksızın ÖUO'nün (Özne Uyum Öbeği) belirtici konumuna çıkabildiğini göstermektedir.

Şekil 6

**Belirsiz AÖ'nün gerçeklik ortamında
sözdizimsel konumu**

‘bir öğrenci’ ikincil olarak özgül olmayan bir yorum da alabilir. Bu durumda konuşmacı için söz konusu olan AÖ’nün özgüllüğü değil, niceliğidir.

27.b. (iki değil) BİR öğrenci derslikteki eşyaları taşıdı.

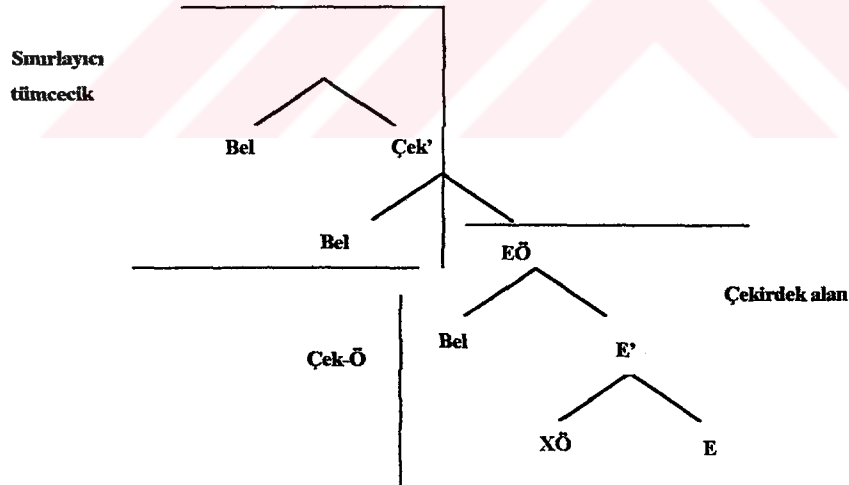
Niceliksel özgüllük dışı okuma olduğunda ‘bir öğrenci’ dar açıdadır. Bu nedenle sözdizimsel olarak, ÖÜÖ’nün belirtici konumuna yükselmesi beklenemez. Bu noktada özgüllük dışı okumanın kaynağını tekrar ele alalım. Fodor ve Sag (1982) belirsiz AÖ’lerin hem özgül hem de özgüllük dışı okuma almalarını şöyle açıklar: İngilizcede belirsizlik işareti ‘a’ nin sözcüksel olarak çift anlamlılık taşır ve böylece hem gönderimsel hem de niceliksel okumaları olabilir. ‘bir’in sayı kökenli bir sözcük olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda Türkçede de böyle bir sözcüksel çift anlamlılığın var olduğunu ileri sürebiliriz. Lyons (1999) aynı gözlemi dile getirerek Türkçede belirsizliğin yarı dilbilgisel (semi grammatical) olduğunu vurgulamaktadır. Özgüllük dışı okumanın kaynağının üst dilbilgisel bir ulam değil de, sözcüksel olması ne değiştirir? Belirsiz AÖ niceliksel olma nedeniyle özgüllük dışı okuma aldığında, şekil 8 de görüldüğü gibi, Heim’in (1982) önerdiği ve Diesing’in (1992) ‘Haritalama Varsayımında’ (HV) geliştirdiği biçimde bir ‘varoluşsal kapanma’ olduğunu ve böylece AÖ’nün EÖ içinde belirtici konumundan dışarı çıkamadığını söyleyebiliriz. Bu noktada Diesing’in HV’de öngördüğü mantıksal yapıdan sözdizimsel yapıya haritalama kurallarına bakalım. Diesing mantıksal yapıdaki

üçlü yapının sözdiziminde sınırlayıcı tümcecik (restrictive clause) ve çekirdek alan olarak ayrıştırır. Sınırlayıcı tümcecik Çekim Öbeği (Çek-Ö) çekirdek alan ise EÖ alanıdır. Bu ayrık yapıda;

Haritalama Varsayımı

1. EÖ'den gelen malzeme çekirdek alana (EÖ bel. Konumu)
2. Çek-Ö'den gelen malzeme sınırlayıcı tümcecige (Çek Ö'nün Bel. Konumu) haritalanır.

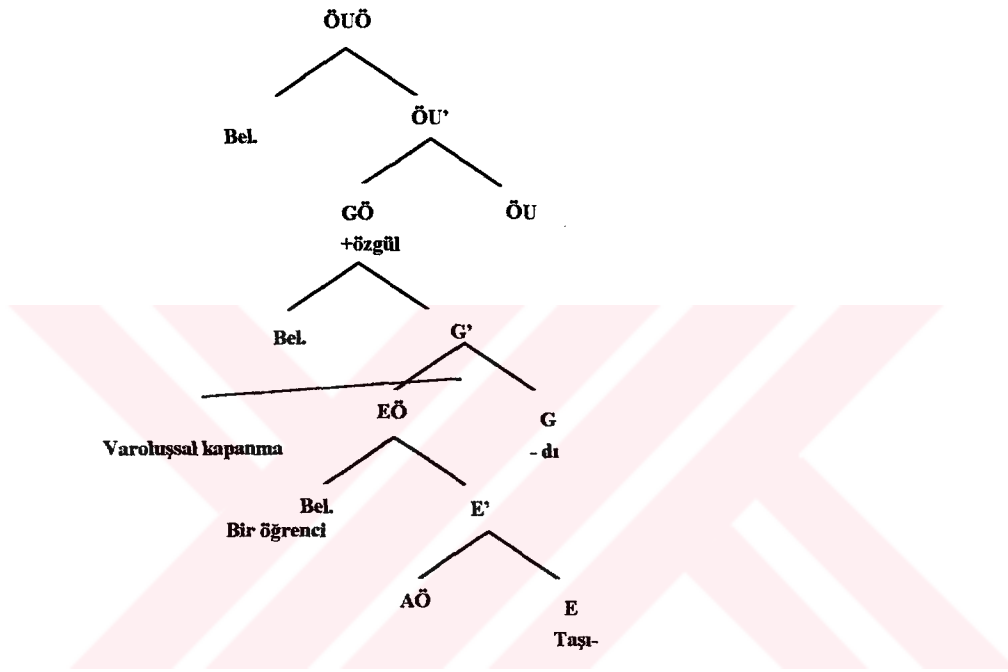
Diesing'e göre evrensel olarak özgüllük dışı olan zayıf belirsizler EÖ'nün Bel. konumunda kalırlar. Güçlü olan belirsizler ise özgül ya da genel anlamlı olduklarından çek-Ö'nün Bel. konumunda yer alırlar.

Şekil 7

Haritalama varsayımında ayrık ağaç yapısı

(27b)'de verilen örneğe geri dönecek olursak, 'bir öğrenci' niceliksel yorumuyla zayıf belirsiz AÖ olduğunda şekil 8'de de görüldüğü gibi varoluşsal kapanmayla içerde kalır ve böylece çekirdek alandan olan malzeme EÖ'ye haritalanır:

Şekil 8

Niceliksel olan belirsiz AÖ'nün konumu

Belirsiz AÖ'nün G ortamında ikincil olarak özgüllük dışı okuma almasıyla ilgili şöyle bir ontolojik sorun olduğu düşünülebilir. Daha önce 2.1'de bu çalışmanın önkuramsal sayıltısı olarak önvarsayımsal varoluşun özgüllük için gerekli koşul olduğu ileri sürülmüştü. Bu noktada 'bir' taneli niceliksel okuma olsa bile hala 'bir öğrencinin' var olduğu bilgisine ulaşıldığı ve bu nedenle özgüllük dışı okumanın olamayacağı ileri sürülebilir. Bu nedenle 'bir' niceliksel olduğunda gerçekten önvarsayımsal varoluş taşıyıp taşımadığının açıklanması gerekmektedir. Sorunun çözümüne edimsel düzlemde konuşmacının niyeti açısından ulaşılabilir (Fodor and Sag,1982). Varoluşsal bilginin önvarsayımsal oluşu tümüyle konuşmacı gönderimine bağlı görünmektedir. Konuşmacı yalnızca öğrencinin sayısı ile ilgili bilgi verdiğinde 'bir öğrenci' nin önvarsayımsal oluşundan sözedilemez. Ancak, Enç'in (1991) önerdiği gibi varoluşsalığın bir *iddia* olarak bulunduğunu söyleyebiliriz. Türkçede niceliksel 'bir' in farklı vurgu gerektirmesi varoluşsalığın ancak iddia olarak kaldığını işaretleyen en belirgin özellik olarak karşımıza çıkar. Konuşmacı için niceliksel değer taşıdığında 'bir' vurgu alır ve odaklanır: ' BİR öğrenci derslikteki eşyaları taşıdı'. Türkçede niceliksellik sözcüksel olarak da işaretlenebildiğinden odaklama ile aktarım oldukça 'seyrek' (marked) bir kullanım olarak görünmektedir. Özgül okuma olduğunda tümce vurgusu eylem üzerindedir.

Şimdi de GD ortamlarda AÖ'lerin sözdizimsel konumlarına bakalım. Özetle, GD ortamlarda belirli/ belirsiz AÖ'ler için birincil okumanın özgüllük dışı olduğunu, ancak özgül olan ikincil okumanın da olası olduğunu ileri sürmüştük. Öyleyse, (28)'daki 'bir öğrenci' için birincil yorum özgüllük dışıdır:

28. Bir öğrenci derslikteki eşyaları taşı-y-ABİLİR

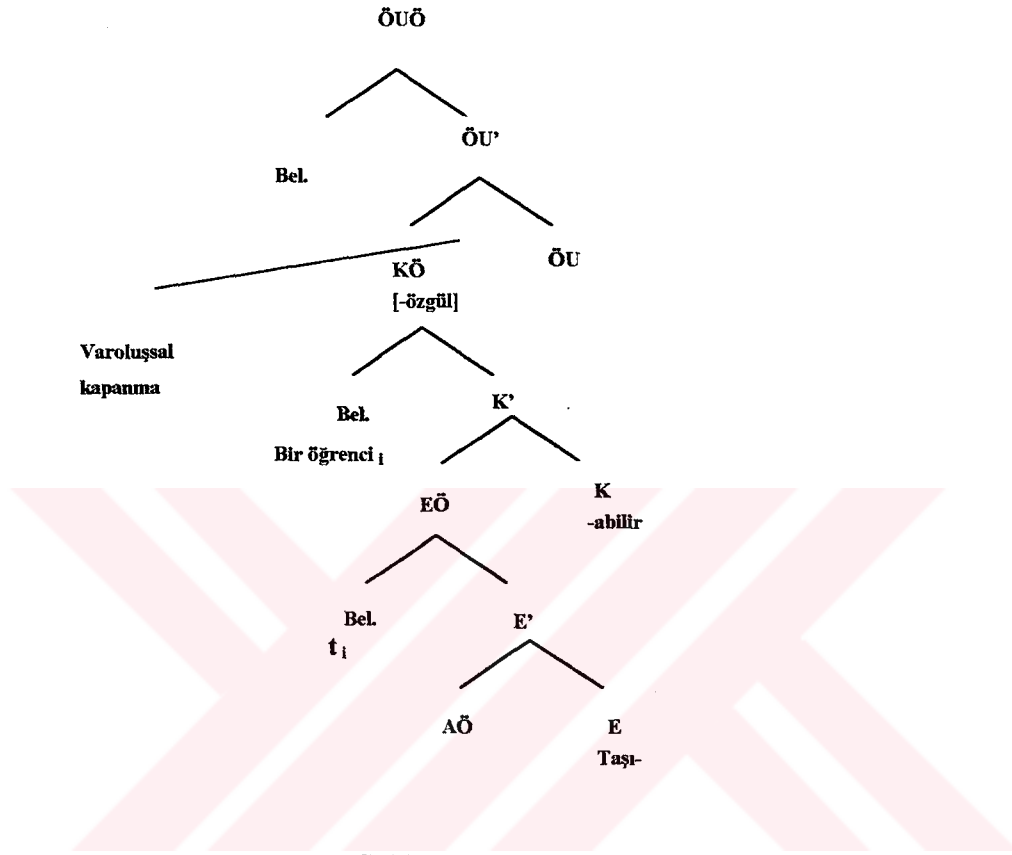
Mantıksal yapıda tıpkı evrensel niceleyici gibi davranan ve AÖ'leri niceleyen GD, sözdizimsel yapıda KÖ'dür. ZÖ'nün ve GÖ'nün [+özüml] özelliğinin tersine, KÖ'nün [-özüml] özelliğini taşıdığını varsaydığımızda neden kiplik ortamlarında belirsiz ve belirli betimleme yapan AÖ'lerin özgüllük dışı okuma aldığını da açıklayabiliriz. KÖ'nün bu özelliği yönetimi altındaki EÖ ve üyelerini de kapsar. Peki, özgüllük dışı okuması alan AÖ'nün konumu nedir? Daha önce niceliksel olan belirsiz AÖ'lerin varoluşsal kapanmayla EÖ içinde belirtici konumunda kaldığını iddia etmiş, ve bu pozisyonun, özgüllüğün kaynağının sözcüksel olması açısından da uygun olduğunu belirtmiştik. Ancak burada özgüllüğün kaynağı sözcüksel olmadığından, ve EÖ içindeki bir birimden kaynaklanmadığından özne AÖ'sünü EÖ içinde tutabilecek bir neden görünmemektedir. Eğer Diesing'in HK'si çerçevesinde ele alacak olursak, KÖ'den gelen malzeme çekirdek alanı dışında, ancak sınırlayıcı tümceciğin altındadır. Dylan Tsai (2001) KÖ'den gelen malzemenin haritalanabilmesi için Diesing'in HV'si için şöyle bir genişleme önermektedir:

Genişletilmiş HV

1. Sözdizimsel bir yüklemın özne zincirini doğrudan yöneten XÖ'den gelen malzeme çekirdek alanın dışına haritalanır

Dylan Tsai Çince de kiplik tümcelerinde özgüllük dışı okuma alan AÖ'lerin KÖ'nün Bel. Konumunda olduğunu ileri sürer. Aynı bakış açısıyla, [-özüml]

özellikli KÖ'nün öznenin üzerinde bir varoluşsal kapanmaya neden olduğunu ve öznenin ÖUÖ'de bel. konumunda bulunamadığını ileri sürebiliriz:

Şekil 9

Kiplik taşıtan tümcelerde öznenin konumu

Belirsiz betimleme yapan özne AÖ'sünün özgül ve özgüllük dışı okumalarının sözdizimsel olarak nasıl gerçekleştiğine dair sunduğum tartışmaları şöyle özetleyebiliriz:

1. ZÖ ve GÖ [+özgül] ; KÖ ise [-özgül] özelliği taşır.
2. ZÖ ve GÖ'nün bulunduğu tümcelerde özne ÖÜÖ'nün Bel. konumuna yükselir. Böylece geniş açı olarak özgül ya da genel anlamlı okuma alabilir.
3. Özgüllük dışı okumanın kaynağı sözcüksel olduğunda özne varoluşsal kapanmayla EÖ'nün Bel. konumunda kalır.
4. KÖ'nün bulunduğu tümcelerde belirsiz AÖ varoluşsal kapanmayla KÖ'nün Bel. konumunda kalır. Böylece dar açıda kalır ve özgüllük dışı okuma belirginleşir.

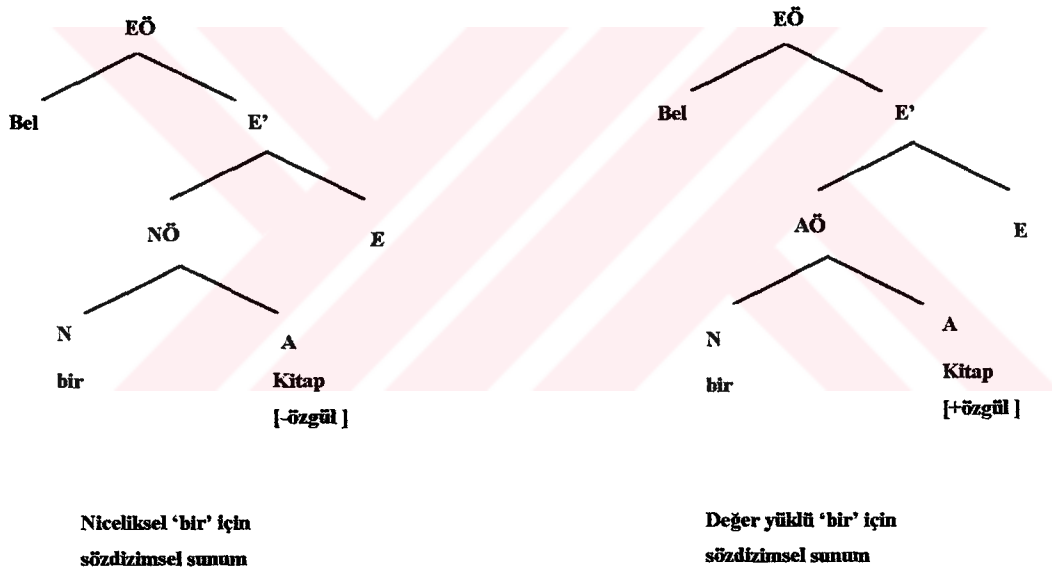
ZÖ ve GÖ'nün [+özgül] oluşu özne gibi nesne AÖ'sünün anlamsal yapısındaki etkili olmaktadır. Enç'in iddia ettiğinin tersine parçalı yapı taşımayan belirsiz nesne AÖ'sünün yüklem G olduğu zaman birincil okuması özgül olacaktır. Aşağıda (30) ve (31)'de sunulan örnekleri ele alalım:

30. Leyla'ya doğum gününde *bir kitap* hediye et-ti-m

31. Leyla'ya doğum gününde *bir kitap* hediye ed-eceğ-im.

(30)'da olayın gerçekleştiğini gösteren görünüş ulamı 'bir kitap' AÖ'sünü önvarsayımsal varoluş almasını sağlamakta, böylece, konuşmacı için değer yüklü

bir kitabın var olduğunu anlamaktayız. Bu nedenle, ‘bir kitap’ için baskın olan birincil okuma ‘özüml’ olmalıdır. Ancak, tümceyi ‘Doğum gününde Leylaya kaç kitap hediye ettin?’ gibi bir sorunun yanıtı olarak ele alırsak, ‘bir’ niceliksel olacak ve ‘bir tane kitap’ vurgusuyla odaklanarak ikincil olan özgülük dışı okumaya ulaşılacaktır. (31)’de de aynı niceliksel yorum olasıdır. Niceliksel olan ‘bir’ ile gönderimsel olan ‘bir’ arasındaki anlamsal farklılık yapısal olarak da farklı işlenmektedir. ‘bir’ niceliksel /özgülük dışı olduğunda ‘niceleme öbeğinden’ (NÖ) dallanırken; değer yüklü/ özgül olduğunda AÖ’den dallanmaktadır.

Şekil 10

Niceliksel ve özgül olan belirsiz AÖ'lerin konumları

Yukarıdaki sunum G ortamında belirsiz nesne AÖ'sünün [+özü] olan GÖ'nün etkisinden kaçarak nasıl özüllük dışı okuma aldığı kısmen göstermektedir. NÖ'nün kendi niceleme gücü vardır ve doğrudan dallandırdığı 'bir' yönetim alanındadır. Böylece 'bir' in üstünde bir bariyer oluşturarak GÖ'nün etkisinin dışında bırakır.

Çalışmanın bu aşamasına kadar özne ve nesnenin T-özüllüğü yüklem yapısı açısından ele alınmış, ve yüklem G ve GD taşıması açısından belirli /belirsiz betimleme yapan AÖ'lerin özü olmasına katkısı betimlenmeye çalışılmıştır. Bundan sonraki aşamada özüllük ve belirlilik arasındaki ilişki de yüklem G ve GD taşıması açısından ele alınacaktır.

3.

Belirlilik ile ilgili genel yaklaşımlara eleştirel bir bakış

3.1. Belirlilik nedir?

Belirliliğin artikel sistemiyle dilbilgiselleştiği dillerde yalnızca anlamsal yada edimsel düzlemde açıklanamayan bazı dilbilgisel kullanımlarının olduğu açıkça gözlemlenmektedir (Chesterman, 1991; Abbott, 2000). Bu nedenle, belirliliğin ne olduğunu tanımlanmadan önce, bu kavramın tek dilsel düzlemde bütüncül bir tanımının olup olamayacağının tartışılması gerekmektedir. Belirliliği Givon (1984) te olduğu gibi edimsel bir düzlemde, gönderimsellikte açıklamaya çalışır, ve her belirli AÖ'nün özgül olduğunu kabul edersek, yalnızca dilbilgisel bir zorunlulukla ortaya çıkan, daha önce 1.bölümde (62)'de görülen türden kullanımları açıklayamayız. Bu nedenle, belirliliği tek bir düzlemde açıklamak yerine, iki ayrı belirliliğin olduğunu varsayarak bütüncül olmayan bir yaklaşım her iki türden kullanımı da açıklamak açısından daha kapsayıcı olacaktır. Alanyazında ilk kez böyle bir ayrımın gerekliliğini vurgulayan Bolinger (1977, içinde Abbott, 2000) konuşmacı ve dinleyici için bilgisel (eski-yeni) yada gönderimsel, tanıdık olma gibi edimsel özellikler taşımayan belirliliği 'dilbilgisel belirlilik' olarak tanımlar. Dilbilgisel belirliliğin varlığı daha sonraki pek çok çalışmada da dile getirilmiştir (Prince, 1994; Chesterman, 1991; Lyons, 1999; Abbott, 2000).

3.1.1. Dilbilgisel belirlilik ve anlamsal belirlilik

Dilbilgisel belirliliğin evrensel yada tikel dillere özgü olarak hangi bağlamlarda ortaya çıktığının belirlenmesi belirliliğin edimsel olarak da tanımlanmasında yardımcı olacaktır. Örneğin, Türkçede belirtili durum eki tıpkı İngilizcedeki belirlilik belirleyicisi ‘the’ gibi edimsel bir değer taşımaksızın kullanılabilmektedir¹. Örneğin Türkçede genel anlamlı önermelerde çoğul nesne AÖ’sü belirtili durumu dilbilgisel bir zorunluluk olarak alır. ‘Hasan çocuklar-ı sever’ türünden tümcelerde bu zorunluluk açıkça gözlemlenebilir. Bunun yanı sıra, kimi geçişli eylemlerin belirtili durum almaksızın kullanımının da bozuk olduğu gözlemlenebilir. Örnek (1) böyle bir zorunlu kullanımı yansıtmaktadır:

1. Öğrenciler *soru/ sorular anladı.

Bu çalışmada da belirliliğin iki ayrı düzlemde ele alınması gerektiği varsayılmaktadır. Bu düzlemlerden ilki ‘dilbilgisel belirliliği’ gerektiren dilbilgisel düzlemidir. Ancak, çalışmada dilbilgisel belirlilik özgüllük ile ilişkili olmadığından ele alınmayacaktır. Tanımlanması gereken ikinci düzlem belirli AÖ’nün belirli tanımlama sunduğu düzlemidir. Genel bir bakış açısıyla, sözü edilen ikinci tür belirlilik ‘Dün bir araba aldım’ ve ‘Dün arabayı aldım’ tümcelerinde görülen ‘bir araba’ ve ‘arabayı’ arasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Alanyazında ‘tanıdıklık’ (Christopherson, 1939, içinde Chesterman, 1991) ‘tanımlanabilir olma’

¹ Nilsson (1985) çalışmasında Türkçede belirtili durumun yalnızca belirlilik ile açıklanamayacağını belirterek aslında dilbilgisel belirliliğin kullanıldığı durumlarında kapsayıcı bir panoramasını sunmaktadır.

(Gundel, 1985) ve ‘tek olma’ (Russell, 1905; Roberts, 2000) kavramları çerçevesinde ele alınan ikinci tür belirlilik çoğunlukla ‘anlamsal belirlilik’ olarak tanımlanmakta ve anlamsal bir özellik olarak görülmektedir. (2)’de görülen türden örnekler belirliliğin anlamsal düzlemde açıklanmasını kolaylaştırmaktadır.

2. Geçen hafta *çantamı* otobüste unuttum.

Açık bir biçimde ‘çantamı’ AÖ’sü belirli, gönderimsel, tanıdık bir varlığa karşılık gelmektedir. Ancak, belirliliğin ve belirsizliğin daha çok dinleyici odaklı bilgiye göre düzenlenmesi, kimi zaman belirli AÖ’nün belirli bir değer yüklenmeksizin (value-free) kullanılabilmesi belirliliğin oluşmasında çoğunlukla anlamsal değil, edimsel ve metinsel sınırlılıkların olduğunu düşündürmektedir. Bu bakış açısıyla, Chesterman (1991) belirliliğe anlamsal yaklaşımların (3)’te görülen türden örnekleri açıklamada yetersiz kaldığını vurgulayarak hem edimsel hem de anlamsal sınırlılıkları kapsayabilecek bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

3. John is *the acme* of courtesy

(3)’te görülen ‘the’ belirleyicisinin dilbilgisel nedenlerle kullanıldığını ve dilbilgisel belirlilik taşıdığını ileri sürmek olanaksızdır. Çünkü aynı tümce belirsizlik işaretleyen ‘a’ ile de söylenebilir:

4. John is an acme of courtesy.

‘an acme’ ve ‘the acme’ arasındaki farklılık ne gönderimsellik ne de tanıdık olma, tek olma, tanımlanabilir olma gibi ölçütlerle açıklanabilir görünmektedir. Heusinger (1996) de belirli/belirsiz ayrımının daha çok bilgi yapısına duyarlı olduğunu ileri sürerek belirliliğin edimsel bir düzlemde ‘belirginlik’ (saliency) durumu çerçevesinde ele alınmasının daha kapsayıcı olacağını ileri sürmektedir. Bu çalışmanın temel amacı belirliliğin bütün görünümelerini kapsayabilecek bir kuram oluşturmak olmadığından, çoğunlukla kabul edildiği gibi dilbilgisel olmayan belirlilikten ‘anlamsal belirlilik’ olarak söz edilecektir. Ancak, belirliliğin yalnızca anlamsal zeminde açıklanamayacağı, edimsel ve metinsel sınırlılıkların da olduğu varsayılacak ve bazı örnekleri gerekçelendirirken bu sınırlılıklar göz önünde bulundurulacaktır.

Alanyazında belirliliğin hangi ölçütlerle tanımlanabileceği konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Belirliliği tanımlamada başlıca 4 ölçüt öne sürülmektedir: Tek olma, tanıdık olma, tanımlanabilir olma, kapsayıcı olma. 3.1.2 de belirliliği tanımlamak üzere bugüne kadar önerilen temel kuramlar özetle sunularak sözü edilen ölçütlerin örnekleri açıklamadaki yeterliliği tartışılacaktır.

3.1.2. Anlamsal belirlilik üzerine kuramlar ve sunulan ölçütler

3.1.2.1. Russell’ın ‘teklik’ ölçütü

Russell (1905, 1919) tekil belirli AÖ’leri tanımlamayı amaçladığı çalışmalarında belirli tanımlama yapan AÖ’lerle ilgili şu varsayımları ileri sürer:

1. Belirli AÖ tanımı İngilizcedeki 'the' belirleyicisini alan AÖ ler için oluşturulmuştur ve 'the king of France, the author' gibi sözcüksel belirli AÖ görünümleri tek başlarına 'gösterimsellik' (denotation) taşımadıkları için belirli tanımlama yapamazlar. Bu nedenle Russell 'belirli tanımlamanın' tümüyle bağlamsal olduğunu ve tümcesel önerme gerektirdiğini varsayar. Böylece, Russell belirliliğin ancak bağlamsal olarak tanımlanabileceğini ileri sürer.
2. Bütün belirli ve belirsiz tanımlama yapan AÖ'ler niceleme AÖ'lerine benzerler. Her belirli AÖ'nün taşıdığı bir niceleme operatörü vardır. İngilizcedeki belirlilik belirleyicisi olan 'the' niceleme operatörü olan 'iota' ile birlikte mantıksal yapıda yer alır. Böylece, belirli bir AÖ'nün çift anlamlı oluşu niceleme-açı ilişkisi ile açıklanabilirlik kazanır.
3. Belirli AÖ ile belirsiz AÖ arasındaki fark teklik ile açıklanabilir. Belirli AÖ tek olarak gösterim taşır. Belirsiz AÖ tek gösterim taşıyamaz. Teklik koşulu aynı zamanda bir tümcenin önermesinin doğruluk değeri taşımasında da koşuldur. Bir AÖ'nün belirli olabilmesi için önermenin doğruluk koşullarını tümüyle tatmin etmesi gerekir.

Belirli bir AÖ'nün doğruluk koşullarını nasıl tatmin ettiğini gözlemlemek üzere (5)'te sunulan, Russell'ın (1919) önermesini ele alalım.

5. The author of Waverly is scottish

(Waverly'nin yazarı iskoçtur)

Bu önermenin doğruluk koşullarını yerine getirdiğinde (5') de görülen mantıksal yapıyı yansıtmayı beklenmektedir:

5'. $\exists x (A(x) \rightarrow S(x))$

(Waverly'nin yazarı vardır ve herkimse iskoçtur)

Russell'a göre, bu önerme ancak ve ancak 'the author of Waverly' gerçek dünyada 'Waverly romanını yazan *tek* bir yazar olduğunda ve bu yazar iskoç olduğunda' geçerlidir. Diğer bir deyişle belirli tanımlama yapan AÖ ler için 'teklik' doğruluk koşulunun bir parçasıdır ve x tek olarak gerçek dünyadaki bir varlığı göstermedikçe önerme kabul edilemez. Russell'ın teklik koşulu, bir önkoşul değil, doğrudan tüm önermenin doğruluğunu etkileyen bir koşuldur. (5') de görülen önermenin doğruluk koşulunu şöyle açıklayabiliriz:

5. *Ψ bir üye $F(x)$ ve bir yüklemi $P(x)$ olan bir önermedir. Ψ , $F(x)$ 'in gerçek dünyada gösterimi olması ve bu gösterimin tek olması durumunda doğrudur. Waverly'nin yazarı $F(x)$ gerçek dünyada varsa ve tekse ($D=1$) ve bu yazar iskoçsa $P(x)$ ($D=1$) Ψ 'Waverly'nin yazarı iskoçtur' doğrudur.*

Belirli tanımlama yapan her AÖ için gerçek dünyada var olma ve tek bir varlığa gösterimde bulunma Russell'ın tekil AÖ'leri göz önünde bulundurarak geliştirdiği bir varsayımdır. Günümüz dilbilim çalışmalarında, Russell'ın teklik yaklaşımının aslında yalnızca tekil belirli AÖ'lerle sınırlı olmadığı, çoğul ve yığın AÖ'lere de uygulanabilir olduğu ileri sürülmektedir. (Neale, 1991; Kadmon, 1992; Roberts, 2000).

Russell'ın yaklaşımı teklik koşulu açısından bazı sorunlar taşımaktadır. Öncelikle, Russell belirli AÖ'yü belirsizden ayıran özelliğin teklik olduğunu, diğer bir deyişle yalnızca belirli AÖ'lerin tek yorumlandığını varsaymaktadır. Bu varsayım gerçekten de bütün belirsiz AÖ leri kapsar mı? Varoluş tümceleri belirsiz bir AÖ'nün tek bir gösterimi taşıyabileceği konusunda karşıt delil oluşturmaktadır. (6)'da sunulan örneği ele alalım:

6 . Bu mağazada çalışan çok güzel bir kız var.

'bir kız' tek başına gösterimsel değildir ve teklik özelliği taşıdığından söz edilemez. Ancak, konuşmacı böyle bir tümce ürettiğinde, kastettiği dünyadaki bütün güzel kızlar olamaz. Konuşmacı için var olan, tek olan 'bir kız' olduğu açıktır. Oysa, Russell'ın tümce çözümlemesine göre, AÖ belirsiz olduğundan, konuşmacının herhangi bir kızdan söz ettiğini ileri sürmemiz gerekir.

Russellcı yaklaşımdaki ikinci sorun belirli bir AÖ'nün teklik koşulunu yerine getirmediği kullanımlarla ilgilidir. Strawson (1950) bu bakış açısıyla, teklik

koşulunun belirli AÖ için çokkatı olduğunu ileri sürer. (7)'de görüldüğü gibi, Strawson'ın verdiği örnek üzerinden neden çok güçlü olduğunu açıklayabiliriz. Diyelim ki, bir kütüphanede çalışmak için oturduğumuzun masanın başkası tarafından kullanılmakta olduğunu fark ederek görevliye aşağıdaki tümceleri söyleyebiliriz:

7. Masa kitapla kaplı. Başka bir yer gösterebilir misiniz?

Kütüphanede onlarca masa olduğunu kabul edersek, görevli 'hangi masa' diye sorabilir. Böyle bir soru, belirli tanımlama kullanıldığı halde tanımlayıcı içeriğin dinleyici için tatmin edici olmayabileceğini ve belirli AÖ'nün teklik koşulunu taşımayabileceğini göstermektedir. Sorun, Russell'ın konuşmacı ve dinleyici ayrımını yapmamış olmasından ve önermeyi yalnızca tümce olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Strawson, bu sorunu çözmek üzere tümce ve anlatım (statement) ayrımını yapar. Doğruluk değeri taşıyan tümce değil, anlatımdır. Ayrıca, gönderim yapan, dilsel birim değil, o birimi kullandır. Böylece, (7)'deki 'masa'nın konuşmacı için gönderimsel ve tek olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, dinleyici için tek olmayabilir ve 'hangi masa' diye sorması konuşmacının önermesinin doğruluk koşulunu yerine getirmediğini göstermez. Ancak, böyle bir ayrımı yapsak bile belirliliğin kullanıldığı (4)'teki gibi örnekleri yada 'Otobüsü bekliyorum' türünden kullanımları gene de teklik açısından açıklayamayız. Konuşmacı açısından 'otobüsün' tek bir varlığı gösterdiğini ileri sürmek olanaksızdır.

Belirlilik ile ilgili pek çok kuramın açıklamakta zorlandığı AÖ türlerinden biri de genel AÖ'lerdir. Kadmon (1992)'de teklik ölçütünün yığın ve genel AÖ'leride kapsadığını ileri sürmektedir. Kadmon'a göre genel AÖ'lerin belirlilik taşıması tüm setin nicelendiğini ve tek algılandığını göstermektedir. 'Balina memelidir' önermesinde, istisnasız bir biçimde bütün balinaların kapsandığı bir 'balina setinin' nicelendiği ve teklik koşulunun tatmin edildiği ileri sürülmektedir. Türkçede yalnızca belirli biçim kabul edilebilir görünmektedir ve bu durum Kadmon'ın tezini destekler niteliktedir. Oysa İngilizcede bu önerme hem belirli hem de belirsiz biçimiyle kabul edilebilir. Öyleyse belirsiz AÖ de set gönderimi yapmaktadır. Ancak, genel anlamlı önermelerde belirli ve belirsiz biçimin her zaman yer değiştirebilir olmadığı durumlar da vardır. (8)'de görülen tümce belirsiz AÖ kullanıldığı için genel anlamlı önerme kuramamaktadır. Çünkü 'yok olma tehlikesinde olan bir kaplan var' okuması taşımaktadır ve belirsiz AÖ sete gönderim yapamamaktadır. Ancak (9)'de olduğu gibi belirli AÖ kullanıldığında genel anlamlı önerme ortaya çıkmaktadır.

8 .A tiger is in danger of existence.

9. The tiger is in danger of existence.

Öyle görünüyor ki İngilizcede genel anlamlı önerme türün içlemsel özelliği (intensional) söz konusu olduğunda belirli ve belirsiz AÖ arasında eşdizimsel bir ilişki olabilmektedir. Ancak, önerme türün uzanımsal (extensional) özelliğini yansıttığında yalnızca belirli AÖ kullanılabilmektedir. Bu durumda, genel anlamlı

önermelerde belirli/belirsiz ayrımını yöneten teklik değil, başka bir anlamsal özelliktir.

Ancak, tekliğin belirli AÖ kullanımını yönettiği durumlarda göz ardı edilmemelidir. ‘dünya, güneş’ gibi tek bir varlığı gösteren AÖ’lerin belirsiz kullanımı olanaksızdır ve ‘Bu sabah *bir güneşin doğuşunu izledim’ bu dünyada kabul edilemez bir tümcedir. Öyleyse, belirlilik kuramı anlamsal olarak teklik kuralının hep gerektiği AÖ’leri de kapsayabilmelidir.

3.1.2.2 Dosya Değişim Anlambiliminde belirlilik

Russell’ın kuramına karşıt olarak, belirli bir AÖ’nün kullanımını yöneten özelliğin teklik değil, tanıdıklık olduğu alanyazında pek çok kez ileri sürülmüştür. Christopherson (1939, içinde Chesterman, 1991) İngilizcedeki ‘the’ ve ‘a’ belirleyicilerinin tam bir karşıtlık içinde olmadığını ileri sürerek, ‘the’nin işlevinin dinleyici ve konuşmacı tarafından paylaşılan ‘tanıdık olma’ durumunu işaretlemek; ‘a’ nin işlevininse bütünlük (unity) göstermek olduğunu varsayar. Böylece belirlilik ‘tanıdık olma’; belirsizlik ise ‘bütüncüllük gösterme’ ölçütleriyle tanımlanır. Tanıdık olma belirli AÖ’nün geçmiş bilgiyle ilişkilendirilmesi sonucu ortaya çıkar. Belirli bir AÖ’nün tanıdık olması daha önce değinildiği için *doğrudan* yada dünya bilgisinden kaynaklandığı için *dolaylı* olabilir. Örneğin, daha önce ‘bir kitap’tan söz edildiyse, daha sonraki bağlamda ‘yazarı’ ifadesi kullanılabilir. Çünkü her kitabın bir yazarı olduğu dünya bilgisinde vardır ve bu çizgide ele alındığında ‘yazarı’ daha önce değinilmemesine rağmen, tanıdık olduğu için belirli kullanılır.

Christopherson'un belirliliğe yaklaşımı daha sonraki pek çok çalışmaya temel oluşturmuştur. Karttunen'in (1976) ardgönderimli söylem gönderimi, Prince'in (1981) Varsayılan Tanıdıklık Hiyerarşisi, Heim'in (1982) Dosya Değişim Anlambilimi (DDA) bu çalışmalara örnek olarak verilebilir. Bu çalışmalar arasında, Heim'in Kamp'ın (1981) Söylemin Sunumu Kuramı'na benzer bir biçimde oluşturduğu DDA belirliliği ve tanıdıklığı kapsamlı bir biçimde formalleştiren temel kuramlardan biridir. Heim'in DDA'da sunduğu temel varsayımlar şöyle özetlenebilir:

1. Russellcı yaklaşımlarda varsayıldığının aksine, belirli ve belirsiz olarak işaretlenen AÖ'ler ve adılar niceliksel değildir ve 'her kedi, hiçbir kedi' gibi AÖ'lerden farklıdır. Örneğin, Russellcı yaklaşımda 'Dün bir kadınla tanıştım' tümcesindeki 'bir kadın' niceliksel ve gösterimsizdir. Oysa, Heim açık bir biçimde gönderim yapabilen belirsiz AÖ'nün niceliksel olmadığını ve söylemde 'bir kadın'ın 'hiçbir kadın' dan farklı olarak işlemlendiğini ileri sürer.
2. Belirli AÖ'yü belirsiz AÖ'den ayıran 3 temel farklılık vardır: (i) Söylemde birer söylem göstergesi olan belirsiz AÖ'ler Yenilik Koşuluna (novelty condition) ; belirli AÖ'ler ise Tanıdıklık Koşuluna bağlı olarak kullanılır (ii) Belirsiz AÖ bir işlemcinin (niceleme, olumsuzluk, soru tümcesi, istek gösteren yüklemler (intensional) açısı altına girebilir; belirli AÖ için böyle bir ilişki söz konusu değildir (iii) belirsiz AÖ'ler

tanımlayıcı içeriklerini önvarsayamazlar²; belirli AÖ için tanımlayıcı içerik her zaman önvarsayımsaldır. Heim, belirlilik ve belirsizlik arasındaki ayrımın daha önceki kuramlarda olduğu gibi yalnızca yeniliğin tanıdık olmaya karşıtlığı olarak açıklanamayacağını özellikle vurgulamaktadır. (ii) ve (iii) de görülen farklılıkta en az (i) de sunulan kadar belirleyicidir. Ayrıca, söylemde daha önce belirsiz biçimde sunulmadığı halde, söyleme ilk defasında belirli giren AÖ'ler (anlamsal olarak tek olan güneş gibi AÖ ler ve çıkarımsal AÖ ler gibi) belirlilik ile belirsizlik arasındaki tek farkın tanıdıklık açısından ele alınamayacağını göstermektedir.

3. Karttunen'in söylemde ardgönderimsellik ilkelerini temel alarak, söylemde ilk kez sunulan bilgi, dinleyicinin bilmediği varsayılarak yeni bilgi sunulduğunu işaretlemek üzere belirsiz biçimde sunulur. İlk sunumdan sonraki bağlamlarda, artık sunulan bilgi dinleyicinin bilgisi dahilinde olduğundan belirli biçimde sunulması gerekmektedir.

Heim yukarıdaki varsayımlar çerçevesinde, söylemde yeni bilgi içeren belirsizlerle tanıdık olan belirlilerin sunumunu bir dosya ve bu dosyada açılan kartlara benzetir. Söylemde dosya kartını yalnızca Karttunen'in tezi bağlamında, söylem göstergesi (discourse referent) oluşturan belirsiz AÖ'ler açabilir. Söylem göstergesi olmayanlar, dosyada ileri dönük olarak işlemlenmezler. Yeni bilgiyle açılan karttaki birimler bir sonraki bağlamda güncellenirler ve böylece bilgi işlemlenir. Dosya kartlarının oluşumunu izlemek üzere Heim'in verdiği örneği ele alalım:

² Heim önvarsayımı geçmiş bilgi olarak yorumlamaktadır.

10. a. A woman was bitten by a dog
 b. She hit him with a paddle
 c. It broke in half
 d. The dog ran away.

1.
 -is a woman
 -was bitten by
 a dog

2.
 -is a dog
 - bit 1

3.
 - is a paddle
 - used by 1
 - broke in
 halfhalf

Strawson'ın tümce-anlatım ayrımında olduğu gibi, Russellci yaklaşımların aksine, bir karttaki varlığın Doğru olabilmesi, gerçek dünyada var olmasını gerektirmez. Mantıksal yapıda doğruluk koşulları dosya kartlarındaki bilgilerin sunulan söylemdeki bilgilerle örtüşmesiyle tatmin edilir. Böylece, var olmayan varlıklara söylemde nasıl gönderim yapılabildiği de açıklanabilirlik kazanmaktadır. Örneğin, Heim'in çözümlemesi açısından 'Fransa Kralı keldir' önermesi dosyadaki kartta bulunan varlık ile söylemdekinin aynı olması durumunda, doğruluk koşullarını yerine getirmekte ve çelişki taşımamaktadır.

DDA'nın belirli ve belirsiz AÖ'lerin hem edimsel hem de anlamsal özellikleri birleştirmesi ve söylemdeki kullanımlarını sistemli bir biçimde betimlemesi açısından oldukça kapsamlı bir kuram olduğu görülmektedir. Tanıdıklık çerçevesinde, teklik koşuluyla açıklanamayan görünüşleri de açıklayabiliriz. Ayrıca, doğruluk koşullarının dosyayla oluşturulan söylem evreninde tatmin edilmesi de gönderimsellik açısından oldukça önemli bir açılım sağlamaktadır. Ancak (4) ve

(5)'te görülen örnekler belirlilik kuramı açısından sorun yaratmaktadır ve DDA da bu tür kullanımlar açısından kapsayıcı olamamaktadır.

Bu çalışmada da belirlilik ve belirsizlik arasındaki ayrım Heim'in önerdiği ölçütler çerçevesinde tanımlanacak ve DDA belirlilik ile özgüllük arasındaki farklılıkları açıklamada da temel alınacaktır. Ancak, bu çalışmada Heim'dan farklı olarak, belirsiz AÖ lerin özgüllük açısından niceliksel ve gönderimsel okumaları olabileceği varsayılmaktadır. Heim'in belirsiz AÖ'lerin niceliksel olmadıkları varsayımı aşağıda sunulan örneği açıklayamamaktadır.

11. Bana bir çivi uzat.

Yukarıdaki örnekte 'bir çivi'nin 'belirli bir çivi' okumasının olması olanaksız görünmektedir ve 'bir çivi' söylem göstergesi oluşturamamaktadır:

12. Bana bir çivi uzat. *Onu duvara çakacağım.

Belirsiz AÖ'nün söylemsel ardgönderim kuramaması Heim'in kuramında ancak bir işlemcinin varlığı ve varoluşsal kapanma ile açıklanabilir. Ancak, tümcede böyle bir işlemci yoktur. Bu tümcede 'bir çivi' için olası tek yorum 'niceliksel olma' ile açıklanabilir. Aynı biçimde, 'Odamdaki masayı bir öğrenci taşıdı' tümcesinde 'bir öğrenci' niceliksel ve gönderimsel okuma arasında çift anlamlı görünmektedir. Bu çift anlamlılık vurgu yapısında da gözlemlenebilir. (13a) da görülen tümcede vurgu

‘bir’in üstündedir ve ‘iki kişi değil, bir kişi’ karşıtsal okuması da ortaya çıkmaktadır ve (13b) böyle bir okumanın sonucu ortaya çıkabilecek bir tümcedir.

13 .a. Odamdaki masayı taşıırken BİR öğrenci yardım etti

b. Çünkü masa ağır değildi

Son olarak, belirliliğin de özgüllük gibi örtük bağlamlarda ve açık bağlamlarda aynı anlamsal ölçütle ele alınıp alınamayacağını ele alalım. 2.bölümde örtük bağlamlarda özgüllük tartışılırken sunulan belirli AÖ içeren tümceleri burada tekrar ele alalım.

14. Mehmet yarışmayı *kazananın* çok büyük bir ödül alacağına inanıyor.

15. *Dilbilim bölüm başkanı* henüz atanmadı.

16. İstanbul’da *hayatının aşkıyla* karşılaşabildin mi?

17. Eğer *bu kedinin sahibi* gelseydi, kediye ona geri verirdim.

18. Yalnızca *öğrenci temsilcisi* fakulte yönetim kurulu toplantısına katılmalı

19.Hükümet *önceki kabinenin yolsuzluklarını* araştırmak için bir kurul oluşturacak.

(14)’ten (19)’a kadar sunulan bütün belirli AÖ’lerin ortak bir özelliği olduğu göze çarpmaktadır: Bu AÖ’ler Donellan’ın ifadesiyle yorumsaldır. Dolayısıyla hiç biri ‘tanıdık olma’ koşulunu yerine getiremez. Ancak, öyle görünüyor ki dinleyici açısından tanıdıklık koşulu yerine gelmemesi örtük bağlamlarda belirli betimleme kullanılmasını engellemektedir. Öyleyse, belirli betimleme için Heim’in önerdiği

tanıdık olma koşulu örtük bağlamlar için geçerli değildir. Ancak gene de yukarıdaki AÖ'leri anlamsal olarak geçerli kılan ortak bir özellikleri vardır: Teklik. Bu tartışma çerçevesinde belirlilik için açık ve örtük bağlamlara göre iki farklı anlamsal koşul ortaya çıkmaktadır: Bu koşullar açık bağlamlar için tanıdık olma; örtük bağlamlar içinse 'tek' olmasıdır.

Belirlilik için ulaştığımız vargılar çerçevesinde 4. bölümde özgüllük ile belirlilik arasındaki anlamsal ilişki betimlenmeye çalışılacaktır.

4.

Özgüllük ve belirlilik

4.1. Özgüllük ve belirlilik arasındaki farklılıklar

Belirlilik ve özgüllük bu güne kadar yapılan pek çok çalışmada birbirinden farklı anlamsal özellikler olarak ele alınmış, ancak aralarındaki farklılıklar açıkça betimlenmemiştir. Çoğu kez, her iki özellik için de benzer edimsel ve anlamsal ölçütler kullanılmaktadır. Örneğin, ‘gönderimsellik’, ‘teklik’, ‘tanıdık olma’ gibi özellikler hem özgül hem de belirli AÖ’leri tanımlamada ortak ölçütler olarak ele alınmaktadır. (Givon, 1984; Frawley,1995). Genel bir bakışla, bu iki özellik her ne kadar farklı olarak tanımlansa da, ortaya çıkan görünüm bunun tersini göstermekte, ve belirli olan AÖ’nün aynı zamanda özgül olduğu varsayılmaktadır. Enç(1991) bu varsayımı açıkça dile getirmekte ve belirli olmanın özgüllük için önkoşul oluşturduğunu ileri sürmektedir. (1)’de Türkçe ve (2)’de İngilizce olarak verilen örnekler bu geleneksel yaklaşımın kolayca kabul edilebileceği izlenimini yaratmaktadır:

1. Mehmet *masanın* üzerindeki *kitabı* aldı.

2. Mehmet took *the book* on *the table*.

Türkçede belirtili durum biçimbirimini ve İngilizcede belirlilik işaretini alan ‘kitap’ AÖ’sü belirli, var olan ve tek gönderimi olan bir varlığı tanımlamaktadır

ve özgüldür. Verilen örneklerde belirli olan nesne AÖ'sünün aynı zamanda özgül de olduğu gözlenmektedir. Ancak, belirlilik ve özgüllük arasındaki ilişkinin her zaman bu kadar doğrudan ve birebir olduğunu kabul edersek, (3)'te Türkçede ve (4)'te İngilizcede görülen örnekleri açıklayamayız:

3. Jüri yarışmanın *en güzel kızını* seçmek için yarın toplanacak.
4. The Jury will come together tomorrow to choose *the most beautiful girl* of the competition.

Örneklerdeki nesne AÖ'sü belirli tanımlama yapmaktadır ve belirlidir. Belirlilik ve özgüllüğün arasında varsayıldığı gibi doğrudan bir ilişki olduğunu kabul ettiğimizde 'en güzel kız' AÖ'sünün aynı zamanda özgül olduğunu söylememiz gerekir. Oysa, açık bir biçimde, tümcenin örtüklük yaratan 'gelecek' zamanda oluşu nesne AÖ'sünün belirli okuma almasını engellemezken, özgül okuma almasını engellemektedir. Belirlilik ve özgüllük arasında örtük ortamlarda bulunabilirlikleri açısından belirgin bir farklılık olduğu görülmektedir. Ancak asıl sorun örtük bir bağlamda bulunan 'yarışmanın en güzel kızı' AÖ'sünün belirli olarak sunulmasına rağmen dinleyici ve konuşmacı için 'tanıdık olma' özelliğini de taşıyamamasıdır. Donellan (1966) belirli AÖ'leri gönderimsellikleri açısından incelediği çalışmasında her belirli görünen AÖ'nün gönderimsel olduğu görüşüne karşı çıkar ve belirli betimleme yapan bir AÖ'nün konuşmacının bilgisine göre *yorumsal-gönderimsiz* olabileceğini ileri sürer. Donellan'ın önerdiği ayrımı kabul edersek, neden 'yarışmanın en güzel kızı' AÖ'sünün konuşmacı ve dinleyici açısından tanıdık olmadığını açıklayabiliriz: Çünkü bu AÖ yalnızca yorumsal

belirlilik taşımaktadır. Peki, yorumsal AÖ'ler neden belirli biçimi alabilmesine rağmen özgül olamamaktadır? 'yarışmanın en güzel kızı' önvarsayımsal varoluş taşımamaktadır ve bu nedenle özgül olamaz. Öyleyse şöyle bir sonuca varabiliriz: Belirliliği özgüllükten ayıran en önemli özellik 'önvarsayımsal varoluş'tur. Artık belirli AÖ'nün yorumsal olup olmamasına göre belirlilik ve özgüllük arasında aşağıdaki gibi bir dağılım olduğunu söyleyebiliriz:

Belirli betimleme	Yorumsal	Yorumsal olmayan
Belirli AÖ	Özgüllük dışı	Özgül

Tablo 1

Belirli AÖ'lerin özgüllük açısından dağılımları

Önvarsayımsal varoluşu engelleyen örtük bağlamlarda yer alan belirli AÖ'lerin bazıları yalnızca yorumsal iken bazıları hem yorumsal hem de yorumsal olmayan değerler alabilmektedir. Daha önce de sunulan şu örneği tekrar ele alalım:

5. İstanbulda hayatının aşkıyla karşılaşabildin mi?

'hayatının aşkı' belirli AÖ'sü yorumsal olduğunda, konuşmacı için değer yüklü, önvarsayımsal varoluş taşıyan bir kadın yoktur. Bu nedenle bu AÖ yorumsal olduğunda özgül olamaz. Belirlilik açısından ele aldığımızda , aslında 'tanıdıklık

koşulunun' da yerine getirilmediğini söyleyebiliriz. Bu gözlem örtük bağlamlarda yer alan bütün yorumsal belirli AÖ'lere genellenebilir (bak.3.bölüm)

4.2. Dilbilgisel sınırlılıklar, belirlilik ve özgüllük

Ayrıca, belirliliğin özgüllükten farklı olarak, anlam dışı yalnızca dilbilgisel zeminde açıklanabilecek kullanımlarına da rastlamak olasıdır. Örneğin, İngilizcede karşılaştırma yapan 'the more....., the better..' gibi yapılarda gönderimsellik, tanıdık olma gibi ölçütlerle açıklanamayacak dilbilgisel kullanımlar vardır. Aynı biçimde, Türkçede eylemin geçişli oluşuna, çoğulluğa yada sözcük dizilimine bağlı olarak nesne AÖ'sünün belirtili durum biçimbirimini aldığı durumlara rastlanabilir. (6)'da görülen 'çocuklar' AÖ'sünün belirtili durumu almasının çoğulluktan kaynaklandığı gözlemlenebilir:

6.Hasan çocuklar-ı sever

Belirliliğin özgüllükten farklı olduğu sözdizimsel yapıda da gözlemlenebilir. Sözdiziminin belirli/ belirsiz ayrımına duyarlı olduğu uzun süredir dile getirilmekte, ve bu duyarlılık Milsark'tan (1974) bu yana Belirlilik Etkisi olarak adlandırılmaktadır. Çoğunlukla İngilizce örneklem üzerinden yapılan pek çok çalışmada belirli AÖ'nün varoluş tümcelerinde bulunamadığı gözlemlenmiştir. Örneğin, aşağıdaki varoluş tümcesi belirli tanımlama yapan AÖ kabul edilemezken, belirsiz AÖ kesinlikle dilbilgiseldir ve kabul edilebilir:

7. There is **the man/ a man* in the garden

Milsark belirli AÖ'lerin varoluş tümcelerinde kabul edilemez oluşunu şöyle açıklar: Belirli AÖ'ler kendi varoluş güçlerini (existential force) taşıdıklarından varoluş tümcelerinde bulunamazlar. Ancak belirsiz AÖ'lerin kendi varoluş güçleri olmadığından varoluş tümcelerinin işlemcisi alanına girebilirler ve böylece bu tümcelerde bulunabilirler. Özgül AÖ üzerinde de aynı etki var mıdır? Enç (1991) varoluş tümcelerinde belirli AÖ'ler üzerinde gözlemlediğimiz bu etkinin aslında belirlilik değil, *özüllük etkisi* olarak ele alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Enç'in böyle bir sonuca varmasındaki tek dayanak şudur: Enç'in parçalılık kuramına göre belirsiz AÖ'ler parçasal ilişki olmadığı sürece özüllük dışı okuma alırlar. Buradan yola çıkarak Enç varoluş tümcelerindeki belirsiz AÖ'lerin de parçalılık ilişkisi olmadığı için özüllük dışı olacaklarını ileri sürer. Bu bakış açısıyla, (105)' te görülen 'a man' özüllük dışı değer taşımaktadır. Öyleyse, söz konusu olan belirlilik ile ilgili değil; özüllük ile ilgili bir etkidir. Bu çalışmada Enç'in bakış açısıyla tamamen zıt bir yaklaşım benimsenmekte, ve tüm varoluş tümcelerindeki belirsiz AÖ'lerin özgül olduğu kabul edilmektedir. Bu kabullenmenin gerekçeleri şöyledir: Öncelikle, 'a man' konuşmacı için değer yüklü olabilir ve Karttunen'in (1976) bağlamında bir söylem göndereni oluşturarak bir adıyla devam edebilir: 'There is a man in the garden. He is waiting for you.' Bu noktada 'belirsiz AÖ'nün değer yüklü olmasını sağlayan nedir? ' sorusunu yanıtlamamız gerekir: Varoluş tümcelerinin varoluşu önvarsayımsal olarak taşınması belirsiz AÖ'nün değer yüklü okuma almasını sağlamaktadır. Milsark'ın deyişiyle, kendi varoluşsal gücü olmayan belirsiz AÖ, varoluş tümcesinin varoluş gücünün açısı altında bulunduğundan, doğal olarak varoluşsal okuma almaktadır. Eğer iddia ettiğimiz gibi, 'a man' belirsiz AÖ'sü özgülse,

özelliliği işaretleyen ‘certain’ yada ‘particular’ ile genişleyebilmelidir. Gerçekten de böyle bir genişleme olası görünmektedir:

8. There is a certain man in the garden.

Türkçede varoluş tümcelerinde belirlilik İngilizcedekinden farklı bir durum sergilemektedir. Bu noktada Türkçede ‘var yüklemleriyle varoluş tümcelerinin yanı sıra ‘yer gösterme’ tümcelerinin de kurulabildiğine dikkat çekmek isterim. Diğer bir deyişle, ‘Zeynep bahçede’ ve ‘Bahçede Zeynep var’ tümceleri birbirleriyle yer gösterme açısından eşdizimli bir ilişki içindedir. Böyle bir ayrım belirlilik açısından yapacağımız gözlemler için oldukça önemli görünmektedir. Çünkü, yer gösterme amacıyla kurulan ‘var’ yüklü tümcede belirli AÖ tümüyle kabul edilebilir görünmektedir:

9. Banyoda *annem/ Zeynep* var.

Bu çalışmada ele aldığımız tümceler tümüyle varoluşsal olan ‘var’ yüklü tümceler olacaktır.

Son olarak, söylemde bilginin düzenlenişi ve sunuluşu da özelliği ve belirliliğin farklı kavramlar olduğunu destekler kanıtlar sunmaktadır. Örneğin, aşağıdaki tümcelerin her ikisinde de özgül bir kitaptan söz edilmektedir:

10. Dün *bir kitap* okudum

11. D n kitabı okudum

A 'lerin her ikisi de konuşmacı gönderimi açısından özgüldür ve her ikisi de 'belirli bir kitap' önvarsayımsal okumasını sağlayan tetikleyicileri taşıtmaktadır. Öyleyse,  zg ll k belirsiz olanı belirli olandan ayırt etmede bir değişken değildir.

Özgüllük ile belirlilik eş anlamlı tutulursa (10) ile (11) arasındaki fark açıklanamaz. Oysa, özgüllüğün ve belirliliğ n farklı gönderimsel yönleri olduğunu kabul edersek ikisi arasındaki farkı açıklayabiliriz: Özgül bir A 'n n g nderimselliğ nin y n  konuşmacıya doğrudur ve özgüllük konuşmacının gönderimine bağlıdır. Belirlilik ise, bugüne kadar yapılan tanımlamalarda olduğu gibi (Givon,1984), dinleyicinin gönderimsel bilgisine göre oluşturulur. Bu nedenle belirlilik dinleyici odaklıdır. (10) ve (11) konuşmacı açısından  zg ld r. Dinleyici açısından, (10)'daki A  Heim'in terimiyle yenilik koşulu (novelty condition) taşıdığı için belirsiz; (11)'deki ise hem dinleyici hem de konuşmacı için tanıdık (familiar) bir varlığa gönderimde bulunduğu için belirlidir. Kısaca,  zg ll k konuşmacı merkezli, belirlilik ise dinleyici merkezli bilgi düzenlenişi ve sunumu taşıtmaktadır.

Bu bölümün sonunda belirlilik ve özgüllük arasındaki farklılıklara ilişkin ulaşılan vargıları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. Belirlilik ile özgüllük açısından temel farklılık önvarsayımsal varoluştur.

Belirlilik,  nvarsayımsal varoluş gerekmeksizin de gerçeklik dış örtük

bağlamlarda bulunabilmektedir. Ancak, bu tür bağlamlarda belirli tanımlama yapan AÖ'ler özgüllük açısından çift okuma taşımaktadır. Örtük bağlamlarda belirli AÖ'nün özgül olabilmesi için yorumsal olmayan okuması olması gerekmektedir. Yorumsal belirli AÖ'ler önvarsayımsal varoluş taşımadığından özgül olamamaktadır.

2. Belirliliğin dilbilgisel yapıya duyarlı bir yanı vardır. Belirlilik etkisinin olması ve belirliliğin anlamsal bir tetikleyici olmaksızın dilbilgisel nedenlerle ortaya çıktığı durumlara rastlamak olasıdır. Ancak belirlilik için geçerli olan dilbilgisel sınırlılıklar özgüllük için geçerli görünmemektedir.
3. Söylemde bilginin düzenlenişi ve sunuluşu açısından belirlilik dinleyici merkezli; özgüllük ise konuşmacı merkezli bilgisel düzenlenişi ve sunuşu gerektirmektedir.

Belirlilik ve özgüllük arasındaki bu farklılıklar çerçevesinde, 5. bölümde Türkçede belirlilik ve özgüllük betimlenecektir.

5.

Türkçede belirlilik ve özgüllük

5.1.Türkçede belirlilik

Türkçe belirliliğin tümüyle dilbilgiselleşmediği dillerden biridir. Bu nedenle, Türkçede belirlilik üzerine yapılan çalışmalarda çoğunlukla belirliliğin hangi dilsel araçlarla aktarıldığı ele alınmaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalar arasında, Erguvanlı(1984), Nilsson (1985), Dede (1986) ve Tura (1986) özne ve nesne konumlarında AÖ'lerin belirliliği üzerine kapsamlı bir araştırma sunmaktadır. Bu çalışmalardaki ortak yaklaşım belirliliğin *gönderimsellik* yada *özgüllük* ekseninde ele alınması ve çoğu zaman belirliliğe yönelik saptamaların gönderimsel olma açısından yapılmasıdır. Ancak, belirliliği gönderimsellik ölçütüyle tanımlandığında bütünleyici bir dağılıma ulaşmak olanaksız görünmektedir. Çünkü, belirli bir AÖ gönderimli olabildiği gibi, gönderimsiz de olabilmektedir. Aynı biçimde belirsiz AÖ'de hem gönderimli hem de gönderimsiz kullanılabilmektedir.

Özgüllük açısından ele aldığımızda, nasıl belirlilik özgüllüğü tanımlamamızda bir araç olamıyorsa (3. bölümde de belirttiğimiz gibi) belirliliği biçimsel olarak tanımlamamızda özgüllük geçerli bir araç olarak görünmemektedir.

Özgüllüğü oluşumunun gerçeklikle doğrudan ilişkili olması, belirliliğin ise gerçeklikten etkilenmemesi bu iki özellik arasında bütüncül bir dağılımı engellemektedir. Daha önce tartışılan ‘yarışmanın en güzel kızı’ belirli betimlemesini ele alalım. Bu AÖ gerçeklik taşıyan ortamda bulunup bulunmamasına göre hem özgül hem de özgüllük dışı okuma alabilmekte, özgüllük değerinin değişimi AÖ’nün belirliliğini etkilememektedir. Ancak, özgüllüğün değerinin değişimi belirli AÖ’nün yorumsal olmasını etkilemektedir. (bak.3. bölüm) Daha kapsayıcı bir üst kavram kullanılmadığından, sözü edilen çalışmalarda belirliliğin belirsiz ‘bir’in kullanımı dışında tümüyle bağlamsal olduğu izlenimi ortaya çıkmaktadır. Aslında, sözü edilen çalışmalarda belirli betimleme yapan AÖ’ler–her ne kadar bir ölçüt olarak dile getirilmese de- *genel anlamlı olma* ve *genel anlamlı olmama* açısından değerlendirilmekte, ancak yorumları gönderimsellik ve özgüllük açısından yapılmaktadır (Bu saptamayı Engin Uzun kendisiyle olan kişisel görüşmemde yapmıştır). Genel anlamlılık bir üst kavram olarak belirliliği saptamamızda daha kapsayıcı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada belirlilik biçimlerini saptamada genel anlamlılık bir ölçüt olarak kullanılacaktır.

Değinilmesi gereken diğer bir konu da belirliliğin sınıflandırılmasına yöneliktir. Tura ve Dede Türkçede nesne ad eylem birleşmesinde görülen çıplak tekil ad biçimini açıklamak üzere ‘belirlilik dışı’ (non definite) biçimini önermektedir. Givon (1984)’te önerilen belirsizlik dışı kategorisinin dilsel algılama açısından kabul edilebilirliği bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Ancak, bu çalışmada belirli betimleme üzerine yapılan felsefi çalışmalardaki yaklaşım benimsenerek betimleme

yapan AÖ'nün belirlilik açısından yalnızca iki biçimi olduğu kabul edilmektedir:

Belirli ve belirsiz.

Belirliliği biçimsel düzlemde iki kategoride ele alabiliriz (Lyons, 1999). Birinci kategoridekiler yalnızca dilbilgisel belirlilik işaretini almış tekil/çoğul belirsiz ve belirli *basit* AÖ'ler (bir kadın, kadın, kadınlar v.b.) ; ikinci kategoride ise zayıf yada güçlü bir belirleyici tümleci olan belirli ve belirsiz *karmaşık* (complex)AÖ'ler (bazı kadınlar, bütün kadınlar v.b.) yer almaktadır. Biz de bu kategoriler çerçevesinde ve yukarıda sunulan önkuramsal kabullenmeleri de göz önünde bulundurarak önce basit belirsiz ve belirli biçimlerin Türkçedeki görünümelerini betimleyelim.

5.2. Türkçede basit belirsiz ve belirli AÖ'lerin durumu

Türkçede tekil belirsiz AÖ'yü işaretlemek üzere 'bir' kullanılmaktadır. Ancak 'bir' sözcüğünün yalın olarak sayı belirttiğini göz önünde bulundurursak, belirsizliğin Türkçede 'bir+AÖ' biçiminde tümüyle dilbilgiselleştiğini iddia edemeyiz. Bu biçim belirsizliğin yanı sıra, karşıtsal vurguyla niceleme yapmak amacıyla da kullanılmaktadır. Kısaca, Türkçede belirsizlik yarı dilbilgiseldir. Belirsizliği işaretlemek üzere kullanılan bir vurgusuz, sayı işaretleyen 'bir' ise vurguludur (Erguvanlı,1984:18)

1 .*Bir adam* geldi

2. *BİR adam* geldi.

‘bir’ in AÖ’den eksiltilmesi belirlileştirme stratejilerinden biridir. Tekil özne AÖ’sü genel anlamlı değilse tümce başında ‘bir’ olmaksızın kullanıldığında her zaman belirlidir. Genel anlamlı ise belirsizdir.

3. *Çocuk* odada uyuyor.(belirli)
(*The child* is sleeping)
4. *Çocuk* sevmek ister. (belirsiz)
(*A child/ Children* wants to be loved)
5. Murat *kitap* okudu. (belirsiz)
(Murat read *a book*)

Tümce başındaki çıplak özne AÖ’sü için yaptığımız bu genellemeyi eylem önü konumu için yapmak olası görünmemektedir. Dede eylem yüklemli tümcelerde çıplak özne AÖ’sünün belirlilik açısından durumunun eylem önü ve tümce başı konumlarında bulunuşuna göre değiştiğini ileri sürmektedir. (6) ve (7)’de sunulan ‘çocuk’ AÖ’sünün anlamsal yapısındaki değişim gerçekten de böyle bir etki olduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

6. *Çocuk* yerde yatıyor.
 7. Yerde *çocuk* yatıyor.
- (Dede,1986: 152)

Eylem önündeki ‘çocuk’un tümce başındakinden farklı oluşu iki farklı varsayımla açıklanabilir:

1.varsayım: Eylem önündeki çıplak nesne AÖ'sünün Türkçede olağan yorumu tekil belirsizdir. Ancak vurgu gibi bir araçla teki belirli yorum da yüklenebilir.

2.varsayım: Dede'nin iddia ettiği gibi, olağan bir yorumdan söz edilemez. Eylem önündeki çıplak AÖ belirli ve belirlilik dışı okuma arasında çift anlamlıdır. Ayrıca, tekil ve çoğul olma açısından da çift anlamlılık vardır.

Bu varsayımlardan hangisinin Türkçe için daha geçerli olduğunu tartışmadan önce, eylem önündeki 'çocuk' için belirlilik dışından çok, belirsizliğin daha açıklayıcı olduğunu ileri sürebiliriz. Belirlilik etkisi taşıyan varoluş tümcelerinde bu AÖ'yü aynı konumda test ettiğimizde, belirsiz AÖ gibi davrandığını açıkça görebiliriz:

8. Odada *çocuk* var.

Öyleyse, çıplak AÖ'lerin belirlilik ve belirsizlik dışı değil; belirlilik ve belirsizlik arasında çift anlamlı olup olmadığını sormak daha doğru görünmektedir.

Bu çalışmada (1) ve (2)'de sunulan varsayımları sınamak üzere bir algılama testi uygulanmıştır. Bu algı testinde eylem önünde çıplak öznesi olan tümceler, sırasıyla tekil belirsiz, tekil belirli ve çoğul belirsiz açıklamaları (a) (b) ve (c) şıklarında sunularak anadili Türkçe olan 10 kişiye verildi ve hangi şıkkın / şıkların anlamca verilen tümcelere en yakın olduğunu bulmaları söylendi. Çalışmanın amacı

açısından önemli olduğundan, deneklere ilk okuduklarında aldıkları anlama bağlı kalmaları istendi. Bu test ve yönelge aşağıda görüldüğü gibidir:

Aşağıdaki tümcelere anlamca en yakın şıkkı işaretleyiniz. Eğer verilen tümceye birden çok seçeneğin anlamca yakın olduğunu düşünüyorsanız, uygun gördüğünüz şıkların hepsini işaretleyiniz.

1. Odada çocuk uyuyor.
 - a. Odada bir çocuk uyuyor
 - b. Odada bizim çocuk uyuyor
 - c. Odada çocuklar uyuyor
2. Kaldırımında adam yatıyordu
 - a. Kaldırımında bir adam yatıyordu
 - b. Kaldırımında o adam yatıyordu
 - c. Kaldırımında adamlar yatıyordu
3. Kafama kitap düştü.
 - a. Kafama bir kitap düştü
 - b. Kafama şu kitap düştü
 - c. Kafama kitaplar düştü
4. Ayşeye köpek saldırdı
 - a. Ayşeye bir köpek saldırdı
 - b. Ayşeye şu köpek saldırdı
 - c. Ayşeye köpekler saldırdı
5. Ayşeye ziyaretçi geldi.
 - a. Ayşeye bir ziyaretçi geldi.
 - b. Ayşeye bu adam/kadın ziyaretçi olarak geldi.
 - c. Ayşeye ziyaretçiler geldi.
6. Köprüden kadın atladı.
 - a. Köprüden bir kadın atladı.
 - b. Köprüden o kadın atladı.
 - c. Köprüden kadınlar atladı
7. Eve hırsız girdi.
 - a. Eve bir hırsız girdi.
 - b. Eve o ünlü hırsız girdi.
 - c. Eve hırsızlar girdi.

8. Çantamda kalem kalmış
 - a. Çantamda bir kalem kalmış
 - b. Çantamda şu kalem kalmış
 - c. Çantamda kalemler kalmış
9. Cama güvercin konmuş.
 - a. Cama bir güvercin konmuş
 - b. Cama şu güvercin konmuş
 - c. Cama güvercinler konmuş
10. Mehmete araba çarptı
 - a. Mehmete bir araba çarptı
 - b. Mehmete şu araba çarptı
 - c. Mehmete birden çok araba çarptı

Tablo 2**Eylem önündeki çıplak nesne AÖ'sü için algılama testi**

Çalışmaya katılan deneklerin seçtikleri açılımlar aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

A tekil belirsiz biçimi; B tekil belirli biçimi; C ise çoğul belirsiz biçimi işaretlemektedir.

	Çocuk	Adam	Kitap	Köpek	Ziyaretçi	Kadın	Hırsız	Kalem	Güvercin	Araba
D1	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
D2	A/B	A	B	B	A/B	A/B	A/B	A	A	B
D3	B	A	A	A	A	A	A	A	A	A
D4	B	B	B	B	A	A	A	A	A/C	A
D5	A/C	A	A	B	A/C	B	A	A	A/B	A
D6	A	A	A/C	A	A/C	A	A	A	C	A
D7	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
D8	A	A	A	A/C	A/C	A	A	A/C	A	A
D9	A/B	A	A	A	A/C	A	A	A	A	A
D10	A	A	A	A	A/C	A	A/C	A/C	A/C	A

Tablo 3

**Eylem önündeki çıplak nesne AÖ'sü için algılama
testinde deneklerin seçimlerinin dağılımı**

Deneklerin işaretlediği şıkların AÖ'lere göre toplam dağılımları ise şöyledir:

	Çocuk [+canlı]	Adam [+canlı]	Kitap [-canlı]	Köpek [+canlı]	Ziyaretçi [+canlı]	Kadın [+canlı]	Hırsız [+canlı]	Kalem [-canlı]	Güvercin [+canlı]	Araba [-canlı]	Topl am
A	8	9	8	7	10	9	10	10	9	9	89
B	2	1	2	3	1	2	1	0	1	1	14
C	1	0	1	1	5	0	1	2	3	0	14

Tablo 4
Deneklerin işaretlediği şıkların AÖ'lere göre toplam
dağılımları

Toplam yığılımları göz önünde bulundurduğumuzda şunu söyleyebiliriz ki, verilen AÖ'ler için en çok tercih edilen biçim 'belirsiz tekil' olmuştur. Öyleyse, (1)'de sunulan varsayımın Türkçe için daha geçerlidir. Türkçede eylem önünde çıplak özne AÖ'sünün biçimi için olağan bir yorum vardır ve bu yorum tekil belirsizdir. Bu sonuçlar çerçevesinde Dede'nin eylem tümcelerinde eylem önündeki çıplak AÖ'ler için yaptığı çift anlamlı genellemesinin geçersiz olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, Dede (7)'de görülen 'çocuk' AÖ'sünün tekil yada çoğul bir sınıfı gösterdiğini bu nedenle gönderimsiz olduğunu ileri sürmektedir. Ancak 1.testte deneklerin çevirilerinde 'çoğul' biçime rastlanmamış olması ve 2.testte deneklerin çok düşük bir oranda tercih etmesi özne AÖ'lerini grup-gösterimsel (group denoting) değil; varoluşsal tekil betimleme olarak algıladıklarını göstermektedir. Bu bulgular özgüllüğün değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü, tekil belirsiz özne AÖ'sü gerçeklik ortamlarında birincil okuma olarak özgül olabilmektedir. Ancak, grup gösterimsel olarak değerlendirdiğimizde, tatmin edici betimleyici içerik olmadığından özgüllük dışı okuma birincil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Testlerde [+/-canlı] oluşun tekil ve çoğul algılamada bir etken olup olmadığı da gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, bu özelliğin eylem önündeki çıplak özne AÖ'sünün yorumunu etkilemediği görülmektedir. Öyle olsaydı, 'kitap' ve 'kalem' AÖ'lerinin çoğunlukla çoğul algılanması gerekirdi. Tam tersine, 'güvercin' ve 'ziyaretçi' AÖ'leri [+canlı] olmalarına rağmen 'kitap' ve 'kalem'e oranla daha fazla çoğul algılanmıştır. Ancak şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, 'ziyaretçi' ve 'güvercin' birden fazla kılıcıyla gerçekleştirilmeye uygun eylemlerle birlikte sunulmuştur. Bu dünya bilgisiyle olduğu kadar, eylemin içsel anlamsal yapısıyla da ilgilidir. 'araba' AÖ'sü için hiçbir denek çoğul biçimi algılamamıştır. Çünkü 'bir kişiye aynı anda yalnızca bir araba çarpabilir' dünya bilgisi seçimi yönlendirmektedir. 'çarpma' eylemi de, sunulan bağlamda tek kılıcı gerektirmektedir.

[+/-canlı] oluş olağan yorumu etkilememektedir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Dede'nin çift anlamlı gördüğü çoğul olan biçimin olağan olmayan (marked) ikincil yorumu [-canlı] öznelerle daha olası görünmektedir. Örneğin, testte kullanılan iki tümceyi çoğul bağlamda karşılaştıralım:

9. Odada *çocuk* uyuyordu. ?*Onları* / *Onu* uyandırmamak için girmedim.

10. Çantamda *kalem* kalmış. Kimin *kalemleri* / *kalemi* bunlar/bu?

‘çocuk’ AÖ’sü ‘onları’ çoğul adılını soru işareti ile alabilirken, ‘kalem’ kendisinden sonra çoğul bir biçim olan ‘bunlar’ı rahatlıkla alabilmektedir.

Testler sonucunda elde ettiğimiz bu vargıları özetle şöyle sıralayabiliriz:

1. Türkçede eylem öñü çıplak tekil AÖ için genel anlamlı olmayan eylem tümcelerinde belirlilik açısından olağan yorum ‘tekil belirsizdir’.
2. Tekil belirli ve çoğul belirsiz yorumlar aynı pozisyon için olağan olmayan yorumlardır.

Olağan olmayan yorumların belirlenştirilmesi Türkçede değişik araçlarla sağlanabilmektedir. Vurgu bu araçlardan biridir. Vurgu eylem üzerinde olduğunda belirsiz; çıplak AÖ üzerinde karşıtsal olarak bulunduğunda ise belirli okuma almaktadır. Örneğin, (9)’da görülen ‘çocuk’ vurgu ile söylendiğinde konuşmacı ve dinleyici için ‘tanıdık’ olan bir çocuk olduğu yorumuna ulaşılabilir. Çoğul belirsiz yorum ise ancak genel anlamlı önermelerde ‘tür gönderimli’ olduğunda olası görülmektedir. Aşağıdaki ‘kitap’ AÖ’sünün (11)’de olağan olan tekil belirsiz yorumda; (12)’de ise tümce genel anlamlı olduğu için olağan olmayan çoğul set gönderimli yorumda ortaya çıktığı görülmektedir:

11. Kafama *kitap* düştü.

12. Ne zaman kütüphaneye gitsem kafama *kitap* düşer.

Bu gözlemlerden sonra yanıtlanması gereken bir soru(n) karşımıza çıkmaktadır: Eğer çıplak AÖ'nün olağan yorumu tekil belirsiz 'bir+AÖ' ise neden konuşmacı bu biçimi değil de çıplak olanı kullanmayı tercih etmektedir? Bu tercih, belirlilik ekseninde açıklanamaz çünkü denekler çok düşük bir düzeyde belirli algıladıklarını göstermişlerdir. Öyleyse farklılığı belirliliğin dışında bir eksenle açıklamamız gerekir. Çıplak biçim seçildiğinde AÖ'nün özgül olduğu bir okuması var mıdır? Eğer konuşmacı tümcenin öznesi değil de, yüklemiyle ilgili bilgiyi önceliyorsa- yani içeride yatan her hangi biri olduğuna dair bilgi vermek istiyorsa- özneyi eylem önünde ve çıplak biçimde kullanmayı tercih eder. Bu öncelemeye uygun bir biçimde vurgu olağan yerinde, eylem üstünde olur. Söz konusu olan 'belirli bir özne' değil, yatma eyleminin kendisi olduğundan öznenin önvarsayımsal varoluş taşıdığı ve birincil olarak özgül bir okuması olduğundan söz edilemez. Sonuç olarak konuşmacının amacı çerçevesinde, çıplak özne özgül değilse çıplak biçimi eylem önünde söyleyerek bunu işaretler. Özgül olduğundaysa açık belirsiz biçimi seçer. Bu noktadan hareketle, tekil belirsiz 'bir+AÖ' biçiminin çıplak AÖ ile karşılaştırıldığında daha güçlü bir özgüllük taşıdığını iddia edebiliriz. Sonuç olarak bu iki biçim arasındaki tercih konuşmacı için özgül bir öznenin olup olmamasıyla açıklanabilir. Çıplak AÖ ancak vurgu ile belirli yorum yüklendiğinde özgül okuma alır.

Dede'nin eylem yüklemli tümceler için sunduğu iddiaya paralel olarak, Tura 'var' yüklemli tümcelerde de çıplak özne AÖ'sünün tekil ve çoğul yorum arasında çift anlamlı olduğunu ileri sürmektedir. Tura'nın verdiği örnek (13)'te görülmektedir:

13. Beşte *otobüs* vardı

(Tura, 1986: 166)

Tura 'otobüs'ün konuşmacı için belirli bir otobüse gönderimi olmadığını, dolayısıyla tekil 'bir otobüs'den farklı olarak yorumlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Konuşmacının amacı, belirli bir otobüse gönderimde bulunmak değil, o saatte bulunan herhangi bir otobüsün bulunduğunu ifade etmektir. Bu nedenle Tura'ya göre konuşmacının tek bir otobüse mi yoksa bir gruba mı gönderimde bulunduğu açık değildir. Bu iddiayı sınamak için eylem tümcelerinde uygulanan algılama testine benzer bir test uygulanmıştır. Test öznesi çıplak AÖ olan var yüklemlili 10 tümce içermektedir. Tekil ve çoğul biçimlerin algılanışında [+/-canlı] oluşun bir etkisi olup olmadığını gözlemlemek amacıyla hem [+canlı] hem de [-canlı] özellikte AÖ'ler seçilmiştir. Oluşturulan tümceler için bir çoğul biçim bir de tekil biçim içeren ardıl tümceler hazırlanmış, ve bu tümceler (a) ve (b) şıklarında sunulmuştur. Çalışmaya katılan 10 denekten verilen tümceden sonra hangi şıkkın gelmesinin daha uygun olduğunu belirlemeleri istenmiştir. İlk algılanan biçim önemli olduğundan, deneklerden ilk okuduklarında aldıkları anlama bağlı kalarak seçim yapmaları söylenmiştir. Ayrıca, her iki şıkkında uygun olacağını düşündüklerinde her ikisini de işaretleyebilecekleri vurgulanmıştır. Çalışmada kullanılan bu test ve yönelge aşağıda sunulduğu gibidir:

(a) ve (b) şıklarından verilen tümceyi en uygun biçimde sürdürebileni seçiniz. Eğer her iki şıkta da sürdürebileceğini düşünüyorsanız her ikisini de işaretleyiniz.

1. Evde fare var
 - a. Nereden girdiklerini anlayamadım.
 - b. Nereden girdiğini anlayamadım.
2. Bahçede çocuk var
 - a. Kimin çocukları olduğunu bilmiyorum
 - b. Kimin çocuğu olduğunu bilmiyorum
3. Kapıda polis var
 - a. Neden geldiklerini bilmiyorum
 - b. Neden geldiğini bilmiyorum
4. Dolapta böcek var
 - a. Buraya nasıl girdiklerini anlayamadım
 - b. Buraya nasıl girdiğini anlayamadım
5. Sınıfta öğrenci var.
 - a. Şu anda dışarıda olmaları gerekir
 - b. Şu anda onun dışarıda olması gerekir.
6. Sirkte ayı var.
 - a. Bisiklet sürebiliyorlarmış.
 - b. Bisiklet sürebiliyormuş
7. Çekmecede kalem var.
 - a. Onları bana annem hediye etti.
 - b. Onu bana annem hediye etti.

8. Arabada bavul var.
 - a. Kimin bavulları olduğunu bilmiyorum
 - b. Kimin bavulu olduğunu bilmiyorum.
9. Televizyonda film var
 - a. Hangisini izleyeceğimi bilmiyorum.
 - b. Akşam izlemek istiyorum.
10. Rafta kitap var.
 - a. Senin kitapların mı?
 - b. Senin kitabın mı?

Tablo 5**Var yüklümlü tümcelerde çıplak AÖ için algı testi**

Deneklerin seçtikleri biçimler aşağıdaki tabloda görülmektedir. (A) çoğul biçimi (B) tekil biçimi göstermektedir:

	Fare	Çocuk	Polis	Böcek	Öğrenci	Ayı	Kalem	Bavul	film	Kitap
D1	B	B	A	B	A	A	B	B	B	B
D2	B	B	B	B	A	B	B	A	B	B
D3	B	B	B	B	A	B	B	B	B	B
D4	B	B	A	A	A	B	B	B	A/B	B
D5	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B
D6	B	B	A	B	A	B	B	B	B	A
D7	B	B	B	A/B	A	B	B	B	A	B
D8	B	B	B	B	A	B	B	B	B	B
D9	B	B	A	B	A	B	B	B	A	B
D10	B	B	A	B	A	B	B	B	B	B

Tablo 6

Var yüklümlü tümcelerde çıplak AÖ için algı testinde deneklerin seçimlerinin dağılımı

Deneklerin seçtikleri tekil ve çoğul biçimlerin AÖ'lere göre toplam dağılımları ise şöyledir:

	Fare [+canlı]	Çocuk [+canlı]	Polis [+canlı]	Böcek [+canlı]	Öğrenci [+canlı]	Ayı [+canlı]	Kalem [-canlı]	Bavul [-canlı]	Film [-canlı]	Kitap [-canlı]
Tekil	10	10	5	9	1	9	10	9	8	9
Çoğul	0	0	5	2	9	1	0	1	3	1

Tablo 7

Deneklerin seçtikleri tekil ve çoğul biçimlerin AÖ'lere göre toplam dağılımları

Yukarıda da görüldüğü gibi, 'öğrenci' ve 'polis' AÖ'lerinin dışında bütün AÖ'ler için ağırlıklı olarak tekil biçim olan tümceler seçilmiştir. Bu bulgudan hareketle, var yüklemlili tümcelerde çıplak AÖ'nün, Tura'nın iddia ettiğinin aksine, olağan bir yorumu olduğunu göstermektedir. Ancak, öğrenci ve polis AÖ'lerinin ağırlıklı olarak çoğul algılanması şunu göstermektedir ki bir AÖ'nün dünya bilgisine bağlı olarak potansiyel grup gösterimli olması onun tekil ve çoğul olarak algılanmasını etkilemektedir. Test sonuçları ayrıca [+/-canlı] özelliğın AÖ'lerin çoğul algılanışında etkili olmadığını da göstermektedir.

Eylem tümcelerinde tartıştığımız sorun burada da karşımıza çıkmaktadır: Var yüklemlili tümcelerde 'çocuk' ve 'bir çocuk' varlık açısından tekil algılanıyorsa, neden bazı durumlarda çıplak olanı tercih ediyoruz? Burada da özgüllüğün etkili olduğunu söyleyebiliriz. Eğer konuşmacı için 'çocuk' özgül değilse çıplak biçimi kullanarak bunu işaretler. Eylem tümcelerinde vurgu ile belirlilik yüklendiğinde

çıplak AÖ için özgül okuma ortaya çıkabileceğini belirtmiştik. Ancak varoluş tümcelerinde vurgu AÖ'nün belirlilik değerini değiştirmeyeceğinden birincil özgül okumanın ortaya çıkması olası değildir. Vurgu ancak karşıtsallık doğurarak AÖ'nün ait olduğu grubu belirginleştirir.

Türkçede belirsiz tekil biçimle çıplak biçimin birbirinden farklı anlamsal yapıları olduğunu ve buna bağlı olarak bulunabildikleri dilsel ortamlarında ayrıştığını açıkça genel anlamlı tümcelerde gözlemleyebiliriz. Çıplak AÖ tür gönderimli genel anlamlı tümcelerde özne ve yüklem olabilirken, belirsiz tekil AÖ olamaz (Ayrıntılı tartışma 5.2.de sunulmuştur). Örneğin, 'Orkideler çiçektir' tümcesinde 'çiçek' yüklem olabilirken 'bir çiçek' kabul edilemez görünmektedir. Kısaca, her ne kadar her iki biçimde tekil olarak algılansa da işlevleri ve anlamsal yapıları farklı ele alınmalıdır.

Türkçede çoğul özne AÖ'sünün belirlilik açısından yorumu daha belirgin görünmektedir. Genel anlamlılık açısından değerlendirecek olursak, çoğul özne AÖ'sü genel anlamlı ise belirsiz yada belirli, değilse her zaman belirlidir. Genel anlamlı önermede belirli yada belirsiz oluşu varoluşsal genel anlamlılık taşımasına bağlıdır. Genel anlamlı varoluş öznesi olduğunda belirli; tür gönderimli olduğunda belirsiz olur.

14. *Kaplanlar* gündüz avlanmayı tercih eder. (genel anlamlı-belirsiz)

15. Kaplanlar yok olma tehlikesi altındalar. (varoluşsal genel anlamlı-belirli)

16. *Kadınlar* toplantıdan erken ayrıldı. (genel anlamlı olmayan - belirli)

Çoğul nesne AÖ'sü zorunlu olarak belirtili durum alır. Genel anlamlı ise belirsiz, genel anlamlı değilse belirlidir:

17. Hasan **çocuklar/ çocuklar-ı* gezdirdi. (genel anlamlı olmayan-belirli)

18. Hasan **çocuklar / çocuklar-ı* sever (genel anlamlı-belirsiz)

Nesne AÖ'sünün belirlilik açısından yorumu belirtili durum aldığı anda açıktır. Daha önce de pek çok kez dile getirildiği gibi belirtili durum özgüllüğü olduğu gibi nesne belirliliğini de dilbilgiselleştirir. Belirtili durum alan nesne AÖ'sü genel anlamlı ise - tekil veya çoğul- belirsizdir. Genel anlamlı değilse belirlidir.

19. Çocuklar *çikolata-y-ı* sever (genel anlamlı –belirsiz)

20. Çocuklar *çikolata-y-ı* sevdi. (genel anlamlı olmayan-belirli)

Ancak, daha önce 3. bölümde de değindiğimiz gibi, belirtili durumun her kullanımı anlamsal belirliliği işaretlemeyebilir. Örneğin, (19)'da görülen belirtili durum anlamsal belirlilik olarak yorumlanamaz.

Türkçede tümleci bir niceleyici olan karmaşık belirli ve belirsiz AÖ'lerin niceleyicilere göre dağılımı ise Tablo 8 ve tablo 9'da görüldüğü gibidir.

	BELİRLİ AÖ	ÖRNEK
1.	[AÖe] (Abbott, 2001) Kontrol ADL, küçük adl, v.b.	Zeynep e yüzmeye çalıştı
2.	Adıllar Kişi adıları	Ben, sen ,onu, bizi
3.	Gösterimseller İşaret adıları, işaret adılı+AÖ	Bu, şu, bu masa, şu adam
4.	İyelik AÖ'leri İyelik adıları ve iyelik tamlamaları	Benim, onun, senin araban
6.	Özel AÖ'ler	Zeynep, Leyla Uzun
7.	∇ AÖ Belirleyicisi evrensel niceleyici olan AÖ'ler	her, bütün, hepsi, herkes,

Tablo 8
Karmaşık belirli AÖ'ler

	BELİRSİZ AÖ	ÖRNEK
1.	Olumlu ve olumsuz bağlamlarda herhangi ve hiç	Herhangi bir, hiç kimse, hiçbir öğrenci
	AÖ+ çoğu , pek çok	Öğrencilerin çoğu, pek çok öğrenci
3.	Örtük ve açık parçalılık Bazı+AÖ, AÖ+bazıları	Bazı öğrenciler, öğrencilerden bazıları
4.	Birkaç +AÖ, AÖ+ bir kaç	Birkaç öğrenci, öğrencilerin bir kaç

Tablo 9
Karmaşık belirsiz AÖ'ler

5.3.Türkçede sözcük dizilimi, belirlilik ve özgüllük

Türkçede belirlilik üzerine yapılan çalışmalarda genellikle belirli özne için olağan (unmarked) konumun tümce başı, belirsiz özne içinse eylem önü olduğu varsayılmaktadır (Underhill,1976; Knecht,1986; Kornfilt,1994). Underhill Türkçede tümce başı konumunun belirlilik gerektirdiğini ve 'bir+AÖ' biçimindeki bütün belirsizlerin tümce başında bulunamadığını iddia etmektedir. Ancak bu iddia çok katı görünmektedir ve belirsizlerin de tümce başında bulanabildiği pek çok örneğe rastlamak olasıdır. Erguvanlı belirsizlerin tümce başında bulanabildiklerini kabul etmekle birlikte, bu konum için anlamsal bir sınırlılık olduğunu ileri sürmektedir:

Özne belirsiz AÖ'sü ancak [+canlı] ise tümce başında bulunabilir. [-canlı] belirsizler ise eylem önünde bulunmalıdır. Bu varsayım çerçevesinde Erguvanlı için (20)'de görülen 'bir çocuk' [+canlı] olduğundan kabul edilebilir ve dilbilgisel; (21)'deki 'bir elma' ise [-canlı] olduğundan dilbilgisel değildir.

20. *Bir çocuk* ağaçtan yere düştü. [+canlı]

21. *Bir elma* ağaçtan yere düştü. [-canlı]

Oysa, İşsever (2000)'de de belirtildiği gibi, 'bir elma' tümce başında tümüyle dilbilgiseldir ve tümce başında bulunabilen diğer AÖ'lerin yerine getirdiği işlevleri – konu olma gibi- yerine getirebilir. Karttunen'in çerçevesinde, söylem göndergesi olabilmesi de [-canlı] belirsiz öznenin tümce başında bulunabildiğine kanıt olarak sunulabilir.

21. *Bir elma_k* ağaçtan yere düştü. *Omu_k* alıp oğluma verdim.

Erguvanlının [-canlı] belirsiz öznenin tümce başında bulunamadığını kanıtlamak üzere sunduğu tüm örneklerin geçişsiz oluşu şu soruyu tetiklemektedir: Acaba geçişsiz etkilemeli (unaccusative) ve etkilemesiz (unergative) eylemlerin üye yapılarına bağlı olarak tümce başı konumuyla ilgili bir sınırlılık mı var? Bu sorunun yanıt olabilecek bir tartışma Aksan (1997)'de sunulmaktadır. Aksan Türkçede devinim geçişsiz eylemlerinin [-canlı] belirsiz öznelerinin tümce başında bulunabildiğini örneklerle göstermektedir. Aksan'ın bu vargısını Erguvanlının örnekleri açısından değerlendirdiğimizde Erguvanlının verisinde sunulan dilbilgisel

olmayan örnekler geçişsizliğin dışında bir sorun olabileceği düşündürmektedir. Bu nedenle (22)'den (25)'e kadar (b) olarak sunulan örnekleri hem geçişsizlik hem de özne eylem birleşmesi açısından ele alalım.

Türkçede etkilemli ve etkilemesiz eylemlerin tanımlanması pek çok zorluklar içermektedir (Kornfilt, 1991) ve özellikle devinim eylemleri tümceye yön bildiren bir eklenti olduğunda pek çok dilde olduğu gibi sözcüksel değişime uğrayarak kategori değiştirebilmektedir. Geçişsiz eylemlere yönelik bir tartışma sunmak bu çalışmanın amacı dışında tutulduğundan, burada yalnızca Levin ve Rappoport (1995)'te sunulan ölçütlerden biri olan kılıcılı (etkilemesiz) ve kılıcsız olma (etkilemeli) olma ölçütünü göz önünde bulundurarak Erguvanlının sunduğu örnekleri bu soru çerçevesinde ele alalım:

22. a. Tencerede *bir tavuk* pişiyor

b. * *Bir tavuk* tencerede pişiyor

(piş-etkilemeli)

23. a. Akşamları burada *bir rüzgar* esiyor

b. * *Bir rüzgar* akşamları burada esiyor

(rüzgar es-etkilemeli)

24. a. Masamda *bir yığın* kağıt birikmiş.

b. * *Bir yığın* kağıt masamda birikmiş

(birik-etkilemeli)

25. a. Musluktan *bir damla* su akıyor
 b.* *Bir damla* su musluktan akıyor
 (ak-etkilemeli)

Erguvanlı'nın verisinde sunulan bütün eylemler etkilemeli görünmektedir. Ancak etkilemeli eylem içeren ve öznesi [-canlı] belirsiz olduğu halde tümce başında bulunabilen aşağıdaki gibi örnekler tümüyle dilbilgiseldir ve bu çalışmada görüşleri alınan anadili Türkçe olan konuşucular bu tümceleri kabul edilebilir olduğunu söylemiştir.

26. a. Karadeniz açıklarında *bir gemi* battı
 b. *Bir gemi* Karadeniz açıklarında battı
27. a. Ağaca *bir kamyon* çarptı
 b. *Bir kamyon* ağaca çarptı
 (İşsever, 2000:79)

28. a. Kütüphanede *bir kitap* adamın kafasına düştü.
 b. *Bir kitap* kütüphanede adamın kafasına düştü.

Etkilemeli eylemlerin derin yapıda yalnızca doğrudan nesnelerinin olduğu ve bu nedenle mantıksal özne olamayacağı (UÖ bel konumunda) ve tıpkı doğrudan nesne

gibi ancak eylem önünde (EÖ bel. konumu) bulunabileceği iddia edilmektedir. Kennelly (1997) bu iddianın Türkçe için de geçerli olduğunu varsaymaktadır. Ancak (26)'dan (28)'e kadar verilen örnekler bu iddianın Türkçe için çok katı olduğunu göstermektedir. Eğer sorun eylemin etkilemeli geçişsiz olması değilse, Erguvanlı'nın verisinde kabul edilemez görünen örneklerin nedeni nedir? Bizim verdiğimiz örneklerde tümce başındaki belirsiz özne ile eylem arasına diğer öbeklerin girmesi sorun yaratmazken, (29)'den (32)'ye kadar verilen örneklerde görülen 'tencerede, akşamları burada, masamda ve musluktan' belirtecimsileri tümcelerin kabul edilirliliğini etkiler görünmektedir. Bu belirtecimsileri eylem sonuna koyduğumuzda tümcelerin kabul edilirliliği yükselmektedir:

29. ?c. Bir tavuk pişiyor tencerede.

30. c. Bir rüzgar esiyor akşamları burada _____

31. c. Bir yığın kağıt birikmiş masamda.

32. c. Bir damla su akıyor musluktan.

Yukarıdaki dizilimin tümcelerin kabul edilebilirliğini yükseltmesi şöyle yorumlanabilir: Özne eyleme bitişik durması gerektiğine göre bu tümcelerde görülen özneler tıpkı 'arı sokmak' örneğinde olduğu gibi 'su akmak' 'rüzgar esmek' 'kağıt birikmek' gibi ad eylem birleşmesi sergilemektedir. Ancak, (26)'dan (28)'e kadar sunulan örneklerde böyle bir birleşmeden söz edilemez.

Son olarak ‘bir’ in Türkçede belirsizlik işareti dışındaki farklı işlevleri olduğuna da dikkat çekmek isterim (Schroider, 1999). Örneğin (23)’te görülen ‘bir’ in işlevi belirsizliği işaretlemek değil niteleme yapmaktır. ‘bir’ niteleme sıfatı gibi kullanıldığında ise içinde bulunduğu tümcecikten sonra ana tümce kurulması zorunludur. Bu nedenle (23)’te görülen tümcecik eksiktir ve şöyle bir eklenti olduğunda tümce tümüyle kabul edilebilir olmaktadır: ‘Bir rüzgar esiyor akşamları burada, insanın kanını donduruyor’(Bu sorunu kişisel görüşmem sırasında L. Uzun dile getirmiştir).

Türkçede belirsiz AÖ’nün tümce başında durabilmesinin özgüllük ile ilgili olduğu, [-özü] belirsiz AÖ için olağan konumun eylem önü; [+özü] olan içince tümce başı olduğu iddia edilebilir. Ancak daha önce 2. bölümde kiplik ve diğer örtük bağlamlar açısından yapılan tartışmalarda [-özü] belirsiz AÖ’nün tümce başında bulunabildiği örnekler sunulmuştur. Şimdi 2. bölümde sunulan örneklerden birini bu bağlamda tekrar ele alalım.

33. a. Derslikteki eşyaları *bir öğrenci* taşıyabilir.

b. *Bir öğrenci* derslikteki eşyaları taşıyabilir.

‘bir öğrenci’ ister eylem önünde, isterse tümce başında olsun, gerçeklik dışı bağlamda önvarsayımsal varoluş taşımadığında birincil okuması [-özü] dür. Öyleyse özgüllük tümce başı için bir sınırlılık oluşturmamaktadır. Hatta, öznenin eylem önünden tümce başına hareketini tetiklediğinden bile söz edemeyiz.

Buraya kadar sunulan tartışmalarda anlamsal zeminde ne canlılığın, ne eylem yapısının ne de özgüllüğün tümce başı için bir sınırlılık oluşturmadığını saptadık. Bu durumda [+/-canlı] ve [+/- özgül] belirsiz öznenin tümce başına gitmesini motive eden neden, anlamsal olmadan çok edimsel görünmektedir. Kennelly (1996) ve İşsever (2000) bilgi yapısının belirsiz öznelerin konumunu etkileyebileceğini ve tümce konusu olan belirsiz AÖ'lerin tümce başında bulanabildiğini ileri sürmektedir. İşsever 'bir kamyon' ve 'bir elma' AÖ'lerinin belirli bağlamlarda konulaştırılabileceğini şöyle örneklendirir:

34. Binaya girdiğimde ortalık bomboştu. Ama *bir telefon* var gücüyle çalışıyor, çalışıyordu.

Buraya kadar yaptığımız gözlemlerde belirsiz tekil AÖ için, genel anlamlı tümcelerin dışında alanyazında ileri sürülen anlamsal özelliklerin tümce başı konumu için bir sınırlılık oluşturmadığını belirledik. Eylem tümceleri için yaptığımız bu genellemenin var yüklemlili tümcelerde geçerli olup olmadığını gözlemlemek üzere özneyi tümce başına taşıdığımızda ortaya dilbilgisel olarak kabul edilemez tümceler çıktığını görürüz:

35. *Çocuk / ?bir çocuk/ *çocuklar bahçede var.

'bir çocuk' diğerlerinden farklı olarak (?) işaretiyle sunulmuştur. Çünkü karşıtsal vurgu aldığı da 'bir' niceliksel olmakta ve 'bir çocuk bahçede var bir tane de cadde

de' gibi bir okumaya ulaşılabilmektedir. Ancak yine de bu kullanımın kabul edilebilirliği düşüktür.

Burada tekil yada çoğul AÖ'nün tümce başına taşınamamasını belirlilik açısından açıklayabiliriz. Çünkü varoluş tümcelerinde belirlilik etkisi vardır ve özne tümce başına gittiğinde belirli yorumu aldığından kabul edilemez olur. Bu açıklama ilk bakışta tatmin edici gibi görünse de varoluşsal olmayan yer gösterme var tümcelerinde eylem önünde bulunabilen belirli ve özel AÖ'lerin de neden tümce başına taşınmadığını açıklayamaz:

36. *Annem / *Zeynep banyoda var.

Varoluş tümcelerinde ve yer gösterme tümcelerindeki bu sınırlılık hem belirli hem de belirsiz AÖ'leri kapsadığına göre, sorunu anlamsal düzlemde açıklamak olanaksız görünmektedir. Var yüklemlili tümcelerde öznenin yeri eylem önüyle sınırlı görünmektedir. Öyle ki, özne ile eylem arasına belirteç girdiğinde ortaya bozuk tümceler çıkmaktadır:

37. Banyoda yarım saattir *annem* var.

38. Banyoda *annem* *yarım saattir var

Belirtecini eylem önüne gelememesi bize EÖ bel. konumunun dolu olduğunu ve o konumu öznenin doldurduğunu düşündürmektedir. Öznenin EÖ içi kalışı varoluş tümcelerinde varoluşsal kapanma ile açıklanabilir. Ancak, yer gösterme tümcelerinde gözlemlediğimiz özel ve belirli AÖ'ler için bu açıklama geçerli olmayacaktır.

İngilizcede varoluş tümcelerinde tümce başında boş adıl olan ‘there’ vardır. Bu nedenle ÇEK-Ö bel. konumu dolu olduğundan tümcenin mantıksal öznesinin EÖ bel. konumunda kaldığı ileri sürülebilir. Benzer bir biçimde, Türkçede var tümcelerindeki bu pozisyon eklenme yapan öbekler ile doldurulduğu görünmektedir.

Son olarak, genel anlamlı tümcelerde belirsiz tekil AÖ’nün konumunu ele alalım. Türkçede genel anlamlı tür gönderimli bir önerme söz konusu olduğunda hem koş-aç tümcelerinde¹ hem de eylem tümcelerinde tümce başında tekil çıplak ve çoğul özne tümüyle kabul edilebilir görünmektedir:

- 39. *Kedi / Kediler* et yer.
- 40. *Orkide/ Orkideler* tropik bölgelerde yetişir
- 41. *Kedi / Kediler* etçildir
- 42. *Orkide/Orkideler* tropik bölge çiçeğidir.

Ancak aynı tür tümcelerde belirsiz tekil AÖ kabul edilemez görünmektedir:

- 43. **Bir kedi* et yer.
- 44. **Bir kedi* etçildir.
- 45. **Bir orkide* tropik bölgede yetişir.
- 46. **Bir orkide* tropik bölge çiçeğidir.

¹ Uzun, N.E (2003) Türkçede koş aç tümcelerinde belirli-belirsiz AÖ dağılımını kapsamlı bir biçimde sunmaktadır. Bu çalışmada da koş-aç tümcelerinin yapısı Uzun’da sunulduğu gibi kabul edilmektedir.

Örneklerde de açıkça görüldüğü gibi belirsiz tekil AÖ tür gönderimi yapamamaktadır. Bu bize ‘bütün kediler’ de olduğu gibi güçlü bir belirleyici gibi davranmadığını göstermektedir. Ancak, belirsiz AÖ’nün ‘bütün’ güçlü belirleyicisi gibi davrandığı dillere rastlamak olasıdır. Örneğin İngilizcede ‘An orchid is a flower’ tümüyle kabul edilebilir bir tümcedir ve ‘All of the orchids are flowers’ ile eş kullanımlıdır. Ancak, Cohen (2001)’de de belirtildiği gibi, İngilizcede de belirsiz tekil biçimin genel anlamlı kullanılmadığı iki bağlam vardır: Sıfat yüklemli genel anlamlı tümceler ve özgünleştiren genel anlamlı tümceler:

47. a. Madrigals are popular

b. *A madrigal is popular

(Cohen, 2001: 183-184)

48. a. Dinosaurs were huge

b. *A dinosaure was huge.

(Cohen, 2001:185)

Hem Türkçede hem de İngilizcede bozuk olan kullanımlarda ortak bir nokta bulunmaktadır: Tür gönderimli kullanıldığında belirsiz tekil biçim beklenildiği gibi tek düzeyli yüklem değil (individual level predicate); tam tersine episodik durum düzeyli yüklem (state level predicate) algılanmaktadır. Gözlemlediğimiz bu sorun belirsizle ilgili olamaz. Çünkü belirsizliğin çoğul biçimi tek düzey yüklem kurabilirken, tekil biçimi kuramamaktadır. Sorun aslında İngilizcedeki ‘a’ ve Türkçedeki ‘bir’ belirsizlik işaretlerinin Fodor ve Sag’ın iddia ettiği gibi içsel olarak

‘niceliksel’ (taneli) bir anlam taşımasından kaynaklanır görünmektedir. Aslında Türkçede belirsizliğin sayı gösteren ‘bir’ sözcüğüyle işaretlendiğini göz önünde bulundurduğumuzda bu niceliksel okumanın ortaya çıkması kaçınılmaz görünmektedir. Bunun sonucu olarak örneklerde görülen ‘bir kedi’ ve ‘bir orkide’ gibi AÖ’ler geniş açı alamamakta ve dolayısıyla mantıksal özne olamamaktadırlar.

5.4. Türkçede belirsiz nesne ve özgüllük

Daha önce yapılan çalışmalarda Türkçede nesne özgüllüğünün belirtili durum ile işaretlendiği iddia edilmiştir (Johanson,1977; Enç,1991). Ancak konuşmacı gönderimini temel aldığımızda gerçeklik bağlamlarında belirsiz nesne AÖ’sü için birincil okumanın her zaman özgül olma ile sonuçlanabileceğini daha önce 3. bölümde gözlemlemiştik. ‘Dün bir araba aldım’ tümcesinde arabayı konuşmacı aldığına göre, yani eylem gerçekleşmiş olduğuna göre özgül olmayan bir arabadan söz etmek olası görünmemektedir. Bizce, gerçeklik bağlamlarında belirtili durumu alan belirsiz nesne ile almayan arasında özgüllük açısından bir farklılık yoktur. Aşağıdaki tümcelerde ‘bir araba’ ve ‘bir arabayı’ özgüllük açısından eşit durumdadır:

49. Dün *bir araba* aldım. (özgül)

50. Dün *bir arabayı* aldım. (özgül)

Hatta, bilgi yapısı açısından söyleme yeni bilgi sunulduğu bağlamlarda belirtili durumun seçimlik kullanımı gereksiz görünmektedir. Çünkü belirtili durum açıkça parçalı okuma getirmektedir. ‘Bir arabayı’ ‘arabalardan birini’ okumasını getirdiğinden yeni bilgi değil, eski bilgi sunumu içerir ve Enç’in çerçevesinde

Söylem Bağlıdır (Discourse Linking). Bu nedenle Johanson ve Enç'in genellemesi gerçeklik taşıyan ortamlarda geçersiz görünmektedir. Ancak gerçek dışılık örtük bağlamlarda, açık bir biçimde belirtili durum belirsiz nesnenin özgüllük açısından çift anlamlılığını ortadan kaldırmakta ve özgül okumayı belirginleştirmektedir. Daha önce 3.5.'te sunduğumuz örneği burada tekrar ele alalım:

51. a. Mehmet *kırmızı bir araba* aradı

b. Mehmet *kırmızı bir araba-y-ı* aradı

Yukarıda sunulan örnekte 'aramak' eylemi sözcüksel örtüklük yaratan bir işlemci olduğundan (a) da 'kırmızı bir araba' hem özgüllük dışı ve dar açıda hem de özgül ve geniş açıda okuma alabilmektedir. Ancak, belirtili durum alan 'kırmızı bir arabayı' için tek bir yorum belirginleşmektedir: Özgül ve geniş açı. Özgüllük açısından belirginleşme tümceye açı alabilecek bir birim eklendiğinde de değişmemektedir:

52. a. Her öğretmen bir öğrenci aradı

b. Her öğretmen bir öğrenciyi aradı.

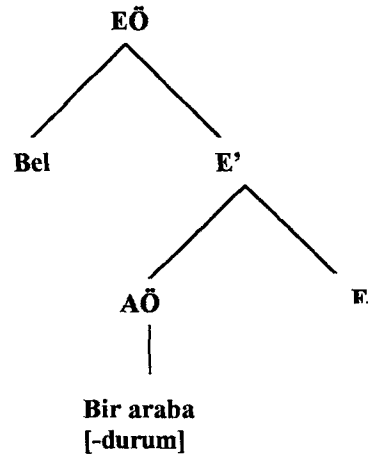
(a)'da sunulan 'bir öğrenci' 'her' evrensel niceleyicisi ile dağılımsal (distributive) yorum alabilirken, bu yorum belirtili durum geldiğinde kapanmakta ve 'her öğretmen yalnızca bir öğrenciyi aradı' yorumu ortaya çıkmaktadır.

Nesne için belirtili duruma bağılı olarak iki farklı anlamsal yorumun oluşu bize Türkçede belirsiz nesne AÖ'sü için iki farklı yapısal konum olduğunu düşündürmektedir. Eğer gerçekten yapısal konumları farklıysa, belirteç testinde farklı davranmaları gerekir. Gerçekten de, aşağıda görüldüğü gibi, (53.a)'da 'saatlerce' eylem ile nesne arasında duramazken, (53. b)'de durabilmektedir:

53. a. Mehmet *bir araba* *saatlerce aradı

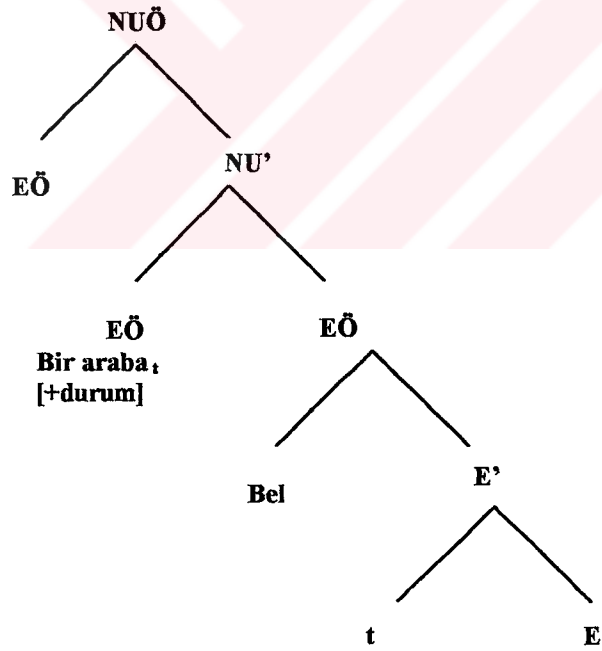
b. Mehmet *bir arabayı* saatlerce aradı.

(a)'da belirtecin eylem önü konumuna gelememesi bu konumun nesne ile doldurulduğunu işaret etmektedir. Öyleyse, 'bir araba' EÖ içi üye olmalıdır. (b)'de 'saatlerce' nin eylem önü konumunu alabilmesi ise bu pozisyonun boş olduğunu, ve 'bir arabayı' AÖ'sünün başka bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Belirtili durum alan nesne özgül okuma alabildiğine göre, 'aramak' işlemcisinin üstünde açılabilen bir yerde, yani EÖ dışında bulunmalıdır. Bu konum ancak Nesne Uyun Öbeğinin (NUÖ) bel. konumu olabilir:

Şekil 11

Çıplak belirsiz nesne AÖ'sünün yapısal konumu

Şekil 12

Belirtil durum yüklenen nesne AÖ'sünün yapısal konumu

Şimdi belirtili durumun Türkçede özgüllüğü dilbilgiselleştirdiğine dair iddiayı tekrar ele alalım. Yukarıda sunulan tartışmada belirtili durumun bir belirginleştirme aracı olarak nesnenin üzerinde açı alabilecek başka bir birim olduğunda kullanıldığını gözlemledik. Tümcede nesne AÖ'sünü açısı altına alarak özgüllük dışı okuma yaratabilecek başka bir birim olmadığında ise böyle bir belirginleştirme aracına ihtiyaç duyulmayacağından, kullanımı gereksiz olacaktır. Öyleyse belirtili durum ile özgüllük arasındaki ilişki dilbilgiselleştirme değil, belirginleştirmedir ve örtük bağlam işlemcileri ve evrensel niceleyiciler gibi tümcede açı alan birimler bulunduğu kullanımı özgüllüğün oluşumuna yapısal bir katkı sağlamaktadır.

Durum yükleme bu çerçevede yalnızca doğrudan nesnenin değil, yalın dışı (oblique) nesnelerin de anlamsal yorumunu etkilemektedir. Örneğin, (54) ve (55)'te sırasıyla yönelme ve ayrılma durumları yüklenen 'ev' için yalnızca belirli özgül okumadan söz edilebilir:

54. Mehmet *ev-e* gitti.

55. Mehmet *ev-den* kaçtı.

Türkçede çıplak nesne de özgüllük açısından çift anlamlı görünmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalarda iki karşıt bakış açısı vardır. Bu bakış açılarından ilkinde, sözcüksel (lexicalist) bir yaklaşımla bütün çıplak nesnelerin eylemle birleşik olduğu ileri sürülmektedir (Nilsson,1985; Knecht, 1986; Kuribayashi,1990). Ad birleşmesinde (noun incorporation) nesne eylemle anlamsal bir bütün oluşturduğundan nesne için gönderimsel olma, özgül olma gibi özelliklerden söz

edilemez. Diğer bakış açısında ise çıplak nesnenin her zaman böyle bir birleşmeye uğramadığı, gönderimsel ve özgül okuma alabildiği öngörülmektedir (Dede,1986; Turan,1998). Türkçede deyimleşme sonucu gerçek birleşme gösteren ‘kulak vermek’ gibi ifadeleri ‘kitap okumak’ ile karşılaştırdığımızda ‘kitap okuma’nın yapısal olarak ‘kulak vermek’ten oldukça farklı olduğunu sezgisel olarak da söyleyebiliriz. Eylemden ayrılabilme, durum yüklenme, vurgu alma, söylem göndergesi oluşturma gibi birleşme olup olmadığını gözlemleyebileceğimiz testlerden ‘kitap okuma’ geçerken ‘kulak vermek, hata yapmak, muayene olmak’ gibi ifadeler geçemeyecektir. Örneğin, ‘kitap’ çıplak AÖ’sü ‘Aytül ders çalışıyor. Sonra da televizyon izleyecek’ gibi bir bağlamda konuşmacı için önvarsayımsal olmadığından özgüllük dışı ve değer yüksüz olacaktır. Ancak tümce ‘Bitirince onu ben de okuyacağım’ biçiminde devam edebilir ve bu bağlamda kitap için önvarsayımsal varoluş taşıdığından özgül ve değer yüklü bir okuması olabilir (Turan,1998:165).

6.

Sonuç

Özgüllük bugüne kadar farklı bakış açılarıyla pek çok çalışmada ele alınmıştır. Bu çalışmada alanyazında önerilen kuramlar gözden geçirildiğinde, özgüllüğün genel bir eğilimle tek düzlemde bağımsız bir kavram olarak AÖ çerçevesinde ele alındığı gözlemlenmiştir. Bu sınırlılığın sonucunda özgüllük ya basit bir biçimde ‘açı alma’ yada parçalı ilişki kurma çerçevesinde kalındığından, alanyazındaki kuramlar neden özgül AÖ’lerin geniş açı almaya eğilimli olduğunu, iletişim açısından hangi işlemsel süreçlerde ortaya çıktığını, aynı ölçütlerin hem bulanık hem de saydam ortamlarda geçerli olup olmadığını, belirlilik ile özgüllük / belirsizlik ile özgüllük dışılık arasında benzer bir dağılım olup olmadığını, tümcedeki birimlerin özgül okumanın oluşmasını etkileyip etkilemediğini bütüncül bir biçimde sorgulamakta yetersiz kalmakta veya bu soru(n)lar göz ardı edilmektedir.

Bu çalışmada, genel yaklaşımlardan farklı olarak, özgüllük birleşimsel bir yaklaşımla ele alınmış ve anlamsal, sözdizimsel ve edimsel düzlemleri de kapsayan betimlemeye yönelik kuramsal bir çerçeve önerilmiştir. Çalışmada özgüllüğün betimlenişi temelde şu varsayımlara dayanmaktadır:

1. Özel AÖ ve işaret adlarının özgüllük açısından değerleri hangi bağlamda olursa olsun değişmediğine göre, bu AÖ'ler özgüllüğü sözlükçeden gelen bir özellik olarak taşımaktadır. Öte yandan, belirli/belirsiz betimleme yapan AÖ'ler tümceye katılan birimlere göre hem özgül hem de özgül olmayan yorumlar alabilmektedir. Öyleyse özgüllük AÖ'nün yapısına göre, sözcüksel ve tümcesel düzlemlerde farklı ele alınmalıdır. Bu nedenle, sözcüksel özgüllük (S-özgüllük) ile tümcesel özgüllük (T-özgüllük) ayrımı gereklidir.

2. T-özgüllük tümcedeki diğer birimlerin anlamsal katkısı sonucu oluşmaktadır. Bu anlamsal katkının nasıl gerçekleştiğinin açıklanabilmesi için birleşimsel bir yaklaşım gerekmektedir.

(1) ve (2)'de sunulan doğrultuda öncelikle sözcüksel özgüllüğün gözlemlenebilir tüm özellikleri alanyazındaki çalışmaların da katkısıyla betimlenmiştir. Bu özellikler önvarsayımsal varoluş taşıma, değer yüklü olma, zengin betimleyici içerik, konuşmacı merkezli gönderimi ve en geniş açığı almadır. Ulaşılan bu özellikler T-özgüllüğü saptamamızda da birer ölçüt oluşturmuştur.

Birleşimsel yaklaşım çerçevesinde farklı yüklem yapılarında AÖ'lerin özgüllük açısından durumları araştırıldığında şu vargılara ulaşılmıştır:

1. Önermede yüklemün konuşmacının söylem evreninde gerçek ve gerçek dışı olay göstermesi AÖ'nün önvarsayımsal varoluş kazanmasını etkilemektedir. Bu etki dilsel olarak, gerçeklik ve gerçek dışılığı dilbilgisel olarak işaretleyen eylem ulamlarının önvarsayımsallığı tetiklemesi ve engellemesi ile gerçekleşmektedir. Önvarsayımsallığı görünüş ve zaman tetiklerken kiplik engellemektedir.
2. Alanyazında daha önce ad ile yüklem arasındaki benzerlikleri sunan çalışmaların vargılarından hareketle, yüklemde özgüllük taşıyabileceği sonucuna varılmıştır. Yüklemün özgüllüğü yapısal olarak Zaman Öbeği (ZÖ); Görünüş Öbeği (GÖ) ve Kip Öbeği (KÖ)'nin özgül değer taşımasını gerekli kılar.
3. Olay gerçeklik gösterdiğinde açık bağlam oluşmaktadır. Açık bağlamlarda, önvarsayımsal bir tetikleyici bulunduğu, betimleme yapan AÖ için birincil okuma özgüldür. Ancak, konuşmacı amacına bağlı olarak özgül olmayan ikincil okumayı vurgu ve söylemsel genişleme gibi araçlarla belirginleştirebilir.
4. Kiplik önvarsayımsallığı engellediğinden örtük bağlam yaratır. Ancak, kiplik, diğer örtük bağlam işlemcileri ile karşılaştırıldığında AÖ üzerinde farklı bir etki sergilemektedir. Kiplik olay için açık bir gerçek dışılık oluşturduğundan, bulunduğu tümcelerde AÖ için

birincil okuma özgüllük dışıdır. Ancak, konuşmacı amacına bağlı olarak ikincil özgül okumayı da belirginleştirebilir.

5. Önermesel tutum eylemleri, olumsuzluk, sorular, koşul tümceleri, niyet eylemleri gibi örtük bağlam işlemcilerinin bulunduğu tümcelerde AÖ için özgüllük açısından hiyerarşik bir okuma olası değildir ve betimleme yapan AÖ'ler örtük bağlamlarda çift anlamlıdır.

Bu çalışmada olay yapısı ile özgüllük arasındaki bu ilişkinin sözdizimsel olarak da haritalandığı iddia edilmiş ve Türkçede özne ve nesne AÖ'lerinin sözdizimsel konumları bu çerçevede sunulmuştur. Heim ve Diesing'in Haritalama Kuramı temel alınarak, gerçeklik taşıyan açık bağlamlarda (ZÖ ve GÖ) belirli/belirsiz öznenin özgül olduğunda en geniş açıyı alabileceği konuma, yani Özne Uyum Öbeğinin (ÖÜÖ) belirtici konumuna yükseldiği öngörülmüştür. Ancak, belirsiz AÖ niceliksel olduğunda önvarsayımsal varoluş gerçekleşmediğinden, varoluşsal kapanma ile öznenin EÖ içinde belirtici konumunda kaldığı varsayılmıştır. Gerçek dışı bağlam yapısal olarak KÖ ile işaretlendiğinde ise öznenin üzerinde bir bariyer olduğundan özne ÖÜÖ'nün bel. konumuna yükselemez ve KÖ'nün bel. konumunda kalır.

Çalışmada ayrıca, belirlilik ve özgüllüğün birbirine bağlı ortaya çıkan özellikler olup olmadığı da araştırılmış ve bu iki özellik arasında şu farklılıkların olduğu saptanmıştır:

1. Belirlilik ile özgüllük açısından temel farklılık önvarsayımsal varoluştur. Belirlilik, önvarsayımsal varoluş germeksizin de gerçeklik dışı örtük bağlamlarda bulunabilmektedir. Ancak, bu tür bağlamlarda belirli tanımlama yapan AÖ'ler özgüllük açısından çift okuma taşımaktadır. Örtük bağlamlarda belirli AÖ'nün özgül olabilmesi için yorumsal olmayan okuması olması gerekmektedir. Yorumsal belirli AÖ'ler önvarsayımsal varoluş taşımadığından özgül olamamaktadır
2. Belirliliğin dilbilgisel yapıya duyarlı bir yanı vardır. Belirlilik etkisinin olması ve belirliliğin anlamsal bir tetikleyici olmaksızın dilbilgisel nedenlerle ortaya çıktığı durumlara rastlamak olasıdır. Ancak belirlilik için geçerli olan dilbilgisel sınırlılıklar özgüllük için geçerli görünmemektedir.
3. Söylemde bilginin düzenlenişi ve sunuluşu açısından belirlilik dinleyici merkezli; özgüllük ise konuşmacı merkezli bilgisel düzenlenişi ve sunuşu gerektirmektedir.

Bu farklılıkları göz önünde bulundurarak alanyazında çoğunlukla kabul gören 'belirli-özgül' ve 'belirsiz-özgüllük dışı' dağılımını geçersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, özgüllük ile belirlilik arasındaki ilişkinin belirli AÖ'nün

yorumsal olup olmamasıyla doğrudan ilgili olduğu gözlemlenmiştir. Yorumsal olan belirli AÖ özgüllük dışı; yorumsal olmayan ise özgüldür. Bu gözlemden yola çıkarak ‘yorumsal belirli-özgüllük dışı’ ve ‘yorumsal olmayan belirli-özgül’ dağılımına ulaşılmıştır.

Çalışmada, Türkçede belirlilik üzerine de çeşitli vargılar elde edilmiştir. Bu vargılar şöyle sıralanabilir:

1. Türkçede belirlilik tümcenin tür gönderimli genel anlamlılık taşıyıp taşımasına göre belirginleşmektedir. Bu nedenle, belirliliğin saptanmasında genel anlamlılık üst belirleyici anlamsal bir özelliktir.
2. Türkçede belirlilik açısından durumu tartışılan çıplak özne AÖ’lerinin eylem tümcelerinde ve var yüklemlili tümcelerde eylem önündeki algılama açısından olağan yorumları tekil belirsizdir.
3. Tümce başı konumu için [+/-canlı] olma belirsiz tekil AÖ’ler üzerinde bir sınırlılık oluşturmamaktadır. Aynı biçimde, özgüllük ve eylemin etkilemeli ve etkilemesiz geçişsiz oluşu da bir sınırlılık yaratmamaktadır.

4. [-canlı] belirsiz nesnenin tümce başına taşınmasını motive eden başlıca neden Kennelly ve İşsever'de iddia edildiği gibi 'tümce konusu' değildir.
5. Türkçede belirsiz tekil biçimli AÖ eylem, ad ve sıfat yüklemli tür gönderimli genel anlamlı tümcelerde özne olamamaktadır. Bu durum belirsizliği işaretleyen sözcük olan 'bir' in içsel niceliksel anlam taşımasından kaynaklanmaktadır. Niceliksel okumalı bir genel anlamlı önermelerde 'taneli' okuma nedeniyle beklendiği gibi tekil düzey yüklem değil, durum düzeyli yüklem algılamasına yol açtığından ortaya dilbilgisel olarak kabul edilemez tümceler çıkmaktadır.

Son olarak, Türkçede doğrudan nesnenin özgüllüğünün belirtili durumla dilbilgiselleştiğine dair öngörüler ele alınmış ve Türkçede nesne özgüllüğüyle ilgili şu sonuçlara varılmıştır:

1. Enç ve Johanson'un iddia ettiğinin aksine, Türkçede belirtili durum almayan belirsiz nesne de açık bağlamlarda birincil okuma olarak özgül olabilmektedir. Bu nedenle belirtili durumun özgüllüğü dilbilgiselleştirdiği varsayımı oldukça katıdır. Hatta açık bağlamlarda nesne AÖ'sü için belirtili durum parçalılık gerekmedikçe gereksiz görünmektedir.

Ancak, belirsiz nesne AÖ'sü üzerinde açı alabilecek bir birim olduğunda (örtük bağlam işlemcileri yada evrensel niceleyici gibi) belirtili durum çift anlamlılığı ortadan kaldıran ve özgül okumayı belirginleştiren bir araçtır.

2. Belirsiz nesne AÖ'sü için de iki farklı konum olduğu ileri sürülmektedir. Belirsiz nesne AÖ'sü belirtisiz durum aldığı EÖ içindedir ve gerçeklik bağlamında birincil yorumu özgüldür. Ancak tümcede açı alabilecek bir örtük bağlam işlemcisi yada evrensel niceleyici bulunduğu nesnenin özgüllüğünü belirginleştirmek için belirtili durum kullanılır. Böylece, nesne AÖ'sü Nesne Uyum Öbeğinin (NUÖ) bel. konumuna yükselir ve özgül okuma ortaya çıkar.

Kaynakça

- Abbott, Barbara. 1995 'Some remarks on specificity'. *Linguistic Inquiry*, 26:2, 341-347.
- 2001 Definiteness and indefiniteness. (İçinde) Laurence R. Horn & Gregory Ward (Haz.) *Handbook of Pragmatics*, Oxford: Blackwell.
- Aksan, Y. 1997. 'Konu yorumu ve Türkçede kimi geçişsiz eylemler.' *Dilbilim Araştırmaları*, 96-104
- Beaver, A.D. 1996. 'Presupposition' (İçinde) J.van Benthem & A.ter Meulen (Haz.). *The Handbook of Logic and Language*. Philadelphia: John Benjamins.
- Barwise, J ve J.Perry. 1983. *Situations and attitudes*. Cambridge: MIT Press.
- Carlson, G. N. 1986. 'The semantic composition of English generic sentences.' (İçinde) G. Chierchia, B. Partee, and R. Turner (Haz.) *Property Theory, Type Theory, and Semantics*. Dordrecht, The Netherlands: D.Reidel Publishing Co.
- Chesterman, A. 1991. *On definiteness: A study with special reference to English and Finnish*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, N. 1981. *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- Cohen, A. 2001. 'On the generic use of indefinite generics'. *Journal of Semantics*, 18, 183-209
- Cormack, A. ve R. Kempson. 1981. 'On specificity' (Yeniden yayımlayan) Garfield, J.L. ve M. Kitzelley (Haz.) *Meaning and truth: Essential readings in modern semantics*. New York: Paragon House Publications
- Dede, M. 'Definiteness and referentiality in Turkish verbal sentences'. (İçinde) Slobin, D. K.Zimmer (Haz.) *Studies in Turkish linguistics*. Amsterdam:John Benjamins
- De Swart, H. 1998. *Introduction to natural language semantics*. California: CSLI Publications
- Diesing, M. (1992). *Indefinites*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Donellan,K. 1966 Reference and definite descriptions. (İçinde) Osterlag, G. *Definite descriptions*. Cambridge:MIT Press.

Enc, M. 1986. 'Towards a referential analysis of temporal expressions'. *Linguistics and Philosophy*, 9 (4), 405-426.

——— 1987. Anchoring conditions for tense *Linguistic Inquiry*. 18, 633-657

——— 1991. 'The semantics of specificity'. *Linguistic Inquiry* 22, 1-25

Farkas, D.F. 1994. Specificity and scope. (İçinde) L. Nash and G. Tsoulas (Haz.) *Langues et Grammaires 1*, pp. 119-137. <http://ling.ucsc.edu/~farkas/papers.html>

——— 1997. Towards a Semantic Typology of Noun Phrases. 2. *Paris Sözdizim ve Anlambilim konferansında sunulan makale*. <http://ling.ucsc.edu/~farkas/papers.html>

——— 2000 'Scope matters'. (İçinde) von Heusinger, K ve U. Egli (Haz.) *Reference and anaphoric relations*. Dordrecht: Kluwer Academic Press, 79-108

Filip, H. 2001. 'Nominal and verbal sentence structures: analogies and interactions'. *Language Sciences*, 23, 453-501

Fodor, J. D. ve I. Sag. 1982. Referential and quantificational indefinites. *Linguistics and Philosophy*, 5, 355-398

Frawley, W. 1992. *Linguistic semantics*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Publishers.

Frege, G. (1892). 'On sense and reference'. (Yeniden yayımlayan) Osterlag, Gary 1998 *Definite descriptions*. Cambridge: MIT Press.

Givon, T. 1984. *Syntax: A functional typological introduction*. Amsterdam: John Benjamins

Gundel, J.K. 1985. Shared knowledge and topicality. *Journal of Pragmatics*, 9, 83-107

Heim, I. 1982 *The semantics of definite and indefinite noun phrases*. Doktora tezi. MIT

Heusinger, K. 2002. 'Cross linguistic implementations of specificity'. (İçinde) Jaszczolt ve K. Turner (Haz.). *Meaning through Language Contrast*. Vol 2. Amsterdam; Philadelphia: Benjamins, 405-421. ity

Iatridou, S. 2002.

İşsever, S. 2000. *Türkçede bilgi yapısı*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kadmon, N. 1987. *On Unique and Non-Unique Reference and Asymmetrical Quantification*. Doktora Tezi. UMass, Amherst.

Kamp, H. ve U.Reyle. 1993. *From discourse to logic: Introduction to model theoretic semantics of natural language, formal logic and Discourse Representation Theory*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Karttunen, L. 1976. Discourse referents. (İçinde) McCwaley, J.D.(Haz.) *Syntax and Semantics 7*. New York: Academic Press. 363-385

Kennely, S. 1996. 'The presentational focus position of non specific objects in Turkish.' (İçinde) *VIII Uluslar arası Türk dilbilimi konferansı bildirileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi yayınları

——— 1997. 'Non specific external arguments in Turkish'. *Dilbilim Araştırmaları*, 58-75.

Klein, E. 1978 *On sentence which reports beliefs, desires and other mental attitudes*. Doktora tezi. Cambridge

Kornfilt, J. 1991. 'On some current issues in Turkish syntax'. (İçinde) Boeschoten, H. ve L. Verhoeven. (Haz.) *Turkish linguistics today*. Netherlands: E.J.Brill

——— 1994. *Turkish*. Routledge: London

Krifka, M. 1995 'Focus and the interpretation of generic sentences' (İçinde) G.N. Carlson, Greg ve F.J. Pelletier (Haz) *The generic book*. Chicago and London: The University of Chicago Press

Kripke, S. 1976. 'Speaker's reference and semantic reference'. (Yeniden yayımlayan) Osterlag, Gary 1998 *Definite descriptions*. Cambridge: MIT Press

Kuribayashi, Y. 1990. Sözdizimsel sözcük birleşmesi. (İçinde) Özsoy, S. ve H. Sebüktekin (Haz.). *IV. Dilbilim sempozyumu bildirileri*. 17-18 Mayıs, 41-46

Levin, B. and Rappaport, H.M. 1995. *Unaccusativity: At the Syntax-Semantics Interface*. Cambridge, MA: MIT Press.

Lumsden, M. 1988. *Existential sentences: Their structure and meaning*. London: Croom Helm.

Lyons, C. 1999. *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Maleczki, M. 1996. 'Semantic relations between verbs and their arguments'. *Language Sciences*, 18, 429-442
- Mozersky, J.M. 2000. 'Tense and temporal semantics.' *Synthese*, 124, 257-279
- Musan, R. 1999. 'Temporal interpretation and information status of noun phrases.' *Linguistics and Philosophy*, 22, 621-661
- Neale, S. 1990 'Context and communication' (Yeniden yayımlayan) Osterlag, Gary 1998 *Definite descriptions*. Cambridge:MIT Press.
- Nilsson,B. 1985 *Case marking semantics in Turkish*. Doktora tezi. University of Stockholm.
- Pesetsky, D. 1987. Wh-in-situ:Movement and unselective binding. (İçinde) Reuland, E. ve A.ter Meulen (Haz.) *The representation of (in)definites*. Cambridge:MIT Press. 98-129
- Prince, E.F. 1981. 'Towards a taxonomy of given-new information'. (İçinde) Cole, P.(Haz.) *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press.
- 1994. 'The ZPG letter : Subjects, definiteness and information status'. (İçinde) Thompson, S. ve W. Mann (Haz.) *Discourse descriptions: Diverse analysis of fund raising text*. Philedelphia: John Benjamins.
- Roberts, L. D. 1993. *How reference works*. Albany: State University of New York Press.
- Russell, B. 1905. On denoting. (Yeniden yayımlayan) Osterlag, Gary 1998 *Definite descriptions*. Cambridge:MIT Press.
- Van der Sandt, R.A. 1988. *Context and presupposition*. London: Croom Helm.
- Schroeder, C. 1999. The Turkish nominal phrase in spoken discourse. Germany: Wiesbaden Harrassowitz Verlag.
- Tsai, D. 2001. 'On subject specificity and syntax semantics interface'. *Journal of East Asian Languages*. 10, 129-168.
- Tura, S. S.1986. Definiteness and referentiaşıty in Turkish non verbal sentences. (İçinde) Slobin, D. K.Zimmer (Haz.) *Studies in Turkish linguistics*. Amsterdam:John Benjamins.
- Turan, U.D. 1998. 'Zero object arguments and referentiality in Turkish'. (İçinde) Johanson, L. (Haz.) *The Mainz meeting: Proceedings of the VII.International conference on Turkish linguistics*.Germany : Wiesbaden Harrassowitz Verlag.
- Underhill, R. 1976. *Turkish grammar*. Cambridge, MA: MIT Press

Uzun, L. ve Emeksiz, E.Z. 2002. 'Türkçede –Ar biçimbiriminin sözdizimsel ve anlamsal yapısı üzerine' XVI. Dilbilim kurultay bildirileri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi yayınları.

Uzun, N. E. 2003 'Türkçenin koşaç tümceleri üzerine' XVII. Dilbilim kurultayında sunulan bildiri. 22-24 Mayıs, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Van der Sandt, R. (1988) *Context and presupposition*. London: Croom

von Heusinger, K.2002. 'The Cross-Linguistic Implementations of Specificity'.(İçinde) K. Jaszczołt & Ken Turner (Haz.). *Meanings in Contrast: The Cambridge Papers*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins. (Pragmatic and Beyond Series) <http://ling.uni-konstanz.de/pages/home/heusinger>

————— 2002 'Specificity and Definiteness in Sentence and Discourse Structure' *Journal of Semantics*. <http://ling.uni-konstanz.de/pages/home/heusinger>

von Johanson, L.1977. 'Bestimmtheit und mitteilungsperspektive im Türkischen satz' *Zeitschrift der Deutschen morgenlandischen Gesellschaft*. Suppl.III.2, 1186-1203

Özet

Çalışmamızın öncelikli amacı özgüllüğün yorumunu etkileyen birimleri sistemli bir biçimde tanımlamak ve bir tümcedeki AÖ ile diğer birimlerin özgüllük açısından etkileşimini betimlemektir. Bu çerçevede, betimleme yapan AÖ'lerin özgüllüğü tek bir düzlemde AÖ içi bir özellik olarak değil, düzlemler arası birleşimsel bir yaklaşımla tümce içi bir özellik olarak tanımlanmıştır. Bu birleşimsel çerçevede özgüllük hem yüklemcil hem de adıl bir özellik olduğu iddia edilmiştir. [+özü] yüklem belli bir olayın belli bir zaman aralığında oluştuğunu gösteren bitmişlik ve süreklilik görünüşleri; [-özü] yüklem ise bir olayın düzenli yapıldığını veya yapılma olasılığı olduğunu gösteren kip ulamlarıyla dilbilgiselleşmektedir. yapısının [+/- özü] oluşunun betimleme yapan AÖ'nün özgüllüğünü nasıl etkilediği sistemli bir biçimde betimlenmeye çalışılmıştır.

Özgüllüğün betimlenmesinde önemli bir değişken olan belirlilik de bugüne kadar sunulan kuramlar çerçevesinde değerlendirilerek özgüllük ile belirliliğin birbirleriyle olan etkileşimleri sunulmuştur. Çalışmada yorumsal belirli AÖ'lerin özgüllük dışı; yorumsal olmayanların ise özü okuma alabildikleri gözlemlenmiştir.

Yukarıda sunulan amaçlar ve sınırlılıklar çerçevesinde tezin bölümleri sırasıyla şöyle sunulmuştur: Birinci bölümde önce özgüllük üzerine genel yaklaşımlar eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmekte; sonra bu yaklaşımların verilen örnekleri açıklamadaki yeterliği sorgulanmaktadır. Bu bölümde ayrıca

Türkçede özgüllüğün görünümüleri üzerine yapılan tartışmalar da aynı biçimde ele alınmaktadır. İkinci bölümde özgüllük birleşimsel bir yaklaşımla ve tümce içi bir özellik olarak örtük ve açık bağlamlarda betimlenmektedir. Üçüncü bölümde belirlilik üzerine bu kadar sunulan kuramsal yaklaşımlar eleştirel bir bakış açısıyla ele alınarak Dosya Değişim Anlambilimi çerçevesinde belirlilik ‘tanıdıklık’ anlamsal özelliği çerçevesinde tanımlanmaktadır. Dördüncü bölümde belirlilik ve özgüllük örtük ve açık bağlamlarda aldıkları değerler açısından karşılaştırılmakta ve aralarındaki farklılıklar sunulmaktadır. Beşinci bölüm Türkçede belirlilik ve özgüllüğe ayrılmıştır. Bu bölümde bugüne kadar yapılan çalışmaların da vargıları ile birlikte Türkçedeki kimi AÖ biçimleri özne ve nesne konumlarıyla betimlenmektedir. Son bölümde çalışmanın vargıları toplu bir biçimde sunulmaktadır.

Abstract

This study aims at providing a compositional account of the semantic contribution of verbal structures into the [±-specific] interpretation of (in)definite descriptions. Within a compositional framework, specificity is described as both nominal and verbal features at sentence level that mainly results from syntax-semantics interface. Specific events are grammaticalized by use of either perfective or progressive, which can denote a certain event realized, and situated at a certain time span in the speaker's universe of discourse. Non specific events are those which either denotes the possibility or regularity of events and they are grammaticalized by use mood. A specific event has presuppositional existence, thus triggers an existential and specific reading for (in)definite descriptions. Contrary to this, a non specific event induces presuppositional existence and as a result of this, a non specific reading is assigned to an (in)definite description.

Definiteness and specificity are considered to be two distinct features. A definite NP when interpreted as non attributive is specific; but attributive definites are non specific.

The contents of the chapters are presented in the following order: First chapter discusses the previous approaches to specificity from a critical point of view. Second chapter provides a compositional framework that account for the semantic contribution of event structure to specific readings of (in)definite NPs. Chapter 3 overviews the approaches to definiteness and presents the basic assumptions of File Change Semantics. Chapter for describes the differences

between definiteness and specificity. Chapter 5 is devoted to the case of simple definite and indefinite NPs in Turkish in terms of specificity. The last chapter overviews the finding and results of this dissertation.

